

મુખ્ય ટાઈટલ ઉપરના ચિત્રનો પરિચય

એક સાધુજી ક્રોધના આવેશમાં મરીને એક રાક્ષાની અંદર સર્પ રૂપે ઉત્પન્ન થયા. ક્રોધમાં મૃત્યુ પામેલા હોવાથી ઉગ્ર ઝેરવાળો ચંડકેશિયો નાગ થયો. નેની દૃષ્ટિમાં પાણી ભરેલ એક ડબ્બો, કોઈના પર દૃષ્ટિ પડે તો તેને ઝેર ચડી જતું અને તે મરણશય્ય થતાં. આ નાગે એ રસ્તામાં નીકળતા અનેકને દંશ આપી પ્રાણ લીધેલા. જેથી લોકોએ તે રસ્તે ચાલવું જ બંધ કરી દીધું. એક સમયે પ્રભુ મહાવીરદેવ તે જ રસ્તે ચાલે નીકળ્યા. ગોવાળીઆઓએ તેમને તે રસ્તે જતા રોક્યા ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું કે તમે મારી કોઈ ચિંતા ન કરો. હું સર્વ જીવોનું કલ્યાણ કરવા ઇચ્છું છું. અને પ્રભુ જ્યાં ચંડકેશિયાનું બિલ હતું ત્યાં રાક્ષસ પાસે આવીને ધ્યાન ધરી બેસી રહ્યા. ચંડકેશિયાને મનુષ્ય શરીરની ગંધ આવતા રાક્ષસામાંથી બહાર નીકળ્યો અને પ્રભુને પગે દંશ દીધો. તો લોકોને બદલે દુધની ધારા ખડવા લાગી. આ જોઈને તે વિચારવા લાગ્યો અને તેને જાતિ-સ્મરણજ્ઞાન થયું. (પૂર્વના જીવોનું જ્ઞાન) અને ત્યાં પ્રભુએ પણ ધ્યાન પાળીને તેને કહ્યું, “જુઝ જુઝ તું શું કરી રહ્યો છે ? ક્રોધ કરીને તારી દુર્ગતિ વધારી રહ્યો છે વગેરે” તેથી તેને ખૂબ ખૂબ પશ્ચાતાપ થયો અને પ્રભુની માફી માગી. તેણે કહ્યું, “પ્રભુ હવે હું આજથી હિંસા નહિ કરું મને ત્યાગ કરાવો, તથા જીવન મુધીને સથારો કરાવો.” આમ મહાવીરે તે સર્પનો ઉદ્ધાર કર્યો નાગ શાંત થવાથી લોકોએ એની પૂજા કરવી પ્રારંભ કરી, અને પૂજામાં દૂધ, સાકર વગેરે ચડાવવા લાગ્યા. તેથી કીડીઓ આવી અને નાગને ચટકા ભરવા લાગી પરંતુ સર્પ શાંત ભાવે તે સહન કરવા લાગ્યો. ઘણી કીડીઓના સમૂહ મળીને ચટકા ભરવાથી શરીર ચાળણી સમાન થઈ ગયું પણ તે તો પ્રભુના ધ્યાનમાં મસ્ત રહીને વેદના ભૂલી ગયો. તો તે મરીને આઠમાં સ્વર્ગમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. ક્રોધના પ્રભાવે સાધુમાંથી સર્પ થયો અને સમતાને પ્રભાવે સર્પમાંથી દેવ થયો. એ છે ભાવોનો મહિમા તેને જે સમજી શુભનો આશ્રય ગ્રહણ કરે તે જ ભવ પાર કરે.

ચ ડકોંગી

વિષ ભગીને વિષધર સુતો ચ ડકોશિયા નામી,
મહા ભય કરે એ મારગમા વિચે મહાવીર નામી

“જાતો મા પ્રભુપ વચિ” છે
જો બધા એ નામ નિઃ ૭”

રાધ ભેગીને નિનને વીરને યોદ્ધા ભય પામી

આવી ગયે જ્યા માનન રેડી,
ખ દીના ત્યા ધ ને વેડી,

દિલા ખને અદિમા નવે લગઈ ભીષમ ભમી

દૂધ વધુ જ્યા પ્રભુને ચરણે,
ચ ડકોશિયા આબ્યા શનભે,

“કંઈ મમજ તુ કંઈ મમજ” વીર કહે કંડુખા આળી

‘નરથી વેરે શમે નહિ જગમા,
પ્રેમથી પ્રેમ વધે જનનમા’

પ્રેમ ધમનો પરિવ્રજ પામી ના । રહ્યો શિર નામી,
મહા ભય કરે એ મારગમા વિચે મહાવીર સ્વામી

તમગામા તુખ સ્વગ અને મોક્ષ ગેલ છે જ્યારે વિષમમાવમા
સ સાર અને સારના કુખો રહેલા છે ચ ડકોશિયાના જીવે સમતા
કરી તે સુખી થયા અને વિષમભાવ કર્યા તો કુખી થયો આ
પુરતક મોગદષ્ટિ સમુચ્ચ અને દષ્ટોપદેશ તથા સમાધિવતક
આણવુને સમતા તરફ જવા પ્રભુ આપે છે અને વિષમભાવ
તજવાનો ઉપદેશ આપે છે અને તેનું અવશ્ય પરિણામ શુ છે તે
ખતલવા આ દષ્ટાવશ્ય ચિત્ર રજૂ કરેલ છે સુલભનો તે વાચી-
વિચારી તેનું જીવનમા આચરણ કરે એ જ શુભમતના ! સહ
વિરમુ કુ

સદ્ગત શ્રી દલપતરામભાઈ

ટૂંક પરિચય

સદ્ગત શ્રી દલપતરામભાઈના માતા-પિતાનું નિવાસસ્થાન સૌરાષ્ટ્રના સરધાર ગામ ખાતે હતું તેમના માતાપિતાનું નામ શ્રીમતી ઉજ્જમબાઈ અને શ્રી જટાશંકરભાઈ હતા. તેમનો જન્મ તા. ૧૯-૫-૧૮૯૫ના રોજ તેમના મોસાળ જેતપુરમાં થયો હતો માતાપિતા સ્વભાવે સરળ અને ધર્માનુરાગી હતા. માનુશી ઉજ્જમબાઈની શીતળ વાત્સલ્ય-છાયામાં તેમનો શૈશવકાળ વ્યતીત થયો ત્યારબાદ થોડો પ્રાથમિક અભ્યાસ તેમણે સરધારમાં કર્યો અને પછીના વધુ અભ્યાસ માટે તેઓ રાજકોટ ગયા. અભ્યાસ બાદ તેઓશ્રી સૌરાષ્ટ્રમાંથી હાલના મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાંના સોલાપુર શહેરમાં જઈને વસ્યા ત્યાંની મીલમાં તેમણે નોકરી સ્વીકારી અને પોતાની વિશિષ્ટ કુશળતા અને કાર્યદક્ષતાને પરિણામે, એક પછી એક ઉચ્ચ હોદ્દો પ્રાપ્ત કરતાં કરતાં, અંતે વીવિંગ-માસ્તરના માનસર્યા હોદ્દા પર નિયુક્ત થયા. આ રીતે આ ઉદ્યોગ-કેન્દ્રને એમની સુદીર્ઘ અને નિષ્ઠાભરી સેવા-કારકિર્દીનો લાભ મળ્યો હતો તેઓ સગળ સ્વભાવી અને શાત હતા. તેઓ જૈન ધર્મના ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો યથાશક્તિ આચરતા હતા. છેલ્લા ત્રણ વર્ષથી તેઓશ્રી હૃદયરોગના ભોગ બન્યા હતા. અને અન્ય નાના મોટા અનેક વ્યાધિઓએ તેમના શરીરને ઘેરી લીધું હતું. તેમના પુત્રોએ તેમની સંપૂર્ણ સેવા બજાવી હતી. અનેક ઉપચારો કર્યા છતાં અંતે તે બધું કુદરતને હાથ છે. કુદરત પાસે માનવીનું શું જોર છે? અંતે છેવટની ક્ષણ સુધી બોલતા-ચાલતા, તા. ૧૫-૨-૭૨ના રોજ આ માયામય જગત અને નશ્વર દેહને ત્યાગ કરીને તેમનો અમર આત્મા પરલોકની યાત્રાએ ચાલ્યો ગયો છે. પ્રભુ તેમના અમર આત્માને શાંતિ અર્પે. તેમના સુપુત્રોએ તેમની પાછળ સારો એવો ધર્મદિ કાઢેલ છે

ભવદીપ કાંતિલાલ

૨૧ વોરા દલપતરામ જટાશંકર

પિતૃ દેવો ભવ

જન્મ તા. ૧૯-૫-૧૮૯૫] : [સ્વર્ગવાસ તા. ૧૫-૨-૭૨
પૂજ્ય પિતાશ્રી,

શિશુવયમા જ ધર્મના સંસ્કારોનું સિંચન કરીને તેમા અમને
દઢ કરીને તથા તમારા પોતાના જ દષ્ટાંતથી ધર્મનું આરાધન
કરનાર જીવ અંતિમ સમયે પણ કેવી સમાધિ રાખી શકે છે, તેનો
દાખલો પૂરો પાડીને અમારામા દેવ, ગુરુ અને ધર્મ પ્રત્યેની શ્રદ્ધા
રાખી શ્રદ્ધાવાન બનાવનાર એવા પૂજ્ય પિતાશ્રી ! આપના અમો
ભવોભવના ઋણી છીએ.

લિ. ભવોભવના ઋણી

આપના સંતાનો,
મનસુખલાલ, અંદ્રકાન્ત,
મધુસૂદન, મહેન્દ્રકુમાર,
સુશીલાબેન, સુક્તાબેન.

માનવ દલો બલ

પૂજ્ય માનવી

આરે અમારી જાનવાવસ્થામાં દાન થતા તપ અને
 ભાવથી શાંતિ સ્વસ્થાને ખીજ વા મુ તનાથી અમ - વનને
 સમા. સવ જવામાં સારા જ વા હાથે આપની રચના અમાન
 સના મગની જ રે અને આપ આ મહત્વ મુ કરતા થ. રાષ્ટ્રિય
 અમલો એવા પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા અથ અમારા સવ નિ પ્રાથના
 સિ જીવનમન સહી
 અપન નાન
 મન / ખવાવ અમાન
 મહુમુદન મો દુમાર
 રીવાજન મુખાખન

આત્મ વિકાસની વિશિષ્ટ પદ્ધતિઓ

જેન દષ્ટિએ				જેનેતર દષ્ટિએ						
આત્માની દશા	ગુણસ્થાન ક્રમ	ધ્યાન ક્રમ	વિકાસ કાળ	જ્ઞાન-પ્રકાશ	યોગ દષ્ટિ	અણય યોગ	અવસ્થા	સામ્ય મત	ત્રેયાથી	ત્રેયાથી
૦	૦	૦	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૦
૦	૦	૦	૪	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૪	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૧	આત્મ-રોધ	૦	૪	વૃણાગ્નિની પ્રભા સમાન	મિત્રા	યમ	ક્ષિપ્ત-વસ્થા	તમઃ રજઃ	૦	૦
૧	૦	૦	૪	છાણીની અગ્નિની પ્રભા સમાન	તારા	નિગમ	૦	૦	૦	૦
૨	૦	૦	૪	લાકડાની અગ્નિની પ્રભા સમાન	બલા	આસન	વિદિષ્ટ	૦	૦	૦
૩	આત્મ-રોધ	૦	૪	દીવાની પ્રભા સમાન	જગતા	પ્રાણાયામ	૦	૦	૦	૦

બાઈ મણીશીબ

બાલ મહાસ્થાન

દુઃખનું આપદ

તને ખીલુ' કોઈ દુઃખી કરતું નથી, તારી પોતાની વાસના જ તને દુઃખી કરે છે. 'જે દિ' તારી વાસના નષ્ટ થઈ જાય તે દિ' દુઃખ નહીં રહે.

તારામાં માનપ્રાપ્તિની વાસના છે અને તને કોઈએ માન આપ્યું નહીં, ત્યારે તું એને દુઃખ આપનાર માને છે! પરંતુ ઉકીકતમાં, જે માનપ્રાપ્તિની તારી વાસના જ ન હોત તો તેને તું દુઃખ આપનાર ન માનત

માટે જ્યારે જ્યારે તને લાગે કે "હું દુઃખી છું" ત્યારે ત્યારે એની પાછળ કાર્ય કરતી વાસનાને શોધી કાઢજે અને એને નિર્મૂળ કરવાના ઉપાયો કરજે. પછી ખીલુ' કોઈ તને દુઃખ આપનાર નહિ લાગે.

રસ્તામાં ચાલ્યા જતાં અચાનક ખાડો આવે તે પડી જવાય... ત્યારે કેટલું દુઃખ થાય છે? જોઈને ન ચાલ્યા તેનો કેટલો બધો પશ્ચાતાપ થાય છે? એમ કોઈ કુબ્ધ વિચાર રૂપી ખાડામાં મન પડી જાય ત્યારે કેટલું દુઃખ થાય છે? કેટલો પશ્ચાતાપ થાય છે? ખરાબ વિચાર ક્યાં પાછળ તીવ્ર દુઃખ અને પશ્ચાતાપ વિના પુનઃ આપણે એ વિચારોથી પાછા નહિ ફરી શકીએ.

ખરાબ વિચાર એટલે જીંડો ફેવો. એવી આત્મપ્રતીતિ વિના તો કૃવામાં જ પડવાનું થશે. ખરાબ વિચારો અટકાવવાની તીવ્ર ઝંખના વિના ખરાબ વિચારો નહિ જ અટકે. આપણી રતિ-આનંદનું પાત્ર માત્ર વિષયો નથી, આપણી રતિનું પાત્ર તો છે પરમાત્મા તીર્થ કર દેવ. પરમાત્મા પ્રત્યે રતિ કરી શકીએ તો મનુષ્ય છીએ!

ચિત્ત પ્રસન્નતા

સંબંધ તથા મંગલાચરણને જળાવવા સારું પ્રથમ શ્લોકરૂપ સૂત્રને જણાવે છે.

મંગલાચરણ તથા પ્રયોજનાદિ

નત્યેન્દ્ર યોગતોડયોગ' યોગિગમ્ય' જિનોત્તમમ
વીર' વશ્યે સમાસેન યોગ' નદ દૃષ્ટ ભેદત ॥૧॥

અર્થ:-શ્રુત જિનાદિ યોગીપુરુષોથી જળવા લાયક તથા સામાન્ય કેવલીઓમાં ઉત્તમ તથા મન, વચન અને ક્રિયાના યોગથી રહિત એવા પરમાત્મા મહાવીર દેવને (શાસ્ત્રયોગ તથા સામર્થ્ય યોગથી નમસ્કાર કરવો અશક્ય હોવાથી) ઇચ્છા યોગથી નમસ્કાર કરીને સંક્ષેપથી મિત્રાદિ લક્ષણ વાળા યોગને યોગદષ્ટિના ભેદથી કહીશ. ૧.

વિવેચન-શિષ્ટ પુરુષોનો એવો આચાર છે કે કોઈ પણ સારા કામમાં પ્રવૃત્તિ કરતાં પહેલાં ઇષ્ટ દેવને નમસ્કાર કરીને પછી પ્રવૃત્તિ કરે છે. આ આચાર્ય પણ શિષ્ટ છે. આથી શિષ્ટાચાર પાલન કરવા મંગલાચરણ કરવું જરૂર છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, શિષ્ટોનો આ આચાર છે કે તેઓ સર્વ સ્થળે સારા કામમાં પ્રવૃત્તિ કરતાં ઇષ્ટદેવની સ્તુતિપૂર્વક હંમેશા પ્રવૃત્તિ કરે છે. તેમ જ સારા કામમાં ઘણાં વિઘ્નો આવે છે. આ કારણને લઈ આ પ્રકરણ સમ્યગ્ જ્ઞાનનો હેતુ હોવાથી શ્રેયોભૂત છે માટે આ કાર્યમાં વિઘ્નો ન આવે, તેમ જ વિઘ્નોની ઉપશાંતિ થાય તે ખાતર મંગલની જરૂર છે, તથા ભુદ્ધિમાનોની પ્રવૃત્તિ આ ગ્રંથ રચવાનું શું પ્રયોજન છે ? તથા આ ગ્રંથમાં કેટલાં છે ? તે જણાવવું જોઈએ. શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે

જ્યાં મુખી શાસ્ત્ર રચવાનું અગત કોઈ પણ કાર્ય કરવાનું
પ્રયોજન દેવ ન હોય ત્યાં મુખી તેનું અદ્યક્ષ કોઈ પણ કરતું
નથી તેમ જ તેનું અભિધેય, આમા આ મહેવાનું છે તે કહેલ
ન હોય તેનું પ્રયોજન પણ મહી શકાય નહિ, વગી આ અભિધેય
અભીષ્ટ તથા શમ્ય હોવું જોઈએ, પણ ન્યામ કે ગિનઉપયોગી
ન હોવું જોઈએ આ પ્રથમ રચવાનું આ ફળ છે એમ સ્પષ્ટ
બતાવવું જોઈએ, તથા સળધ પણ મહેવો જોઈએ, પણ આ
સળધ અદર આવી જાય છે તામ્ય વાચક ભાવરૂપ જોથી
નુહો કરેવ નથી

અરી હવે ઉપર જણાવેલ મંત્રવાચન, પ્રયોજન વગેરે
જાણે છે

‘ન રેષા યોગનાડયા । યોગિગમ્ય ત્રિનોત્તમ વીર,’

આ વાક્યથી સિદ્ધ નમય પ્રતિપાલન કરવા તથા
વિધોની શાંતિ કરવા દર્શાવેલ નમસ્કાર કરવામા આવેલ છે તથા
‘વક્ષ્યે મમાનેન યાગ તત્ત્વદર્શિ ભેદન’

આ વાક્ય વડે પ્રયોજનાદિ તત્ત્વ કહેલ છે આ પ્રમાણે
॥ શ્લોકનો સામાન્ય અર્થ બતાવેલ છે હવે તેનું વિવેચન
વામા આવે છે— નત્વામજ્ય વીર, પરમાત્મા મહાવીર
ને નમસ્કાર કરીને, કેવી રીતે, તે કહ્યું છે કે હયાયોગ
પૂર્વક હયાયોગ આદિ આ ક્રિયા વિશેષ છે હયાયોગ
મમ્કાર કડુ હું આમ કહેવાથી શાસ્ત્રયોગ તથા સામર્થ્ય
॥ નિષેધ કર્યો, કારણ કે શાસ્ત્રયોગ તથા સામર્થ્યયોગથી
૧૨ થઈ શકે નહિ, અને પ્રથમી શરૂઆતમા મૃત્યાવાદ

(અસત્ય)નો દોષ લાગે તે દૂર કરવા ઇચ્છાયોગથી નમસ્કાર કરે છે. સર્વ જગ્યાએ ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરવી તે જ યોગ્ય છે. આ ત્રણ યોગનું સ્વરૂપ આગળ બતાવવામાં આવશે. શાસ્ત્ર યોગ અને સામર્થ્યયોગ ઘણા ઊંચા દરજ્જાના છે તેથી તે યોગ વડે નમસ્કાર કરવો બની શકે નહિ, માટે ઇચ્છાયોગથી નમસ્કાર કરેલ છે. વીરભગવાન કેવા છે? તો કહે છે કે:—

“ જિનોત્તમ ” આ વિશેષણ છે, નામાદિ વીરનો વ્યવસ્થે કરે છે. રાગદ્વેષાદિ શત્રુને જીતનાર હોવાથી સર્વે વિશિષ્ટ શ્રુતધરાદિ જિન કહેવાય છે તે બતાવે છે—શ્રુતજિન, અવધિજિન, મનપર્યાયજ્ઞાનીજિન, કેવલજ્ઞાનીજિન આ તમામ જિનોમાં ઉત્તમ, કેવલજ્ઞાનપણાને લઈ તથા તીર્થંકરપણાને લઈ, પ્રભુ મહાવીરદેવ જિનોત્તમ છે. આમ કહેવાથી પ્રભુના તથા ભવ્યત્વ પરિપકવપણાથી પ્રાપ્ત થયેલ ઉત્તમ યોધિબીજના લાભથી આરાધન કરેલ અર્હંત પદાદિના વાતસલ્ય ભાવથી ઉપાર્જિત કરેલ મહાન્ પુણ્યરૂપ તીર્થંકર નામકર્મના વિપાક (ફલરૂપ) બીજને પરમપદ સંપાદન કરાવનાર કર્મકાય અવસ્થા—સમવસરણુ અવસ્થા જણાવી. કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પહેલાંની જે સમગ્ર અવસ્થા તે કર્મકાય અવસ્થા જાણવી, વળી પ્રભુ કેવા છે તો કહે છે, “ અયોગ ” મન, વચન અને કાયાના વ્યાપાર રૂપ જે યોગો તે જોએને હવે નથી. આને લઈને પ્રભુ યોગરહિત છે, આમ કહેવાથી પ્રભુની શૈલેશી અવસ્થાના ઉત્તરકાલમાં થનાર સંપૂર્ણ કર્મ અભાવરૂપ તથા ભવ્યત્વ પરિક્ષયથી પ્રગટ થયેલ પરમજ્ઞાન તથા સુખ લક્ષણથી કૃતકૃત્ય થવાથી પરિપૂર્ણપણે પરમ ફલરૂપ તત્ત્વકાયાવસ્થા—સિદ્ધાવસ્થાને જણાવે

પદ મળવું તે છે. અંધકર્તાનો આશય શુદ્ધ હોવાથી તથા પ્રાણી-
ઓના હિત ખાતર તેઓથીની પ્રવૃત્તિ હોવાથી આ પ્રવૃત્તિ નિર્વાણ
સુખ મેળવી આપવામાં અવશ્ય ફળદાતા બીજ સમાન છે.
“અભિધેય” આ અંધમાં કહેવા લાયક યોગનું સ્વરૂપ છે, આ
અભીષ્ટ છે, તેમ જ શક્ય પણ છે, આથી અનભીષ્ટ તથા અશક્ય-
પણાની શંકા દૂર કરવી.

“સંબંધ” સાધ્ય સાધન લક્ષણ સંબંધ અથવા વાચ્ય
વાચક ભાવ લક્ષણ સંબંધ પ્રસિદ્ધ જ છે. શબ્દ રૂપ અંધ
વાચક છે, અને અર્થ વાચ્ય છે શ્રોતાઓને અનંતર પ્રયોજન
ચાહુ પ્રકરણના અર્થનો બોધ થવો તે. અને પરંપર પ્રયોજન
તો શ્રોતાઓને પણ નિર્વાણ સુખ મેળવવું તે છે, પ્રકરણના
અર્થને બાણી યોગ્ય રીતે યોગમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવાથી મોક્ષ
પ્રાપ્ત થાય છે, યોગમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવી તે, મોક્ષ પ્રાપ્ત
કરવામાં અવશ્ય ફલદાતા બીજ રૂપ છે. આ પ્રમાણે ઇષ્ટદેવને
નમસ્કાર કરીને તથા પ્રયોજનાદિ કહીને ચાહુ પ્રકરણને ઉપકારક
પ્રાસંગિક બીના જણાવે છે.

ઇચ્છાદિ યોગનું સ્વરૂપ કહે છે.

ઇષ્ટેચ્છાદિ યોગાનાં સ્વરૂપમભિધીયતે,
યોગીના મુપકરાય વ્યક્તં યોગ પ્રસંગત

॥૨॥

વિવેચન-ચાહુ પ્રકરણમાં ઇચ્છાયોગ, શાસ્ત્રયોગ અને
સામર્થ્યયોગોનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવે છે. શા માટે? ઉત્તર
આપે છે કે યોગીઓના ઉપકાર અર્થે, અહીં આ કુલ યોગીઓ
તથા પ્રવૃત્તચક્ર યોગીઓ લેવા, પરંતુ નિષ્પન્ન યોગીઓ કે

જેઓ પૂર્ણતાને પામ્યા છે તેઓને ન લેવા, કારણ કે તેઓને આ યોગના અર્થથી હવે લાભ નથી આ ત્રણ પ્રકારના યોગી ઓતુ સ્વરૂપ આગળ સવિસ્તારથી જણાવવામા આવેલ હોવાથી અહીં જણાવેલ નથી આથી શુ ઉપકાર થવાનો છે ? ઉત્તર— યોગના સ્વરૂપને, રહસ્યને સમ્યક્ પ્રકારે જાણે કેવી રીતે કહેશે ? ઉત્તર—સ્પષ્ટ રીતે કહીશુ પણ અપ્રસ્તુત નહિ કહીએ

“ યોગપ્રસંગત ” મિત્રાદિ લક્ષણ યોગના પ્રમગને લઈ, પ્રસંગ નામના શાસ્ત્રની યુક્તિથી આકર્ષાઈ ને જણાવીશ ૨

ઇચ્છા યોગનુ સ્વરૂપ કહે છે

કર્તુમિ-છા કુતાર્થમ્ય જ્ઞાનીનોઽપિ પ્રમાદત

વિકલોઃ કર્મયોગો ય સ ઇ-છાયોગ ઉચ્યતે ॥૩૥

વિવેચન—તથા પ્રમારના ક્ષયોપશમ ભાવને લઈ કોઈ એક માણસ દ્રવ્યાદિક પુદ્ગલવિક વસ્તુની આશા, તૃષ્ણા રહિત કર્મના અનુષ્ઠનો કરવાની ભાવનાવાળો હોવા છતાં સિદ્ધાન્તમા કહેલ તત્ત્વની વાતો જાણવા છતાં, અને કરવા લાયક ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો સારી રીતે તનજવા છતાં, જે કાળે જે કર્મનું અનુષ્ઠાન કરવાનું હોય તેમા દેરદાર કરી નાખે, દષ્ટાન્ત તરીકે પ્રતિક્રમણ કરતા સૂર્યાસ્ત સમયે વહિના સૂત્ર આવવુ જોઈએ તેના બદલે પ્રતિક્રમણની શરૂઆત પણ થતી નથી ચૈત્યવદન કરતા અર્ધની વિચારણા તથા ચિત્તની એકાગ્રતા થવી જોઈએ તે પણ પ્રમાદને લઈ બરોબર થતી નથી ક્ષયોપશમ ભાવની વિચિત્રતાને પોતે અજ્ઞાની નથી પણ જ્ઞાની છે તેમ જ કર્મના અનુષ્ઠાનોના રહસ્યને જાણનાર છે માત્ર પ્રમાદ નિ-

જે ક્રિયા કરવાની છે તે કરે નહિ, પ્રયુગદ્વિન કરવાના સમયે
હિપામના કરે નહિ, ગુરુવંદનના સમયે ગુરુને વંદન કરે નહિ,
સુપાત્ર દાન આપવાના સમયે દાન આપે નહિ, હૃદયમાં
ઈચ્છા તો પ્રગળ હોય પણ આગસ, પ્રમાદ, મનની અસ્થિરતા
વગેરેને કારણે કરી શકે નહિ. અથવા વિકાસે કરે, તેને ઈચ્છા-
યોગ કહે છે આ યોગ ચતુર્થ ગુણસ્થાનકે હોય છે. ૩.

શાસ્ત્ર યોગનું સ્વરૂપ

શાસ્ત્ર યોગ સિવહં જ્યેષ્ઠા યથાશક્ત્યઽપ્રમાદિનઃ
શ્રાદ્ધસ્ય તીવ્રબોધેન વચસાઽવિકલસ્તથા ॥૪॥

વિવેચન—અપ્રમાદિ એવો શ્રાવક શાસ્ત્રમાં જે પ્રમાણે
કહેલ હોય તે પ્રમાણે ધર્મના સર્વ અનુષ્ઠાનો જે સમયે જે
કરવાનાં હોય તે પ્રમાણે કરે છે. વિકથાદિ પ્રમાદ જેને અલ્પ માત્ર
પણ નથી, તેમ જ અન્ય પ્રકારના મોહના અભાવથી આત્મા-
દિનો નિર્ણય જેને ચોક્કસ થઈ ગયો છે. તેમ જ તીવ્ર બોધને
લઈ અખાધિત યોગ્ય સમયે અખંડ ધર્માનુષ્ઠાન કરે છે. ઈચ્છા-
યોગમાં યથા યોગ્ય પ્રવૃત્તિની ખામી છે, ત્યારે શાસ્ત્રયોગમાં
યથાયોગ્ય પ્રવૃત્તિ થઈ શકે છે. તેમ જ ત્યાગ, વૈરાગ્ય પણ
વધારે સારો હોય છે. વિચક્ષણ મનુષ્યો જ યોતાના દોષોને,
ભૂલોને જાણી શકે છે અને ત્યાગી શકે છે. પણ જે યોતાની
ભૂલોને જાણે જ નહિ તે તેને ત્યાગી તો કયાંથી જ શકે. ૪.

સામર્થ્યયોગનું સ્વરૂપ

શાસ્ત્રગદર્શિતોપાયસ્તદ્વતિકાન્ત ગોચરઃ
૧ કાદિશેષેષુ સામર્થ્યજિજ્ઞાસુત્તમઃ

માટે એક જ દરવાજો હોતો નથી, પણ અનેક દરવાજાઓ તથા બારીઓ હોય છે. જેને જે ઇચ્છા આવે તે દરવાજોથી નગરમાં પ્રવેશ કરી શકે છે. તેના માટે પ્રતિબંધ હોતો નથી, તે પ્રમાણે મોક્ષ રૂપ નગરમાં પ્રવેશ કરવા માટે એકાદ સાધન હોતું નથી, પણ અસંખ્યાત કે અનંતા સાધનો હોય છે. આ બધા અનંતા સાધનોનો ઉદ્દેશ શાસ્ત્રમાં કેવી રીતે હોઈ શકે? શાસ્ત્ર તો માત્ર દિશાસૂચન કરે છે. એકાદ સાધન પકડી આગળ વધવા પ્રયત્ન કરે તો આગળના માર્ગો આપોઆપ સ્વાનુભવે સમજાઈ જાય છે ૬.

શાસ્ત્રથી તમામ સાધનો જાણવામાં દોષ બતાવે છે.

सर्वथा तत्परिच्छेदात् साक्षात्कारित्वं योगतः
तत्सर्वज्ञत्वं स'सिद्ध्येस्तदा सिद्धिपदाप्तिताः ॥૭॥

(વિવેચન—શાસ્ત્રો દિશાસૂચન કરાવનારા હોવાથી શાસ્ત્ર દ્વારા મોક્ષના અનંતા સાધનો જાણી શકાય જ નહિ અને જાણવામાં આવે તો શ્રેતારૂપ યોગિઓને સ્વાનુભવ સિદ્ધ તમામ માર્ગોનો સાક્ષાત્કાર થવાથી શાસ્ત્ર સાંભળવાના સમયે જ સર્વજ્ઞપણાની સિદ્ધિ સાથે મુક્તિપદની પ્રાપ્તિ પણ થાય, પણ તેમ તો થતું જ નથી' ૭.

વાદિ આ વાતને ઈષ્ટ ગણે છે. તેને ઉત્તર આપે છે :

न 'चैनदेव' यत्तस्मात् प्रातिलिङ्गान् स'गत
सामर्थ्यं योगोऽवाच्योस्ति सर्वज्ञत्वादि साधनम् ॥૮॥

(વિવેચન—ઉપર જે બીના કહેવામાં આવી તે પ્રમાણે બનતું તો નથી. શાસ્ત્રથી અયોગિ કેવલીત્વનું જ્ઞાન થયા છતાં

પણ મુખિ મળતી તો નથી એ આમ છે તા પ્રાતિભજ્ઞાન સંયુક્ત આ નામધ્યયોગ ચોક્કસ મર્વજપણાને પ્રાપ્ત કરી આપે છે આ યોગ પ્રાપ્ત થતા આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ થતા જરાપણ વાર લાગતી નથી, આ પ્રાતિભજ્ઞાનને માર્ગનુમારિ-કેવલજ્ઞાનને અનુ ન નાર પ્રકૃષ્ટ ઉદ્ધા-જ્ઞાન-માનમિકતાદશ જ્ઞાન કહે છે સામધ્ય્ય છે પ્રધાન જેમા, એવો યોગ ને નામધ્યયોગ, અર્થાત્ કષપક ઇન્દ્રિયન ઉત્તમ ધર્મ વ્યાપાર કે જે યોગીઓથી પણ અવાચ્ય છે, અધ્યનીય છે, જેનું સ્વરૂપ શબ્દ દ્વારા પણ વર્ણન કરી શકાય નહિ, પણ આનુભવગમ્ય છે આવો સામધ્ય્યયોગ-ધર્મવ્યાપાર વિલેખ વગર કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવે છે અહીં આ વાદી શકા કરે છે કે-પ્રાતિભજ્ઞાન છે તે શ્રુતજ્ઞાન છે અને એમ નહિ નાનો તો શાસ્ત્રમા પાત્ર જ્ઞાન કહેલ છે તેના છ જ્ઞાન થયે, તેમ જ પ્રાતિભજ્ઞાનને કેવલજ્ઞાન પણ કહી શકાય નહિ, કારણ કે કેવલજ્ઞાન તો સામધ્ય્ય યોગનું કાર્ય છે આ યોગમા પ્રવૃત્તિ કરવાથી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે માર્ટે પ્રાતિભજ્ઞાનને શ્રુત જ્ઞાનની અદર પ્રવેશ કરાવો, એ શ્રુતજ્ઞાનની અદર પ્રાતિભ જ્ઞાનનો સનાવેશ થાય તો પછી મોખપ્રાપ્તિના જે જે કારણો છે તે શ્રુતજ્ઞાન રૂપ સામધ્ય્ય જ જણાય છે એમ ચોક્કસ થયુ આનો ઉત્તર એ છે કે-પ્રાતિભજ્ઞાન છે તે શ્રુતજ્ઞાન નથી તેમ જ કેવલજ્ઞાન પણ નથી તેમ જ પાત્ર જ્ઞાનથી જુદું જ્ઞાન પણ નથી, જેન અડલોદય આ અડલોદય છે તેને રાત્રિ ન મ્હી શકાય, તેમ દિવસ પણ ન મ્હી આય, તેમ જ રાત્રિ દિવસથી અનિરિક્ત વસ્તુ છે તેમ પણ ન કહી શકાય પરંતુ સૂર્યોદય પહેલાની એક અવસ્થા અનુલોદય છે એમ કહી શકાય તે

પ્રમાણે પ્રાતિભજાનને શ્રુતજ્ઞાન નથી કેવલજ્ઞાન પણ ન કહી શકાય કારણ કે સામર્થ્યયોગના સમયે ક્ષપકક્ષેણીગત હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ ક્ષયોપશમભાવને લઈ શ્રુતજ્ઞાની તરીકે વાસ્તવિક વ્યવહાર થઈ શકે નહિ, માટે શ્રુતજ્ઞાન ન કહેવાય. તેમ જ ક્ષયોપશમ જ્ઞાન હોવાથી તમામ દ્રવ્ય પ્રત્યાયને નહિ જાણવાથી કેવલજ્ઞાન પણ કહેવાય નહિ, માટે આ પ્રાતિભજાનને અનુલોદયની જેમ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પહેલાંની દશા કહે છે. આ જ્ઞાનને બીજાઓ તારકનિરીક્ષણ જ્ઞાન શબ્દથી ઓળખાવે છે માટે તેને પ્રાતિભજ્ઞાન કહેવામાં હોય નથી. ૮.

સામર્થ્યયોગના ભેદ કહે છે.

દ્વિધાયં ધર્મં સંન્યાસ યોગસંન્યાસ સંજિતઃ,
ક્ષયોપશમિકાધર્મો યોગઃ કાયાદિકર્મ તુ ॥૬॥

વિવેચન—કેવલજ્ઞાન થયા પહેલાના પ્રાતિભજ્ઞાનવંત ત્રીજા તત્ત્વ બોધથી ઘણો આગળ વધેલ એવો અપ્રમત્ત સંયતિ જ્યારે આઠમા ગુણસ્થાને ક્ષપકક્ષેણી પર ચઢે છે ત્યારે ધર્મ-સંન્યાસ નામના સામર્થ્ય યોગનો પ્રથમ ભેદ પ્રાપ્ત થાય છે. આ યોગની અંદર ક્ષયોપશમ ભાવથી ઉત્પન્ન થયેલા ક્ષમાદિ દશ પ્રકારના ધર્મોનો નાશ થાય છે, અને ક્ષાયિક ભાવના ક્ષમાદિ દશ પ્રકારના ધર્મો પ્રગટ થાય છે આ ધર્મ સંન્યાસ યોગ છૂટા ગુણસ્થાનકથી શરૂ થાય છે, અને તેરમાં ગુણસ્થાનક સુધી હોય છે, પણ તાત્ત્વિક દષ્ટિએ ધર્મ સંન્યાસ યોગ આઠમા ગુણસ્થાનકે ક્ષપકક્ષેણી પર ચઢે ત્યારે જ શરૂ થાય છે, અને સ્વરૂપે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવી આપે છે. કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત

ઐતન્યનું જ્ઞાન થાય છે. સમ્યગ્દર્શન એટલે શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપનો યોગ થવો, અનુભવ થવો. શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે, આપણામાં સમ્યગ્દર્શન છે કે નહિ તે જાણવા માટે સમ્યક્ત્વના પાંચ લક્ષણો જતાવ્યા છે. આ લક્ષણો આપણામાં હોય તો જાણવું કે આપણામાં સમ્યક્ત્વ છે. અને એ લક્ષણો ન હોય તો તેને પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો. પ્રશમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા અને આસ્તિક્યતા. આ પાંચ લક્ષણથી સમ્યક્ત્વ પ્રગટ થાય છે. આપણામાં સમ્યક્ત્વ છે કે નહિ તેની ખાતરી થાય છે. તત્વાર્થશ્રદ્ધાને સમ્યક્ત્વ કહે છે. આ સમ્યક્ત્વના પાંચ લક્ષણોનો અનુક્રમ પ્રાધાન્યતાને અનુસાર છે, અને એક પછી એકનો લાભ થાય છે.

પ્રશમ—કષાયોનો ઉપશમ થાય તો જ મોક્ષની અભિલાષા રૂપ સંવેગ પ્રાપ્ત થાય છે, અને સંવેગ હોય તો જ સંસાર ઉપર ઉઠાસીનવૃત્તિ રૂપ નિર્વેદ પ્રગટ થાય ત્યારે વૈરાગ્યલાવ પ્રગટે છે, અને નિર્વેદ હોય તો જ દુઃખી જીવો ઉપર દયા ચિંતવવા રૂપ અનુકંપા પ્રગટ થાય છે અને અનુકંપા હોય તો જ પ્રભુના વચન ઉપર શ્રદ્ધા થવા રૂપ આસ્તિકતા પ્રાપ્ત થાય છે. પૂર્વાનુ-પૂર્વીથી પશ્ચાનુપૂર્વી સુંદર છે. આસ્તિકતા હોય તો અનુકંપાદિ બીજા ગુણો હોય છે એમ શાસ્ત્રના જાણકારો કહે છે.

સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત થયા પછી કર્મની જે સ્થિતિ બાકી રહે છે તેમાંથી સંખ્યાતા સાગરોપમ જેટલી કર્મની સ્થિતિનો ક્ષય થવાથી બીજા અપૂર્વકરણમાં પ્રથમ તાત્ત્વિક ધર્મસંન્યાસ-મનો સામર્થ્યયોગ પ્રાપ્ત થાય છે, અપ્રમત્ત સંયતિ જ્યારે

આઠમા શુભસ્થાનકે ક્ષપદ્રવ્ય પદ આઉઠ થાય છે ત્યારે ધર્મ સંન્યાસ યોગ હોય છે એ સમયે આત્મસ્ફુટા લીમ થાય છે પરંતુ પતિવતી થતી નથી આ અતિ ઉત્તમ દશાને જાનીઓ પણ વર્ણવી શકે નહિ તે અનુભવગમ્ય સ્થિતિ છે યથાખ્યાત ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે આ અતિ દૃઢ ચારિત્ર તથા જ્ઞાનદશામા વર્તના ધનધાતી કર્મનો નાશ થાય છે, અને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે ક્ષયોપશમ ભાવના ક્ષનાદિ દશ ધર્મ તથા નત્યાદિ ધર્મ તથા કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે આ ભાવના ક્ષનાદિ ધર્મ તથા કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે આ તાર્કિક ધર્મ સંન્યાસયોગ છે પરંતુ અત્યાત્મિક ધર્મ સંન્યાસ યોગ છૂટા શુભસ્થાનકે પ્રમત્ત્યા અગીયાર કરતી વખતે હોય છે તાવધ પ્રવૃત્તિની નિવૃત્તિરૂપ પ્રમત્ત્યા પાનયોગની પ્રાપ્તિરૂપ છે ભગવતી પ્રમત્ત્યાનો અધિકારી ન સારથી વિરહત થયે હોય તે જ છે

શાસ્ત્રના કષ્ટ છે કે હીક્ષાને લાયક તે જીવે છે કે ને (૧) આયોદ્યમા જન્મેલ હોય, (૨) વિશિષ્ટ જાતિ અને કુળવાળો હોય, (૩) જોના કર્મરૂપી નળ ઉપશાત થયા હોય એવો નિર્મળ બુદ્ધિવાળો હોય, (૪) જોને મનુષ્ય જન્મની દુર્લભતા સમજાણી હોય, (૫) જન્મ - મરણના રોગથી જે બચી જાય, (૬) ધન, સંપત્તિની અભિરુચિને જાણી લીધી હોય, (૭) વિવશો માત્ર હોય છે એમ જાણે હોય, (૮) સંયોગને વિયોગથી જ બચે હોય (૯) મરણનો ભય જાણના પ્રતિદંબે રહેલો છે એવું જાણી લીધું હોય (૧૦) સોગાનું દંબ અતિ બચક છે એમ જાણી લીધું હોય, (૧૧) ઉપરોક્ત

નાશ થાય ત્યારે ઉપશમ શ્રેણી પ્રાપ્ત થાય છે અને ત્યાર પછી સંખ્યાત સાગરોપમની કર્મની સ્થિતિ ક્ષય થયે ક્ષપકશ્રેણી પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રમાણે સિદ્ધાંત ગાથાનો સારાંશ જણાવ્યો છે. ૧૦.

શૈલેશીકરણ પછી ખીજે યોગ બતાવે છે.

અતસ્ત્વ યોગો યોગાનાં યોગ પરમુકાહુતઃ,

મોક્ષયોજનભાવેન સર્વ સંન્યાસ લક્ષણુઃ ॥૧૧॥

વિવેચન—આઠ દષ્ટિમાં પરા નામની આઠમી દષ્ટિ પ્રાપ્ત થતાં યોગ સંન્યાસ સામર્થ્યયોગ શૈલેશીકરણ અવસ્થામાં મન, વચન, કાયાના વ્યપારનો સર્વથા અભાવ થતાં પ્રાપ્ત થાય છે. આ યોગ સર્વ યોગમાં શ્રેષ્ઠ છે. કારણ કે આત્માને મોક્ષની સાથે જોડી દેવાને લાયક ઉત્કૃષ્ટ ધર્માનુષ્ઠાન રૂપ યોગ સંન્યાસ નામનો સામર્થ્ય યોગ છે. આ પ્રમાણે ઇચ્છાદિ ત્રણ યોગનું સ્વરૂપ જણાવીને ચાલુ પ્રસંગને હવે જણાવે છે. ૧૧.

એતત્ત્રયમનાશ્રિત્ય વિશેષણૈતદ્દુહલવાઃ ।

યોગદષ્ટય ઉચ્યન્તે અષ્ટૌ સામાન્યતસ્તુ તઃ ॥૧૨॥

વિવેચન—ઇચ્છાયોગ, શાસ્ત્રયોગ, સામર્થ્યયોગનું સ્વરૂપ પ્રથમ કહેલ છે તે ત્રણ યોગનો આશ્રય લીધા સિવાય પરંતુ એ યોગથી ઉત્પન્ન થયેલ દષ્ટિઓ સામાન્ય પ્રકારે આઠ છે. આગળ આઠ દષ્ટિઓનું સ્વરૂપ જણાવે છે. ૧૨.

આઠ દષ્ટિઓના નામ જણાવે છે

મિત્રા તારા બલા દીપ્રા સ્થિરા કાન્તા પ્રભા પરા ।

નામાનિ યોગદષ્ટિનાં લક્ષણં ત્ય નિર્બોધત ॥૧૩॥

અર્થ—મિત્રા, તારા, બલા, દીપ્રા, સ્થિરા, કાન્તા, પ્રભા, પરા

લઈને આ દષ્ટિ નાના પ્રકારની હોય છે. દૃષ્ટાંતથી આ વાત સમજાવે છે કે—

એક ગ્રહાદિ દોષવાળો બાળક અને એક ગ્રહાદિ દોષ વગરનો બાળક, તેમ જ એક બાળક અને એક વૃદ્ધ, યુવાન, તેની દષ્ટિમાં (દર્શનમાં) ફેર પડશે જ. ઓઘદષ્ટિ—(સામાન્ય દર્શન) ભવાભિનંદી જીવ વિષયવાળી ઓઘદષ્ટિ જાણવી.

કાચ-તિમિર રોગથી ઉપરત થઈ છે જેની દષ્ટિ એવો મિથ્યાદષ્ટિ તથા બીજો અનુપરત દષ્ટિવાળો મિથ્યાદષ્ટિ. આ અક્ષરાર્થ જણાવ્યો ભાવાર્થ હવે જણાવે છે.

મેઘવાળી રાત્રિમાં એક દષ્ટિ કિંચિત્ માત્ર વસ્તુને ગ્રહણ કરે છે. બીજી દષ્ટિ મેઘ વગરની રાત્રિમાં જરા વધારે વસ્તુને ગ્રહણ કરે છે. મેઘવાળા દિવસે અને મેઘ વગરના દિવસે જે દષ્ટિઓ ધ્યાય છે તેમાં તરતમત્તા રહેલ હોય છે. તેમ જ ભૂતાદિ ગ્રહવાળી દષ્ટિ તથા ભૂતાદિ ગ્રહ વગરનાની દષ્ટિ. આ બંનેમાં પણ વિશેષતા રહેલ છે, ચિત્તજ્રમાદિ ભેદને લઈ, તેમ જ બાલકની, યુવાનની, વૃદ્ધની દષ્ટિ, વિવેકી માણસની અને અવિવેકી માણસની દષ્ટિ, તેમ જ કાચાદિ તિમિર રોગથી જેનાં લોચનો હણાઈ ગયાં છે એવા મિથ્યાદષ્ટિની દષ્ટિ અને જેનાં લોચનો રોગથી નથી હણાયા એવા મિથ્યાદષ્ટિની દષ્ટિ, આ બધાઓની દષ્ટિમાં કોઈ એક વસ્તુ જોવામાં જેવી રીતે તરતમત્તા ઉપાધિને લઈને પડે છે. તેવી રીતે આત્મધર્મ સંબંધી કોઈ પણ એક પદાર્થના નિર્ણયમાં ક્ષયોપશમની વિચિત્રતાને લઈ જુદા જુદા પ્રકારના જ્ઞાનભેદો (અભિપ્રાયો) પડે છે. આ જ્ઞાન

વગેરેમાં વિકલતા આવે છે. અંતર ઉપયોગ લાવપૂર્વક વંદનાદિક કાર્ય કરી શકાતા નથી.

(૨) તારાદષ્ટિમાં યોધ છાણાની અગ્નિના કણ જેવો હોય છે. પહેલા કરતાં જરા અધિક ખરો, પણ ખરા અવસરે યોધ છુઝાઈ જાય છે. વાસ્તવિક રીતે વધારે વખત ટકી શકે એવા વીર્યનો અહીંયા અભાવ હોય છે. આને લઈને કેઈધાર્મિક અનુષ્ઠાન કરવાનો વિચાર થતાં પ્રથમની સ્મૃતિ સારી ન હોવાથી તે કાર્ય કરી શકતો નથી.

(૩) બલાદષ્ટિમાં કાષ્ઠાગ્નિના કણ જેવો યોધ હોય છે. આની અંદર પહેલાં બે કરતાં જરા વધારે યોધ હોય છે. એથી આમાં વીર્યશક્તિ થોડી વધારે હોય છે. સ્મૃતિ પણ આમાં જરા સારી હોય છે. આને લઈને પ્રભુભક્તિ આદિ ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો કરવામાં અનુરાગ થાય છે. અને થોડો પ્રયત્ન પણ કરે છે.

(૪) દીપ્રાદષ્ટિમાં યોધ દીવાની પ્રભા જેવો હોય છે, પહેલા કરતાં ઘણો વધારે છે. કારણ કે આની અંદર પહેલાના ત્રણે યોધ આવી જાય છે. એથી આમાં વીર્યશક્તિ વધારે હોય છે. તેમ જ કાર્ય કરવાના સમયે સ્મૃતિ ઘણી જ સારી હોવાથી દ્રવ્યથી તથા લાવથી દેવ, ગુરુ આદિની ભક્તિ, સેવા વગેરે કાર્યો કરવામાં, તથા પાપપુણ્યના કાર્યોમાં બીજાઓના કરતાં આ દષ્ટિવાળાની પ્રવૃત્તિ સમજણપૂર્વકની હોવાથી ગુદી પડે છે અહીંયાં જ પ્રથમ ગુણસ્થાનકની ઉત્કૃષ્ટતા પ્રાપ્ત થાય છે. શાસ્ત્રકારોએ વ્યક્ત મિથ્યાત્વરૂપ ગુણ આશ્રી વ્યવહાર રાશિવાળા

હવેને પ્રથમ મિથ્યાત્વ શુણ્ણસ્થાનક કહેલ છે તે સામાન્ય પ્રકારે બાલુપુ, બાકી વાસ્તવિક રીતે પ્રથમ શુણ્ણસ્થાનક ઉત્કૃષ્ટ આ ચોથી દષ્ટિમા આવે ત્યારે જ પ્રાપ્ત થાય છે શ્રાવકના કુળમા જન્મ લેવાથી, ઠ સાધુના વેશ પહેરવાથી નાથુ, પાથમુ કે, છતુ શુણ્ણસ્થાનક આવી જતુ નથી તે તો શુણ્ણ પ્રાપ્ત કરવાથી ખમાય છે આગળ ઉપર દષ્ટિઓનુ સ્વરૂપ જણાવવામા આવશે ત્યારે સમજશે કે કેટલી દુરે હવે આગળ વધે છે ત્યારે તેને પ્રથમ શુણ્ણસ્થાનની પ્રાપ્તિ થાય છે ચોથુ શુણ્ણસ્થાનક અને પાથમુ, છતુ વગેરે શુણ્ણસ્થાનક પ્રાપ્ત કરવા માટે કેટલા શુણ્ણ પ્રાપ્ત કરવા પડે છે તે હવે પછી જતાવવામા આવશે

(૫) સ્થિરાદષ્ટિ જેઓ રાગદ્વેષ રૂપી બંધિને બેઠે તેમને દોષ છે બહોલા સમ્યક્દર્શનની પ્રાપ્તિ થાય છે સ્થિરાદષ્ટિમા બોધ રત્નની કાતિ જેવો ચિરસ્થાયી પરિણામે અપ્રતિપાદ્ય, પ્રવર્ધમાન, વિનાશરહિત પરને દિતકારક, સતોષ આપનાર, પ્રાયે કરી ચિત્તની બેકામગાને કરનાર રત્નની કાતિ સમાન છે હૃદયમા ધયેલ આત્મબોધિનો પ્રકાશ રત્નની કાતિ સમાન કથારેય પણ જવાનો નથી સતર્થોમા પ્રવૃત્તિ ધણુ જ પ્રેમપૂર્વક તથા વિવેક સદિગ કરે છે અસત્ પ્રવૃત્તિ કરતો નથી

(૬) કાન્તા દષ્ટિમા બોધ તારાની કાતિ સમાન હોય છે રત્નની કાતિનો પ્રકાશ મર્યાદિત હોય છે, પરંતુ આકરમા રહેલા તારાઓનો પ્રકાશ ધણે દૂર સુધી જઈ શકે છે સ્થિરા કરના આ દષ્ટિમા બોધ ધણે સદા હોય છે સ્થિર અને શાન્ત

પ્રવૃત્તિ હોવાથી ધર્માનુષ્ઠાનો પણ નિરતિચાર થાય છે. શુદ્ધ ઉપયોગપૂર્વક પ્રમાદરહિત વસ્તુ લેવા મૂકવાનાં શુદ્ધ પ્રવૃત્તિ પ્રધાન, ગંભીર અને ઉદાર આશયવાળું (હિત) અનુષ્ઠાન કરે છે.

(૭) પ્રભાદંષ્ટિમાં સૂર્યના પ્રકાશ સમાન બોધ હોય છે. નિરંતર આત્મધ્યાનમાં જ લીન રહે છે. પ્રાચે કની આ દંષ્ટિમાં વ્યર્થના વિચારો હોતા નથી, પરંતુ આત્મસ્વરૂપમાં પરમશાંતિ સુખનો અનુભવ કરે છે. આ દંષ્ટિવાળા માટે સમાધિમાં લીન રહેવું તે જ શ્રેષ્ઠ ધર્મઅનુષ્ઠાન લાગે છે. તેઓની સમીપમાં સ્વાભાવિક વેરવાળા જીવોના વેરો નાશ પામે છે. જીવો પર મહાન અનુગ્રહ કરનારા હોય છે જે ક્રિયા કરે છે તે અવશ્ય ફલદાતા હોય છે.

(૮) પરાદંષ્ટિમાં ચંદ્રમાની ચ દ્રિકા સમાન સૂક્ષ્મ બોધ હોય છે. નિરંતર આત્મ સ્વરૂપમા રમણતા કરવા રૂપ ધ્યાનમાં લીન રહે છે. અને વિકલ્પ રહિત હોય છે તેથી નિર્વિકલ્પ આત્મ-સુખનો અનુભવ કરે છે

આ દંષ્ટિવાળાઓને પ્રતિકમણાદિ અનુષ્ઠાનો કરવાની જરૂર રહેતી નથી. પરંતુ ઉદયાનુસારે પરોપકારાદિ તથા પહેલાની જેમ અવશ્યફલદાતા ક્રિયાઓ હોય છે, આ પ્રમાણે સામાન્ય રીતે આઠ પ્રકારે સદ્દંષ્ટિ બતાવી. આઠીંચા વાહી શંકા કરે છે કે ગ્રંથિનો ભેદ થાય પછી જ સદ્દંષ્ટિ કહી શકાય. પણ ગ્રંથિનો ભેદ તો મિત્રાદિ દંષ્ટિમાં થતો નથી, દીપ્રા દંષ્ટિના ઉત્તરકાલમાં સ્થિરા દંષ્ટિમાં થાય છે, તો સદ્દંષ્ટિમાં આઠ દંષ્ટિ રીતે સમજવી ?

યોગ્ય જીવોમાં સંવેગ રૂપ માધુર્યતા ઉત્પન્ન થાય છે પણ નલાદિ-વંશગાંઠ-ધાંસ કે જે શેરડીના વાઢમાં ઉગે છે, પણ તેમાં માધુર્યતાની ગંધ પણ આવતી નથી. આ નવ-ધાંસ જેવા અલબ્ધ જીવો હોય છે, કે જેઓમાં ક્યારેય પણ સંવેગ રૂપ માધુર્યતા આવવાની નથી.

આ કથનથી એ સમજવાનું છે કે આત્મા પરિણામી છે. જુદા જુદા નિમિત્તોને પામી તેમાં પરિવર્તન થાય છે, મિથ્યાત્વ દશામા માધુર્યતા વગરનો આ જીવ પ્રથમ હતો, પણ પાછળથી સારાસારા સંયોગો મળવાથી માધુર્યતા રૂપ સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ થાય છે. પણ સાંખ્યદર્શનકાર આત્માને વ્યાપક અપ્રચ્યુત, અનુત્પન્ન, સ્થિર, એક સ્વભાવી કુટસ્થ અને અપરિણામી માને છે. આ સર્વવ્યાપક અને કુટસ્થ એક સ્વરૂપ આત્માની અંદર પરિણામી ધર્મ-પલટનધર્મ ન હોવાથી, તેમ જ બૌદ્ધ દર્શનમાં આત્માને ક્ષણિક-એક ક્ષણની સ્થિતિવાળો માનવાથી આ દૃષ્ટિના ભેદો તેઓમાં ઘટી શકે નહિ. પરિણમનધર્મ નિત્યાનિત્ય આત્માને માનવામા આવે તો જ ઘટી શકે. પણ એકાંત નિત્ય અને એકાંત અનિત્ય આત્મામાં કદી ઘટી શકે નહિ. આ દૃષ્ટિઓ સર્વ યોગદર્શનોને સાધારણ છે. આ દૃષ્ટિઓ જેવા પ્રકારના જીવોને જેવી રીતે હોય તેવી રીતે બતાવવામાં આવશે ૧૫.

મિત્રાદિ દૃષ્ટિઓ કેને હોય તે જાણાવે છે.

યમાદિયોગયુક્તાનાં ખેદાદિપરિહારતઃ ।

અદ્રેષાદિ શુણ્ણસ્થાન ક્રમેણૈષા સતાં મતા ।

(૬) અન્યમુદ્-જે અવસરે જે ક્રિયા કરવાની હોય તેને છોડીને બીજી ઉપર રાગ થવો અને આજી ક્રિયા પર અનાદર કે અબહુમાન તે.

(૭) રૂબ-સારા અનુષ્ઠાનનો સ્વર્ગથા ઉચ્છેદ કરવો, તેમાં કંઈ મહત્ત્વ નથી, એવો પોતે નિર્ણય કરવો અને બીજાને તેવો ઉપદેશ આપવો તે.

(૮) આસંગ-સંસારિક ક્રિયામાં જ તત્પર રહે, ભવિષ્યના પરિણામ પર લક્ષ આપે નહિ. પુદ્ગલિક વસ્તુમાં આસક્ત. સંસારી સુખની અપેક્ષા રાખ્યા વગર શાસ્ત્રાનુસારે ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો કરવાં તે અસંગ ક્રિયા-અમૃત ક્રિયા તેઓમાં હોતી નથી. મોહનો નાશ થયા વિના પ્રગતિ થઈ શકતી નથી. એટલા માટે વિવેકવંતોએ આઠ દોષવાળા અંતઃકરણનો પ્રયત્નથી ત્યાગ કરવો, આઠ દોષના પરિહારથી અનુક્રમે આઠ દષ્ટિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. એક એક દોષ એક એક દષ્ટિમાં દૂર થાય છે, અને અદ્વૈતાદિ આઠ ગુણોમાંથી એક એક ગુણ દરેક દષ્ટિમાં પ્રાપ્ત થાય છે.

આઠ ગુણોના નામ

(૧) અદ્વૈષ-અત્યાર સુધી આ જીવ-વિભાવ દશામાં રાચતો હતો અને જીવાદિ તત્ત્વો તરફ તથા મુક્તિ પર દ્વૈષ-ભાવ રાખતો હતો. પરંતુ જ્યારે મિત્રાદષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે દ્વૈષ ઘણો મંદ પડી જાય છે, કરુણાનો અંશ વધે છે અને શુભમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે.

(૨) ત્રિજ્ઞાસા-આ ગુણ બીજી દષ્ટિમાં પ્રાપ્ત થાય છે. તત્ત્વજ્ઞાન કરવાની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે,

પણે પ્રવર્તન થાય છે. આગળની દૃષ્ટિમાં જે પ્રતિપત્તિ (પ્રતીતિ) તત્ત્વબોધને અંગે થઈ હતી તે હવે પ્રવૃત્તિમાં પરિપૂર્ણતા પામે છે.

આ પ્રમાણે અનુક્રમે આ સદ્દૃષ્ટિઓ મુનિઓ, ભગવંત પતંજલી, ભદ્રંત, ભાસ્કર, બંધુદત્ત, ભગવદંત વગેરે યોગીઓની જાણવી, હવે આ દૃષ્ટિઓનું સ્વરૂપ અનુક્રમે બતાવવામાં આવશે. ૧૬.

દૃષ્ટિ શબ્દનો અર્થ કહે છે

સમ્પૂર્ણ સંગતો બોધો દૃષ્ટિરિત્યભિધીયતે ।

અસત્ પ્રવૃત્તિ વ્યાઘાતાત્ સત્પ્રવૃત્તિ પદાવહઃ ॥૧૭॥

વિવેચન—સત્ યથાર્થ શ્રદ્ધાયુક્ત જે બોધ તેને દૃષ્ટિ કહે છે. એ દૃષ્ટિ શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિને દૂર કરીને શાસ્ત્ર અનુસાર પ્રવૃત્તિ કરાવી સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરાવી આપે છે.

પોતાના અભિપ્રાય ઉપર ધર્મ તત્ત્વનો નિર્ણય કરવો તે જેમ ઉપયોગી નથી, તેમ જ અંધ શ્રદ્ધા રાખવી તે પણ ઉપયોગી નથી, પરંતુ શાસ્ત્ર અનુસારે સત્ શ્રદ્ધા યુક્ત જે બોધ એને દૃષ્ટિ કહે છે. એ બોધ પ્રાપ્ત થવાથી પાપમય અશુભ પ્રવૃત્તિ રોકાય છે, અને શુભ પ્રવૃત્તિ તરફ ગમન થાય છે. જેમ જેમ દૃષ્ટિ અથવા બોધ ઉચ્ચ થતો જાય છે, તેમ તેમ ઉન્નતિ કેમમાં પ્રગતિ થતી જાય છે. શાસ્ત્ર અનુસારે પ્રવૃત્તિ કરવાથી અવેદ સંવેદ પદ મિથ્યાત્વના ત્યાગથી વેદસંવેદપદ—સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે. વેદ સંવેદપદરૂપ સ્થિરાદૃષ્ટિ હોવાથી સમ્યક્ત્વની યથાર્થ પ્રાપ્તિ સ્થિરાદૃષ્ટિમાં જ થાય છે. અને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થયા પછી જ વિકાસની શરૂઆત થાય છે.

પ્રવૃત્તિમાં કે દેવ ગુરુની ભક્તિ, પૂજા, ઉપાસનામાં ખરે અવસરે સ્મૃતિ રહે નહિ, કાંતો ભૂલી જાય અગર અમયસર કરે નહિ.

અહીં યમ નામનુ યોગાંગ હોય છે, તેમાં દેશ ધર્મી અહિંસા તથા સત્ય આ બે યમો અમલમાં મૂકે છે—ત્રી પાળે છે અને બીજા ત્રણ અચોર્ય, બ્રહ્મચર્ય, અકિંચનપણાને અમલમાં મુકવાની ઇચ્છાવાળા હોય છે, તથા ઇચ્છા, પ્રવૃત્તિ, સ્થૈર્ય અને સિદ્ધિ આ ચાર નિયમો છે. આ ચાર નિયમોમાંથી બે નિયમો અમલમાં મૂકે છે અથવા તેનું પાલન કરે છે અને બે નિયમોને પાલન કરવાની ભાવનાવાળા હોય છે. ‘અખેદો’ આ દષ્ટિવાળા જીવાત્માને દેવ, ગુરુની સેવા આદિ શુભ કાર્યો કરવામાં જરા પણ કંટાળો કે આળસ આવતી નથી. તેમ જ કદી થાક પણ લાગતો નથી પરંતુ બધું ઉત્સાહ અને લગનપૂર્વક કરે છે. દેવ, ગુરુની સેવા કરવામાં આનંદ માને છે, પણ તેનાથી કદી પાછો હઠતો નથી. “અદ્વેષ” અમત્સર, દેવ, ગુરુને પૂજ્ય માને છે, એટલે તેના પર પૂજ્ય બુદ્ધિ હોય તેમાં આશ્ચર્ય નથી પણ તે સિવાયના બીજા કોઈ ઉપર પણ દ્વેષ ભાવ કરતો નથી. થોડું તત્ત્વજ્ઞાન હોવાથી આત્મામાં હંબુ ઇર્ષ્યારૂપી વીર્ય બીજા કંઈક અંશે રહેલ છે. તો પણ તેનાથી કર્મરૂપી ભાવ અંકુરાની ઉત્પત્તિ થતી નથી. કારણ કે આ દષ્ટિવાળાનો આશય તાત્ત્વિક અનુષ્ઠાનોના આશ્રી હોય છે ૨૧.

આ દષ્ટિમાં રહેલો યોગી જે મેળવે છે તે કહે છે

કરોતિ યોગબીજના મુપાદાનમિહ સ્થિતઃ ।

અવધ્ય મોક્ષહેતુના મિતિયોગવિદો વિદુઃ ॥૨૨॥

વિવેચન—જીવનો ઉદયકાલ આ દષ્ટિથી શરૂ થાય છે. સુધી તો આઘદષ્ટિથી (વિના સમજણથી) ગાડરિયા

પ્રવાહની જેમ અને ધર્માનુષ્ઠાનો હવે કર્યા છતાં ઉચ્ચમાળની શરૂઆત એવું મોત્ય માર્ગ તત્કાલ પ્રયાણની શરૂઆત થઈ ન હતી પરંતુ આ દષ્ટિવાળો હવે મોત્ય રૂપી ફળ આપવામા આવ્ય (અવશ્ય સ્વદાયક) કારણ એવા થોડા બીજાને એક કદે છ જે બીજાથી મોત્ય રૂપી ફળ અવશ્ય મળે આ પ્રમાણે યોગાચાર્યો જણાવે છે ૨૨

હવે યોગના બીજાને વર્ણન કરે છે

જિનશ્ચ કૃમાન વિતા ન નનરકાન એવ ચ ।
મખામાદિ ચ મમુક યો । બીજ મનુષ્યમમ ૧૨૩૫

વિવેચન—જગતમા નાનુભવ વસ્તુ દેવ, શુદ્ધ અને ધર્મ

એ ત્રણ પરમ તત્ત્વ છે એ ત્રણ તત્ત્વોનો સંબંધ પ્રકારે જાણવા, તેમના પ્રત્યે બહુમાન કરવું, એ જ હવના ઉદયનું પ્રથમ પગથિયું છે પ્રથમ દેવ તત્ત્વનું સ્વરૂપ કહે છે જેનામા શાગદેવ ન હોય તે બીજામા દેવ સ્વરૂપ ન સાપાતક હોયને દેવ તરીકે વદન પૂરન થઈ શકે જ નહિ આ મુખી શાગદેવ દેવ થયા ન હોય ત્યાં મુખી તેઓમા અને આપણમા થોડા દેવ છે તેઓને વદન કરીએ ? તા હવેને જાણનારા તો હોય એ જિન કહેવાય છે પછી તેમ અને ત નાનથી પાસાયો તેમા કોઈ અવશ્ય નથી શા પછી આયેવા દેવબીજા પર અનુચિત દેવનારા, દેવથી અધિક બીજાઓનું નિવેદન (નાશ) કરનાર દેવ ન જ હોઈ શકે શાગદેવ જાણનારા હોય તો જ વાસ્તવિક જિન પ્રમુ છે તેઓના પ્રત્યે શુદ્ધ હૃદયથી પ્રણ કરવા હૃદયના બહુમાનની સાગતી રાખવી એ મનોરથ મળી એકાએક જઈ શકે

યોગ્યતાને કાલ હંચુ પરિપક્વ થયો નથી, હૃદયની ક્ષિપ્રતા હંચુ ગર્ભ નથી અને વિશુદ્ધ આશય પણ થયો નથી. પરંતુ ચરમાવર્તકાલ પ્રાપ્ત થતા હૃદયની ક્ષિપ્રતા ચાલી જાય છે, અને વિશુદ્ધ આશય થાય છે, આ પ્રમાણે યોગના જાણકારો કહે છે. ૨૪.

હવે બીજાની શ્રુદ્ધિ કહે છે.

ઉપાદેયધિયાત્યંત સંજ્ઞાવિષ્કમ્ભણાન્વિતમ્ ।

ફલાભિસંધિરહિતં સંશુદ્ધં હ્યેતદીદ્રશમ્ ॥૨૫॥

વિવેચન—અનાદિ કાળની મલિન વાસનાને લઈ આ જીવ પુદ્ગલિક વસ્તુ તરફ એટલો બધો ટેવાઈ ગયો છે કે તે વસ્તુને જ ઉપાદેય (અગીકૃત કરવા યોગ્ય) તરીકે ગણે છે. અને તે જ વસ્તુ મેળવવાને રાત-દિવસ પ્રયત્ન કર્યા કરે છે, પણ જ્યારે આ જીવને તથા ભવિતવ્યતાના પરિપાકથી તથા કર્મના ક્ષયોપશમથી કંઈક સત્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે પુદ્ગલિક સર્વ વસ્તુને હેય જાણી યોગના બીજા તરફ અત્યંત ઉપાદેય બુદ્ધિ થાય છે ક્ષયોપશમની વિચિત્રતાને કારણે ઉત્પન્ન થતી આહારાદિ સંજ્ઞાઓ ઉદય, તેના પ્રત્યે અત્યંત આસક્તિ, તેને આ યોગના બીજાકેમાં અભાવ થાય છે. આ ઉપાદેય નથી પણ યોગના બીજા જ છે એમ સમજાય છે શાસ્ત્રમાં દશ પ્રકારની સંજ્ઞાઓ કહેલ છે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે કે હે પ્રભો! સંજ્ઞાઓ કેટલી છે ?

હે ગૌતમ, સંજ્ઞાઓ દશ પ્રકારની છે (૧) આહારસંજ્ઞા, (૨) ભયસંજ્ઞા, (૩) મૈથુનસંજ્ઞા, (૪) પરિચ્છેદસંજ્ઞા, (૫) ક્રોધ

અજ્ઞા, (૬) માનસજ્ઞા, (૭) માયાસજ્ઞા, (૮) લોભસજ્ઞા,
(૯) ઔદયસજ્ઞા, (૧૦) લોકસજ્ઞા

દરેક જીવોને આ સજ્ઞાઓ અનાદિભાજથી હોય છે અનાદિ
કાળના અભ્યાસને લઈ આ જીવને આજ્ઞાર લેવાની ઈચ્છા થાય
છે અનેક પ્રકારની શકાઓ દ્વારા ભય પામે છે વિવશો
યોગવશાની ઈચ્છાઓ થાય છે, ધન પ્રત્યે લાલ્ચ રહે છે દોષ,
માન, માયા, લાભ દરેક જીવમાં સ્પષ્ટ અને અસ્પષ્ટપણે રહેલ
જ હોય છે વેલાનું જાડ પર કે ઘર પર ચડવું થાય છે તે
બોધ સજ્ઞા છે એ સજ્ઞા મુખ્યપણું એકેન્દ્રિયને હોય છે પરમાર્થ
સમજ્યા વિના લોક જન્મ કરે તેમ કરવું તે લોકમજ્ઞા આ
દશ સજ્ઞાઓ અણગમી વસ્તુ મેળવવાની ઈચ્છાથી કરેલા ધર્મનાં
અનુક્રાંતે, મન, તપ, જપ વગેરે તે પણ આશય અનુસાર
પુદ્ગલિક સુખોને આપે છે, પણ મોક્ષ સુખ પ્રકાશા બનવા
નથી કારણ કે આશય (ઉદ્દેશ) આત્મકલ્યાણ માટે હોતો
નથી પુદ્ગલિક સુખની અશા, તૃષ્ણા વાસના રહિત જો
ધર્મના અનુક્રાંતો કરવામાં આવે છે તે જ મોક્ષના મુખદાતા
બને છે એમ જ્ઞાની પુરુષા વટે છે સારાશ એ છે કે આ લોક
કે પરલોકના સામાનિક સુખના ફળની ઈચ્છારહિત કરેલા
ધર્મનુક્રાંતો જ યોગના બીજો છે જેમ અશાંતિ બીજથી
ક્યારે પણ શાંતિ બીજનો અકુર થતો નથી તેથી હાલ યોગના
બીજ કે યોગદષ્ટિ તથા વિષ ધર્મના કાર્યોપયમથી રાચકપ રૂપ
ધર્મની શ્રદ્ધાને એકેન્દ્રિય નથી તેમજ તેની સન્મુખ તો થયો
છે અને સ્વદમ થયા પ્રગ્નિતરણ જેણે પ્રજ્ઞા કરે છે તે જ
મુક્તિ છે યોગદાર્યો કહે છે કે યમના બીજવાડુ જે

ચિત્ત છે તે જ સંસાર સમુદ્રમાં ફળતા પ્રાણીને જરા બહાર કાઢવા રૂપ અને સંસારની શક્તિને ખૂણ શિથિલ (નરમ) કરનાર તથા પ્રકૃતિના સ્વરૂપને ખરાબર તપાસી તેના રહસ્યને જાણી તેનો ત્યાગ કરવામાં એક શાસ્ત્રીય ઉપાય છે. તેમ જ તે ખીજીને પ્રાપ્ત કરવા માટે મનની જે આતુરતા તથા વ્યાકુળતા ધાય તે જ રાગદ્વેષ રૂપ અધિ પર્વતને તોડવા માટે વજ્રતું કામ કરે છે. નિયમે કરી અધિ ભેદ કરે છે વળી તે સંસારરૂપી કારા-ગૃહમાંથી છૂટવા માટે યમરાજના ઘંટ સમાન છે. જન્મમરણ રૂપી કારાવાસથી મુક્ત કરાવનાર યોગના ખીજની આતુરતા, વ્યાકુળતા છે. ઉપરોક્ત યોગ ખીજે છે તે જ શુદ્ધ ગણાય છે, જિનકુશલ ચિત્ત વગેરે ખીજે તથા પ્રકારના કાલાદિ સામગ્રી ચરમ પુદ્ગલાદિ પાસીને તે તે સ્વભાવ વડે ફળ પાકના પ્રારંભ સમાન મોક્ષરૂપી ફળને આપે છે ૨૫.

વિશેષ પ્રકારે યોગના ખીજે જણાવે છે.

આચાર્યાદિબ્વપિહ્યેન દ્વિશુદ્ધ ભાવયોગિષુ ।

વૈયાવૃત્ત્યં ચ વિધિવચ્છુદ્ધાશય વિશેષતઃ ॥૨૬॥

વિવેચન—આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પ્રવર્તક, તપસ્વી, ગણી અને સાધુ કે જેઓ ખરેખરા ભાવયોગિઓ છે. તેઓના પ્રત્યે જિનેશ્વર પ્રભુની જેમ વિશુદ્ધ ચિત્ત રાખવું, વચનથી સ્તુતિ કરવી તથા શરીર વડે પંચાંગ નમસ્કાર કરવા ^૧

આવા ભાવ યોગિઓના પ્રત્યે જેટલો આદર સત્કાર,

આ સર્વ આત્મહિતાર્થે કરવું, પરંતુ સંસારિક સુખેચ્છાથી કંઈ ન જ કરવું

યોગ શ્રિ મધુ-વલ્લ

સન્માન પ્રાપ્તિ તેટલો જોઈ છે તે બધા યોગના બીજો છે
 સીપરાગ તેઓની બહિષ્, નેવા યાત્રોગ વિધિપૂર્વક દાનાદિ
 ભટુમાનપૂર્વક આપવું એ પદ વાગના બીજો છે પરંતુ
 મનુની ભાષા ધ્યાના છે કે તે ત્રણ ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો ફળની
 દૈનિકાદિ નિયમ બુદ્ધિએ જ કરવા આશા, તૃપ્તિના ત્યાગ
 પૂર્વક જ કરવા ત્યારે જ તે નાથનો વિદ્યાન રૂપ બને છે અને
 તૃપ્તિ મહિન એવા ત ધાર્મિક અનુષ્ઠાના મમારદૃષ્ટિના
 હેતુ બને છે, આ વાગ નાથના આત્મલક્ષ્મી રાખવી જોઈએ
 આવા શુદ્ધાચર્યપૂર્વકના ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો શરદન પુરગવ
 પાવનનવળા માનવો જ કરી શકે છે ૨૬

બોધોગ શ્વ મુજો કલ્યાણિમદ્ પાપનન

નથા સિદ્ધાન્તમાશ્રિત્ય વિધિના રખનાદિચ ૧૨૩૩

વિવેચન—નનારની બહાર ઈદ વમુઓના વિદ્યાગરી
 કૃષ્ણ ગમિત વૈરાગ્ય પાનનારા ધળા છવા દોઈ શકે, પણ તે
 આત્મધ્યાન રૂપ કવાથી વાસ્તવિક વૈરાગ્ય ન દેહી શકાય

પરંતુ જ મ નન્દ, આધિ બ્યાધિ અને ઉપાધિ રૂપ
 આ મતારમા નત્વદિથી વિચારના મુખ જ દેવા છે? સાગુ
 મુખ, આધિક મુખ તેા મારમા જ છે એમ જ્ઞાનદિથી
 વિદારી તેનો નિશ્ચય કરી બાગની યદા ત્વિન સત્વાર પર
 એ દેહમ યવા એનું નામ બોધોદયેગ-વૈરાગ્ય છે એ પદ
 નાથ-૧ ૧મ દ્ય બ સાદિ રૂપ ને કુદ રૂપ ને રૂપ
 નથા ૨મ દ્ય કુદ રૂપ ને રૂપ ને રૂપ ને રૂપ
 ૧૩૫ ન ૨૩૫

યોગનું બીજ છે. વળી સાધુઓને કહી શકે એવા ઔષધાદિ આપવાનો નિયમ કરવો તે પણ યોગ બીજ છે. જે શાસ્ત્રો વાંચવાથી આત્માની જગૃતિ થાય, વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ થાય એવા શાસ્ત્રો ન્યાય-નીતિથી પ્રાપ્ત કરેલ ધન વડે લખાવવા, તેનો પ્રચાર કરવો વગેરે પણ યોગના બીજો છે. આ સર્વ ક્ષયોપશમ ભાવ વડે જ્યારે રાગદ્વેષની અંધિ પાતળી પડે છે ત્યારે જ બને છે. ૨૭.

લેખના પૂજના દાનં, શ્રવણં વાચનોદ્વચ્છઃ ।

પ્રકાશનાથ સ્વાધ્યાય શ્ચિન્તના ભાવનેતિ ચ ॥૨૮॥

વિવેચન—ન્યાય નીતિથી ઉપાર્જિત ધનનો સદ્વ્યવહારવાના બીજ ઉપાયો બતાવે છે. આત્મજગૃતિ થાય અને સંસાર પ્રત્યે વૈરાગ્ય ભાવ પ્રગટ થાય તેવા પુસ્તકો લખાવવા જ્ઞાન આપનાર શાસ્ત્રોનું બહુમાન કરવું, સત્પુરુષોને તેનું દાન આપવું. તેવા પુસ્તકોનું વારંવાર ગુરુ પાસે શ્રવણ કરવું ભાષાંતર કરેલા પુસ્તકોનું બહુમાનપૂર્વક અહણ કરવું તે સારી રીતે મૂલ્યવાન આભૂષણોની જેમ સંભાળીને રાખવા, યતન પૂર્વક રાખવા, તેનું વાંચન કરવું, તેનો અર્થ ગુરુ પાસે બાણવે અને તે યોગ્ય જીવોને સંભળાવવો, શીખેલું જ્ઞાન ભૂલી જવાય તે માટે વારંવાર તેને યાદ કરતા રહેવું, તેમ જ તેનું અર્થનું વારંવાર ચિંતન કરવું, મનન કરવું. એ સર્વ મોઢ પ્રાપ્ત કરાવનારા યોગના બીજો છે ૨૮.

અપર યોગના બીજો કહે છે

બીજ શ્રુતૌ ચ સંવેગાત્ પ્રતિપત્તિઃ સ્થિરાશયા ।

તદુપદેય ભાવશ્ચ પરિશુદ્ધો મહોદયઃ ॥૨૯॥

વિવેચન—શુદ્ધ દ્વારા મોક્ષને યેળવી આપનાન યોગના બીજો ધવલુ કયાં તેા ખરા, પણ જ્યાં સુધી શ્રદ્ધાપૂર્વક તે બીજેનો દૃઢયપૂર્વક અતરથી નિશ્ચય ન કર્યો હાય ત્યાં સુધી બધું નમામું માટે અતરની શ્રદ્ધાપૂર્વક તેનો નિશ્ચય કરવો. “એવમેવત્” એ મ્હેલ વાગ બરોબર છે અતરનો શકાને દૂર રહી સ્થિર બાવધી વિશ્વાસ કરવો, એ પણ યાગનું બીજ છે વિશ્વાસ કર્યો પણ જ્યાં સુધી એ વાતને આચરણના મૂકવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી વિશ્વાસ કર્યો તે પણ નકામો છે માટે એ બીજેની ક્રિયાને આચરવી રૂળ મળવાની ઉન્નમતા વિના શુદ્ધ પ્રમત્ત કરવો જે વડે સ્વચ્છાદિ મુખ્ય પ્રપ્ત થઈ પરિણામે પરિશુદ્ધ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે ૨૮

એ યોગના બીજો કયારે પ્રાપ્ત થાય ને કહે છે

‘મન, બાવ મયે ક્ષીલ પ્રભૂતે જયત નૃપામૃતે ।

દગ્ધાન્યવ્યક્ત યેનયો આ મર્થ ન ચતુર્થિત્ત ॥૩॥

વિવેચન—પૂર્વોક્ત યોગના બીજો જ્યારે કમરૂપ બાવ મળ ધણી રીતે થાય ત્યારે પ્રાપ્ત થાય છે આ છપે ચાર મનિ રૂપ ॥ સારના પરિબ્રમણ રૂપા અનતા પુદ્ગલ-પરાવર્તનો કયાં છે તેન છતાં હજુ સુધી મોક્ષમાર્ગ પ્રાપ્ત થયો નથી. આ પુદ્ગલ પરાવર્તનો-છવના કમની સ્થિતિનો કાળ કોઈ ખરો કાય થાય અને નાચ એ પુનઃ પરાવર્તન કોટલ કાળ મોક્ષ જવાને માટે જ્યારે બાકી રહે છે ત્યારે આ છપ ઉપરાંત યોગના બીજો મનુષ્યો મનિમા નજરી રહે છે એ કમને મનુષ્યો જ તેના અધિકારી ૨૦ થ છે કાળ કે આ રૂપ યેનયોન્નિતાદિત બાવવાને વિષે ૧૦૫ એવો બાજ મનુષ્યો

વિવિધ પ્રકારના ક્ષયોપશમથી થતો તથા પ્રકારનો હૃદયનો સુદર આશય (વિચારહેતુ) તે જ સમાધિ છે. સાધુઓને આશ્રિ યોગાવંચક-પૂર્વે કહેલ-વિસંવાદ વગરના યોગના ખીજોનો સંયોગ થવો તે યોગાવંચક, અથવા સદ્ગુરુનો સંયોગ થવો તે યોગ અવંચક, સદ્ગુરુને વંદન, નમસ્કાર, પ્રણામ ભાવપૂર્વક કરવા તે ક્રિયા અવંચક અને તેનાથી જે લાલ કર્મક્ષયાદિ તે ફલ અવંચક. એ ભાવ અવંચક ત્રણનું સ્વરૂપ કહ્યું. તથા અન્ય રીતે પણ યોગ અવંચક કહે છે. મનને શુદ્ધ રીતે પ્રવર્તાવવું તે યોગ અવંચક છે. વાણી અને શરીરને આગમાનુસારે પ્રવર્તાવવા તે ક્રિયાવંચક અને આ અવંચકપણાના યોગે મિથ્યાત્વ, કષાયાદિના ત્યાગથી શુભ ગતિ પ્રાપ્ત થાય તે ફળ અવંચક કહેવાય છે. ૩૪.

યોગ અવંચક જે નિમિત્તો થાય તે કહે છે

એતચ્ચ સત્ પ્રણામાદિ નિમિત્તં સમયે સ્થિતમ્;

અસ્ય હેતુશ્ચ પરમસ્તથા ભાવમલાદપતા ॥૩૫॥

વિવેચન—આધિ, વ્યાધિ અને ઉપધિથી ભરપૂર એવા આ સંસારમાં આ જીવનો વિકાસ કરનાર ખાસ કોઈ પણ કારણ હોય તો તે માત્ર સત્ સગ જ છે, આ વાતને શ્રીમાન હરિભદ્રસૂરિ પુષ્ટિ આપતા જણાવે છે કે, યોગ અવંચક એટલે સદ્ગુરુનો સમાગમ થવો તે કાંઈ સહેજ નથી. ભાવમળ ઘણો જ ઓછો થાય છે ત્યારે જ સદ્ગુરુનો સમાગમ થાય છે, આ સમાગમ થયા પછી તે પૂજ્ય ગુરુ પ્રત્યે વંદન, નમસ્કાર, સત્કાર, સન્માન જે ન કરવામાં આવે તો તેના વડે જે અપૂર્વ લાલ મળવાનો છે તે કદાપિ પણ મળતો નથી, અને ક્રિયા અવંચક

ચેતન પણ થતો નથી આ માટે પૂજ્ય ગુરુશ્રીએ જણાવ્યું છે કે, “સત્પણામાંદિ નિમિત્ત” નદગુરુને વદન નમસ્કાર દિ કરવામાં આવે તો જ ક્રિયા અવચન થોળી પ્રાપ્તિ થાય છે સદગુરુને વદનાદિ કે વાચી તેઓને મર્ધ લાભ થતો નથી, લાભ તો વદન કરનારને જ થાય છે શ્રીકૃષ્ણવામુદેવે અઢાર દ્વંતર સાધુઓને વદન કરવાથી માત્રની નમ્મનો જે આમુખ્યનો બધ દતો તે ધરીને ત્રીલોકો જ રહ્યો આ લાભ દર્ધ જેવો તેવો નથી આજકાલના મુધાવક વર્ગે આ વાત ખાસ લક્ષમાં રાખવા જેવી છે શુ. મત્તે નમસ્કારાદિ કર્યા વિના કર્મમળની અવપના ક્યારેય પણ થતી નથી અદ્વગુરુનો સમાગમ તો થાય પણ તેમને ઓળખવા તે પણ પુણ્યળા વિના ન થાય કહાવ્ય ઓળખે પણ તેઓશ્રીનો વિનય કર્યા વિના ઉપદેશનો લાભ મળતો નથી અને ઉપદેશની અતર ઘયા વિના સત્સ્વરૂપ સમ ભય નહિ અને આત્મસ્વરૂપ અવયા વિના શેક્ષ પણ મળી શકે નહિ આમ કાયં કાવળની પરપરા સંકળાયેલી છે તે વિવદીજનોએ બાળુ બોઈએ જેઓ સદગુરુને ઓળખી તેના મત્તે આવ અઠિનપૂર્વક વદનાદિ કરે છે, તેઓ સ્તન પર આવેલ મળને જેમ દ્વા થતા સ્તનુ સ્વરૂપ જ્યોતિ રૂપ મળદ થાય છે, તેની દીતે આત્માનુ માનુ સ્વરૂપ જ્યોતિ રૂપ છે તેને પ્રાપ્ત કરે છે જેમ યોગાવાયે કરે છે ૭૫

આજ વાતને બીજી રીતે જણાવે છે

નારિખન અને વગ મ મુ ન પ્રતીનિમદિલયા :

સમય કુપમાદને સ્થાપિતક્રિયાવન

૧૧૧

વિવેચન—પ્રથમ વિધિ માર્ગથી આ વાત કહી, હવે નિષેધ માર્ગથી આ વાત જાણાવે છે—જ્યાં સુધી ભાવમળ રૂપીકર્મો પ્રગાઢ હોય છે ત્યાં સુધી આ જીવને સદ્ગુણો સમાગમ થતો નથી, અને કદાચિત સદ્ગુણો સમાગમ થાય તો પણ તેમને સદ્ગુણ તરીકે ઓળખી શકતો નથી. તેમ જ સદ્ગુણી પ્રતીતિ દ્વારા થનાર અભ્યુદયને સાધનાર સુક્તિ તેને મેળવી શકતો નથી. આ વાત દૃષ્ટાંત દ્વારા સમજાવે છે કે, અણુ ઇન્દ્રિયના દોષને લીધે જેના નેત્રોમાં છારી કે માતિયા આવવાથી જેની દષ્ટિ મંદ થઈ ગઈ છે તે માણસ શું સમ્યક્ પ્રકારે સામી વ્યક્તિમાં રહેલ લક્ષણ, સાથિયા, વગેરેને સંપૂર્ણ રીતે જોઈ શકે છે ? કદાપિ જોઈ શકવાનો નથી. ૩૬.

એ જ વાતનું સમર્થન કરે છે

અદ્યવ્યાધિર્યાસોઽકે તદ્વિકારૈ ન બાધ્યતે,
ચેષ્ટતે ચેષ્ટ સિદ્ધયર્થં વૃત્યેનાયં તથાહિતે

॥૩૭॥

વિવેચન—પૂર્વે કહેલા અપૂર્વ યોગ બીજોનો લાભ ભાવ વ્યાધિ (કર્મભળ) ક્ષીણપ્રાયઃ થઈ ગયો છે તેઓને જ મળે છે દૃષ્ટાંત—જેની વ્યાધિ ક્ષીણ થઈ ગઈ છે એવો મનુષ્ય જગતમ ખજવાલ વગેરે વિકારોથી હેરાન થતો નથી, પણ પોતાના કુટુંબના પોષણ માટે રાજસેવા આદિ કાર્યોમાં જોડાય છે ધૈર્યતા, શ્રદ્ધા, સત્ય વસ્તુ જાણવાની તાલાવેલી અને તેનું જ્ઞાન એ બધા ધર્મ પ્રાપ્ત કરવાનાં સાધનો છે એ સાધને વડે યોગી અદ્ય વ્યાધિવાળા પુરુષની જેમ પોતાની ભૂમિકા સારું હિતકારી દાનાદિ કાર્યમાં જોડાય છે. ૩૭.

ઉપર કહેલા મર્વ કાર્ય કયાને થાય છે તે કહે છે
 યથાપ્રવૃત્તિસ્ત્વ ન-મેલપ મવત્તન ।
 આસન્નમ્ નિનેદન્ય સમસ્ત ભયન દાઢ ॥ ૩૮ ॥

વિવેચન—યથાપ્રવૃત્તિકરણ બે પ્રકારના હોય છે, એક
 સાધા ત્ર અને બીજું વિગિહ નાધારણ યથાપ્રવૃત્તિકરણવાળા
 હવ વિશુદ્ધિના પથ પર અમલગ થઈ શકતો નથી એ કરણ
 એનું સામાન્ય છે કે અબન્ય હોને પળ અનનવાર પ્રાપ્ત
 થાય છે

વિગિહ યથાપ્રવૃત્તિકરણવાળા વાતમાને ક્યારે આત્મ
 ૧ પર રાગ-દેવના ગદ્ય દેખાય છે ત્યાર તે એ મેવને
 ૨ કન્વાનો પ્રભવ પ્રવન કર છે એ ત્રીજ રાગ-દેવના
 ૫ યિધિત બની જવાને જ અપૂર્વ કરણ કહેવાય છે એ
 ૧૨ના પરિણામ (ભાવ) પુન પુન પ્રાપ્ત થતા નથી
 ૧૧ એ અપૂર્વ કરણ કહેવાય છે એ કરણ પ્રાપ્ત થવાથી
 આત્મામા ત મર્વશન પ્રવન ક વાની થો વગા આવે છે
 ૧૩ રાગદેવના અન્યત્ર નલિન પલિગમિને નેન કર્મશાસ્ત્રમા
 કહે છે એ મધિનું બેરન થઈ વિના નન્યમ્વશનની પ્રાપ્તિ
 નહિ । અપૂર્વ કરણ દ રા જ એ મધિનું બેરન થઈ કહે

—૧ જિનમ કુન જમ । સમુ ૬ ક-સ ન ૪ ૩૪ ૧
 જ ન પિ ન જ મધિ છે એ મ દેન અવન
 નાદોદ જ ન દરમો અવ છે એ મધિ અવ ન
 અવ દે ન જ ક મેલી છે વાલન કુલ ગાદ કુલ ને
 મ દેન બે ન કરણ કુ ન ૨૫

જેવો છે. પરંતુ આનો ઉત્તર એ જ છે કે આ વસ્તુસ્થિતિ છે, સાધારણ બાહ્ય ક્રિયા માત્ર કરવાથી પોતાની જાતને ઉન્નત થયેલી માનનારાઓ ઘણું ભાગે આત્મવચના જ કરે છે, દીર્ઘ દષ્ટિથી વિચારીને જ્ઞાની મહાત્માએ ગ્રહીયાં આ દષ્ટિઓની રચના અને સંકલના કરી છે. તે ઉપરથી પોતાની જાતને વિચાર કરવાનો છે કે આપણે ઉન્નતિ ક્રમમાં કઈ દશામાં વર્તીએ છીએ; પોતે આગળ વધેલો છે એમ માનનાર કદાચ આ દીર્ઘ વિચારથી લખાયેલા દષ્ટિલેહના સૂત્ર જ્ઞાનથી પોતાને તેટલી હદે વિકાસ પામેલો ન જોઈ શકે તો તેમાં અન્યનો દોષ નથી. ભૂલભરેલી ભ્રમણામાં રહેવું અથવા દાંભિકવૃત્તિ ધારણ કરવા કરતાં મૂળ વસ્તુને સમજી તે હદ સુધી આત્માને ઉન્નત કરવા વિચાર કરવો એ જ સાધ્ય છે, અને તેને અંગે કદાચ ખોટી ભ્રમણા આવતી હોય તો તે ખાસ દૂર કરવા યોગ્ય છે. ઘણા ખરા ઓછ દષ્ટિવાળા જીવો પોતાને સમજિતી માની લેવાની ભૂલ કરે છે. તે હવે પછીની ત્રણ દષ્ટિઓનું અને આ દષ્ટિમાં રહેલા જીવો સંબંધી વિવેચન વાંચીને પોતાની સ્થલના (ભૂલ) સમજી જશે અને વિચારશે કે મહા નિર્માળ સમ્પૂર્ણ જેવી શુદ્ધ દશાને પ્રાપ્ત કરવા માટે ઘણા શુભોને પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર છે. અધિકાર વગર વસ્તુ રહેતી નથી જ્યાં પોતાને પગ મૂકવાનો પણ અધિકાર ન હોય ત્યાં એકદમ પહેલાને બદલે પાંચમી દષ્ટિની જાતો કરવી તે એક પ્રકારનું ઉદ્વેગપણું છે. બાહ્ય ક્રિયા કરનારા વસ્તુતત્ત્વને નહિ સમજનારા એવા યોગીઓ, સાધુઓ, યતિઓ, શ્રાવકો ગમે તે હોય તેને દ્રવ્યલિંગીઓ કહેવામાં વે છે. તાત્ત્વિક દષ્ટિએ વિચારતાં તેઓ ઉન્નતિ ક્રમમાં હજી

યો । દિ મમુ-ચય

પ્રથમ દિમા પછી આવવા હોના નથી, એમ જાણવું જાય
તત્ત્વજોષપૂર્વક ક્રિયા કરવામા આવે અને માથે માથે ઉપરોક્ત
અવચક યોગ તથા ભવ ઉદ્દેગ આદિ યુગો પ્રાપ્ત થાય છે
ત્યાં ભાવ યોગીપણની શરૂઆત થાય છે ૪૦

કનિ પ્રવમા મિત્રા દિમમામા

નામ નામના બીજી દિનિ વાળુન

નાનયા નુ મના ૨૫૨ નિયમન નથાવિધ ।

અનુભવે ॥ તિનાડ ન્ધે જિતાના નચ ॥ ૪૧ ॥

વિવેચન—નારાદિનિ વિવચન કરના પરેસા જમુ

વવાનું કે ધણા ખરા છવે જોધદિના જ રહેસા હાય છે
તેજો યોગદિમા આવ્યા હાતા જ નથી આ છવને ઉન્નતિ
કેમમા જ્યારે ધણે વિમાસ થયે હોય છે તથા અવસ્થિતિ બહુ
બધા રહે છે, અને મના ને અન નિષ્ટમા આવવાને હોય
છે ત્યારે જ આ યોગદિની પ્રાપ્તિ થાય છે બીજી તારા
ન મની દિમા જોષ છાગુની અગ્નિના પ્રભા જેવા જોષ હોય છે
પ્રથમની મિત્રા દિમા જમુજિના પ્રભા જેવા જોષ હોય છે
પછી તે લાખા મમય મુખી દીપ્તિ તથા ન જોતો બીજી
દિમા અપ્તાગ વામાથી બીજું થાય । નિયમ નામનુ પ્રત
થાય છે નિયમ થાય છે—

(૧) યોગ—દીપ્તિ અને નગને રવિષ રખવા એ-એ

મનમા ખરેખર જમુજિ વિનાર આવવા દેવા નહિ અને દીપ્તિ

પછી ખરાબ આવવાજુ રહુ નહિ

(૨) સંતોષ-પ્રાણયાત્રાને નિભાવવા સિવાય અન્ય ધ્વજાઓ ન કરવી.

(૩) તપ-અનેક પ્રકારના માનસિક તપ તથા શારીરિક તપ કરવા.

(૪) સ્વાધ્યાય-ગુરુ પાસેથી સૂત્ર ગ્રંથ વગેરેનું જ્ઞાન શ્રવણ કરવું તથા સ્વ એટલે પોતે આત્મા અને ધ્યાય એટલે નિરીક્ષણ કરવું હું કોણ છું ? મારું કર્તવ્ય શું છે, મારું કર્તવ્ય પર વસ્તુથી રાગમમત્વ ત્યાગવો તે છે. તે હું કરું છું કે નહિ અથવા હું પ્રતિદિન મમત્વ ભાવથી કેટલા અંશે મુક્ત થયો એવી વિચારણા કરવી, નિરીક્ષણ કરવું.

(૫) ઈશ્વર પ્રણિધાન - દેવ ગુરુને નમસ્કાર કરવો, તેમની આજ્ઞાને પાલન કરવી, સ્વાર્પણ કરવું.

એ પાંચ નિયમો તારાદષ્ટિમાં પ્રાપ્ત થાય છે. મિત્રા દષ્ટિમાં તથા પ્રકારના ક્ષયોપશમના અભાવથી આ નિયમો હોતા નથી. પ્રથમ દષ્ટિમાં જે શુભ કાર્યો કરવામાં અખેદ નામનો ગુણ હોતો તેના સાથે તારા દષ્ટિમાં આત્મહિત માટે દાનાદિક શુભ પ્રવૃત્તિ કરવામાં અનુદ્વેગ ગુણ આવવાથી શુભ કાર્યો આનંદ તથા ઉત્સાહપૂર્વક કરે છે. અહીંયા ઉદ્વેગ નામનો બીજો દોષ નાશ પામે છે. તથા “જિજ્ઞાસા તત્ત્વ ગોચરા” પ્રથમ દષ્ટિમાં અદ્વેષ ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે, અને તે ગુણની સાથે બીજી દષ્ટિમાં તત્ત્વજ્ઞાન કરવાની પ્રમળ અભિલાષા પન્ન થાય છે અદ્વેષ ગુણ પ્રાપ્ત થાય પછી જ જિજ્ઞાસા અને છે ૪૧.

બીજી દષ્ટિમા બીજા ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે તેનું વર્ણન
અવન્યસ્યા તસાદિન્ના પ્રીતિયા પ્રથા રચમ્ ।
શુદ્ધયા ઇ નિયમાત અતુમાનકયાગિદ્ ॥૬૧॥

વિવેચન—તાગ દિ પ્રાપ્ત થયેલ છે એવા યોગીને
યોગ સભધી જ્ઞાન અવજ કરવામા જ અત્યંત અનુરાગ દોષ

છે, પણ અન્ય કથાવાર્તાઓમા તેને રમ આવેનો નથી પણ
મન, વચન શરીરના યોગને કેવી રીતે વશ કરવા, કેળો વશ
કર્તા કરતા, કથા કથા ઉપાય વ વશ થાય, તેને વશ કરવાથી જ
જ ક્ષય થાય છે મન, વચન, શરીરનો મયમ કરવાથી જ
આત્મક્રોધ થાય છે, મયમ જ છુપકર છે અને અસમજ જ
દુ ખડાગા છે, એવું જ્ઞાન કેઈ આપે કે તવા પુસ્તકો વાચવામા
તેને બહુ દુષ્ટિ થાય છે તથા દાનિકવૃત્તિ રક્તિ એ સાધા
યોગીઓ દોષ છે તેના ઉપર તેને બહુમાન પેદા થાય છે
પ્રથમ જેને તે સાધુ, વગેરે શબ્દોથી તિસ્તાર કરેનો હતો
તેના તરફ જવે નિયમે કરી પૂજ્ય શુદ્ધિથી બહુમાનપૂર્વક
ગુણો છે ૪.

અથા શાસ્ત્રપ્રચારકા યોગદૃષ્ટિ રૂપ પ્રક
યાગિના નિયમાદેવ તત્કલુપદ કાચુત

૧૪૩૩

વિવેચન—દરેક નીકરેા અચાલકુમાર દુઃખિનુ
ધનાયેક, અદનત વાલુ વેરે અનેા મદા યાએા વચનપદને
પામ્યા અને પ મરો તેઓની મુખ્ય દુઃખ ન દનથી જ ર
છે ધનાલ ધંવાદ તથા નકસાર દુઃખજાતા વેરે દનથી જ
૧૪૫૫ને પામ્યા છે આ વગ દુઃખ પ્રસિદ્ધ છે સ્વપરને

તારનાર દાન ગણેલ છે. ખાદીના શીલ, તપ અને ભાવ એ ત્રણ ધર્મો સ્વને જ તારનાર છે, પણ દાન લેનાર અને દેનાર બંનેને તારે છે. આથી દાનાદિ ચાર પ્રકારના ધર્મોમાં દાનને તીર્થંકરોએ મુખ્ય ગણી પ્રથમપદે દાનને મૂકેલ છે, આથી સહજ સમજાયે કે દાનધર્મની કેટલી ઉપયોગીતા છે. આ જ વાત શુરુશ્રી જણાવે છે કે, શક્તિ અનુસારે યોગી મહાત્માઓને અન્ન, પાણી, વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, પાટ, પાટલા, શય્યા, ઔષધ વગેરે ખપતી વસ્તુઓ ઉદાર ભાવથી આપવી. આવી રીતે દાન આપવાથી પરિણામની ધારામાં ઘણો સારો સુધારો થાય છે. અને નિયમે કરી બહુમાનની બુદ્ધિ તથા દાન આપવાની બુદ્ધિ જ્યારે મહાત્માઓ, સાધુ પુરુષો પર થાય છે ત્યારે તે યોગમાં ઈશ્વર પ્રણિધાન-પ્રભુના તરફ દ્રષ્ટિ કરી ચિત્તની એકાગ્રતા કરવા રૂપ ધ્યાનમાં શુરુના અનુગ્રહથી ઘણો આગળ વધે છે અને અંતે પરમપદને પ્રાપ્ત કરે છે. ૪૩.

લાભાન્તર ફેલશ્ચાસ્ત્ય શ્રદ્ધાયુક્તો હિતોદયઃ ।

શુદ્ધોપદવ હાનિશ્ચ શિષ્ટ સમ્મતતા તથા

॥૪૪॥

વિવેચન—સદ્ગુરુ તરફ જ્યારે જીવને પૂજ્ય બુદ્ધિ થાય છે, ત્યારે તેઓ પોતાનું સર્વસ્વ—પ્રાણ અર્પણ કરતાં પણ પાછી પાની કરતા નથી. આ પ્રમાણે શ્રદ્ધા અને ભાવપૂર્વક દાન આપવાની ટેવ પાડવાથી આ જીવને અનેક પ્રકારના લાભો થાય છે. પૂર્વે ખાંધેલા લાભાંતરાય કર્મ ખસી જવાથી અનેક પ્રકારના ફળો મળે છે, કે જેના વડે ભવિષ્યમાં પોતાનો અભ્યુ-
ત્થાન વાર લાગતી નથી અને અનેક પ્રકારના હલકા ઉપદ્રવો-
શ પામે છે. તેમ જ ભૂતાદિના ઉપદ્રવો પણ

થતા નથી અને શિષ્ય પુરુષાન્નામ, પ્રધાન, મમ, સધના
અમરો આ બધાઓ તરફથી તેને થોડા ન-માન મળે છે એ
બધા મનાય શુભાગિ નવા, પૂજ્ય મુદિ વગેરેનો જ ભવ્યનો ૪૪

શુભ નેરાના બીજા શુભો બનાવે છે

બધ ના નીચ બાજુ દેવો નિન શાશિના

નથાનાબો નાથુ-એ ના થાપનુ ચિત્તિયા

૥૪૫૥

વિવેચન—ના દિવિવાગો જીવને મતુશુના મદવાનન
લઈને સનામ પ્રપચથી ધણે ખા પાછા ફરી ગયે હોય
છે, તથા અથોન્ય માર્થો તરફ નથી પ્રવૃત્તિ બિલકુલ થતી
નથી અજાણતા પણ અથોન્ય પ્રવૃત્તિ થતી નથી તેમ જ ધમ
કાર્યો કરવાના તે કી પાછી પાની દરનો નથા આ કારણથી
દેવે મસદ સભથી જન્મ નવા, જરા દાગ દોઢા આધિ
આધિ અને ઉપાધિ દૃષ જ આનિ બધ રહે છે ત તાવાદિ
માન થવાથી રહેનો નથી ૪૫

નારા દાદવાળા જીવનાં પ્રવૃત્તિ બનાવે છે

દૃષ દિવિવાગન શિશાસા પાલસાન્વિત

પુરુષ નિલે વુ વિલય સનામા ઉપચર્ચિત ૥૪૬

વિવેચન—આ સનામા આર્થાબધી અધિવાગા (નારા)

થવાની દરપાસની અભિસાધાઓ માનવા કરે છે અને તને પૂરું
કરવા પાત્રાથી ભનુ તેઓ કરે છે જ-વનુને મ જ કરવાનું
આવી દાદાઓ કે દાદાઈ કરે તે સનામદિવિવ કરે છે
પરનુ આત્માદ્ય જ માટે આનાદિ કિયા કરવ મ તથા જન્મ
પુરુષોમા રહેના શાનાદિ ઉત્તમ રુદ્રાને પાત્રે મ જ કરવાનું

ઉત્કૃષ્ટ જિજ્ઞાસા તથા અભિલાષા રૂપ રૂપર્ધા કરવી તે મોક્ષ સુખ આપનાર છે. એવા ઉત્તમ કૃત્યો કરતાં કદાચ બીજાં પોતામાં ન્યૂનતા જોવામાં આવે તો તારાદષ્ટિવાળાને ઘણો ખેદ થાય છે. અન્ય કરતાં ધર્મ કાર્યો કરવામાં હું શા માટે પાછળ રહું? તેમ જ ધર્મ કાર્યોમાં કોઈ દોષ લાગે તો હૃદયમાં ઘણો પશ્ચાત્તાપ થાય છે, અને અન્યના ઉત્તમ, નિર્દોષ ધર્માનુષ્ઠાનો જોઈને તેના પ્રત્યે પૂજ્ય ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે, પણ ક્ષેપ ભાવ તો ક્યારેય પણ થતો નથી. એ બધા ગુણો આ દષ્ટિના પ્રતાપે પ્રગટ થાય છે ૪૬.

તારા દષ્ટિવાળા જીવાત્માના વિચારો

દુઃખરૂપો ભવઃ સર્વ ઉચ્છેદોડરયા કૃતઃ કથમ્ ।
ચિત્રા સતાં પ્રવૃત્તિશ્ચ સારોષા જ્ઞાયતે કથમ્ ॥૪૭॥

વિવેચન—આ તારાદષ્ટિવાળા યોગીમહાત્માઓને આત્મ-કલ્યાણ કરવાની ઉત્કૃષ્ટ જિજ્ઞાસા થાય છે. અને આચાર્યાદિ કરતાં આગળ વધવાની પ્રબળ ઇચ્છા હોય છે, એ કારણથી તે યોગીઓ વિચાર કરે છે કે જન્મ, જરા, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિથી ભરપૂર એવો આ દુઃખરૂપ સ સાર છે, એનો ક્ષય કેવી રીતે થાય ક્ષમા, સરળતા, નમ્રતા વગેરે આત્મિક ગુણોથી જ સંસારનો ક્ષય થઈ શકે છે. તો પછી એ ક્ષમાદિ ગુણો કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરવાં? વળી મહાત્માઓની શુભ કાર્યો રૂપી પ્રવૃત્તિ અનેક પ્રકારની હોય છે મોક્ષ નગરે જવાના અનેક માર્ગો હોય છે કોઈને પ્ર પૂજા પર રુચિ હોય છે, કોઈને વ્યાખ્યાન શ્રવણ સહ જ્ઞાન વની રુચિ થાય છે, કોઈને સમભાવ રૂપી સામાયિક

કરવાની, કોઈને પ્રતિક્રિયા કરવાની, કોઈને દાન આપવાની, કોઈને શીલ પાળવાની અને કોઈને તપ કરવાની, કોઈને ભાવના ભાવવાની, આમ આત્મસ્થિતિ માટે મહા માયો મિન્ન મિન્ન મુનિઓવાળા જોવામાં આવે છે જેથી નાગ દિવાગો યોગી વિચાર કરે છે કે આ સર્વ પ્રવૃત્તિઓમાં શું શું આપણે અને કોનો ત્યાગ કરવા અને કેવી રીતે વિકાસ પામીએ છીએ અને નિષ્ક્રિય કરે છે

નારેમાકે મદની પ્રજા મુમહાન શાન્ત વિસ્તાર ।
શિષ્યા પ્રમાણમિદ ન કિપરયા મન્દન સદા ॥૬૮॥

વિવેચન—આગળ વધવાની અન્યત્ર જિજ્ઞાસાવાળા તારાદિવાળા યોગીઓ જોવામાં આવતી અનેક પ્રકારની મિન્ન મિન્ન પ્રવૃત્તિઓથી નહિ મુખાતા અતમા નિર્મલ કરે છે કે અમારી બુદ્ધિ કોવી નથી કે અમે કરેલી સાર્ય શાસ્ત્રીય કે વસ્તુતત્ત્વો નિબંધ કરી શકીએ ? અમારી બુદ્ધિથી નિબંધ કરેલ વસ્તુમાં પણ વિનવાદ જોવામાં આવે છે તંમત્ત વર્તનની જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓ જાણવાનાર શાસ્ત્રનો વિસ્તાર પણ કોઈ નાનોમુનો નથી જોઈ નાપુ પુ બોને સમગ્ર જોયે મહાન પુરુષો કે કરે તે જ અમારે પ્રમાણ છે બીજાઓ કરે તે પ્રમાણ નથી તથા તાપુ પુ વલે જે પ્રમાણ આચરણ કરેલ છે જે માટે દાવ્યા છે તે જ માત્ર ઉત્તમ છે અને તેથી તે જ પ્રમાણ અમારી પોતાની શક્તિ અનુસાર અલગ તે દેવ છે જે પ્રમાણ નિબંધ કરે છે વગેરે ન દિવસ મ એટલે જુદા દિવસ દોષ છે તે તન કે નિર્મલ રિક્ત અને તે તે દુઃખ સરળતાથી અવજન કરે છે અને તે રિક્ત જો રિક્ત

સંમત હોય તો તે પોતાને લાભપ્રદ જાણી તરત જ અમલમાં મૂકે છે. વળી તે દષ્ટિવાળામાં હઠાચ્છદ, કદાચ્છદ હોતો નથી. પરમત સદિબ્ધુતા હોય છે. પોતે શિષ્ટ સંમત માર્ગે ચાલે છે પણ પોતાથી વિપરીત માર્ગે ચાલનાર જીવો ઉપર દ્વેષલાવ ન રાખતાં તેઓને સુમાર્ગ પર લાવવા પોતાથી બનતો પ્રયત્ન કરે છે. અને તેમ છતાં જો તે સન્માર્ગગામી ન બને તો તેના પર ઉપેક્ષા બુદ્ધિ કરે છે પણ દ્વેષલાવ તો ક્યારેય પણ કરતો નથી. તેમ જ સત્ય વસ્તુની શોધ માટે તનતોડ પ્રયત્ન કરે છે. મારું તે જ સાચું એ વાત ન કરતાં સત્ય તે જ મારું તેનો સ્વીકાર કરે છે. અને દાંસિકવૃત્તિનો સર્વથા ત્યાગ કરે છે. જેમ જેમ આત્મજગૃતિ વધતી જાય છે તેમ તેમ તેની ઉન્નતિ થતી જાય છે. ૪૮.

ઇતિ તારા નામની બીજી દષ્ટિ સમાપ્તમ્.

બલા દષ્ટિનું વર્ણન

સુખાસનસમાયુક્તં બલાયાં દર્શન દઢમ્ ।

પરા ચ તત્ત્વશુશ્રૂષા ન દ્વેષો યોગગોચરઃ ॥૪૯॥

વિવેચન—ત્રીજી બલાદષ્ટિમાં સાધ્યનું દર્શન કાંઈક વિશેષ દઢ થાય છે, અહીંયા આત્મા અથિ લેહની નજીક આવી જાય છે. તેથી કરી હવે બલાદષ્ટિવાળા જીવાત્માની ઉન્નતિ ઘણી સારી રીતે થાય છે. આસન સ્થિર થાય તો ધ્યાન સારું થાય છે, એથી આ દષ્ટિમાં યોગના આઠ અંગોમાંથી ત્રીજું આસન નામનું અંગ પ્રાપ્ત થાય છે, પદ્માસન, સિદ્ધાસન, સ્વસ્તિકાસન, સુખાસન વગેરે આસનોમાંથી ગમે તે અનુકૂળ આસનને સિદ્ધ કરે છે, એથી ત્રણ ત્રણ કલાકથી વધારે એક

આમને બેની ધ્યાન કરી ગડે છે બલાદષ્ટિમા બોધ ધણા ચારે
અને ૬૬ માણસિના પ્રકાશ મમાન હોય છે શુદ્ધ પાનેથી ને
સત્ય વસ્તુનો બોધ થયો છે તે અમલમા મુકવાના મમથે તે
બોધની સ્મૃતિ રહે છે બલાદષ્ટિમા તત્ત્વગાન શ્રવણ કરવાની
તથા ધારી જ પ્રમથ હોય છે તમ જ યા નો અભ્યાસ કે
યાન કરે ત્યારે તે વિષયને છાત્રી બીજા વિષયમા પ્રવળિ કરવા
ફરવામાં પણ કટાણે આવના નથી તમ જ તે ધાર્મિક અનુ
ધાનો બરાબર લગાપૂવક કરે છે આ પ્રમાણ બલાદષ્ટિમા
ધાગના આઠ અંગેમાથી ત્રીજી આમન નામનું શુદ્ધ પ્રાપ્ત થાય
થાય છે આ શુદ્ધોમાધા તત્ત્વ શ્રવણ નામનો દાષ આવી નહેતો
છે અને આઠ દોષમધી ત્રીજો મપ નામનો દાષ આવી નહેતો
નથી આ પ્રમાણે બલાદષ્ટિમા આ શુદ્ધ પ્રાપ્ત થાય છે ૪૮

વિશેષ ગુણોની પ્રાપ્તિ
નાસ્થા સત્યામનગુણા પ્રકૃત્ય નિવર્તન

નહ બાનાસ્થ સર્વે નિયમધેય ગુણાસનય ૧૫૦

વિવેચન - આ બલાદષ્ટિ જીવામાને અપારે પ્રજ્ઞ થાય
છે, ત્યારે તંનામ એક એવા પ્રમાણ નિધિ ન અપ્ર કાય છે
કે, તેમાં તને અમલ નાશાવન કેપર તુલના કર્ત નથી - નવ્ય
૯૫ને યુ નિવ વસ્તુ પ્રજ્ઞ ન વળી બુદ્ધિ તથા દોષ છે
અને તુલનાવશત્વ મળતો કેપર તદ્દલ કરી વસ્તુ કેલિ ન

પ્રકલ દર્શા કરે છે વસ્તુ કેલિ કેલિ કેલિ તત્ત્વ કેલિ
નથી કમીધીન છે છતાં તથાત્ત્વનું કેલિ કેલિ કેલિ કેલિ
મારે છે આથી આકુળતા કેલિઅવનારે તથા જ નિમિત્ત

પ્રબળ ભાવનાના યોગે તેના અનેક કર્મોના ઘય થાય છે. આ કર્મક્ષય થવામાં ઉત્કૃષ્ટ બોધ શ્રવણની ભાવના જ કારણભૂત છે.

અહીંયાં કોઈ શંકા કરે છે કે, તત્ત્વ શ્રવણ કર્યા વિના માત્ર ભાવનાથી કર્મ ક્ષય કેવી રીતે થાય ? — એનો ઉત્તર એ છે કે, ભાવના એ જ માનસકર્મ છે અને પ્રબળ ભાવનામાં મહાન બળ રહેલ છે. ભરત મહારાજને ભાવના બળે જ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હતું. મરુદેવા માતાજીને પણ ભાવ વડે જ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હતું. એથી ભાવનામાં મહાન બળ રહેલ છે અને તે વડે કર્મક્ષય થઈ શકે છે અને ભાવના વડે કર્મક્ષય થતાં શ્રવણનો લાભ પણ મળે છે. સાધારણ રીતે તો ઘણું વ્યાખ્યાનો સાંભળવામાં આવે છે, અને ઉપદેશો કણું પર પડે છે, પરંતુ જ્યાં સુધી તે શ્રવણથી મનમાં અને તનમાં ઉદ્ભાસભાવ ન પ્રગટે અને આનંદનો અતિરિક્ત ન આવે ત્યાં સુધી બહાર આગળ ગાયન સમાન છે. તેથી જ અહીં આ તત્ત્વ શ્રવણની પ્રબળ ભાવનાને મહાલાભનું કારણ બતાવેલ છે, અર્થાત્ તે વડે જીવાત્મા વિકાસપથમાં આગળ વધે છે ૫૪.

બલાદષ્ટિમાં વિધ્ને દુર થાય છે

શુભયોગ સમારંભે ન ક્ષેપોઽસ્ત્યાં કદાચન ।

ઉપાય કૌશલં આપિ ચારુ તત્ત્વ વિષયં ભવેત્ ॥૫૫॥

વિચેચન—બલાદષ્ટિમાં એક મહત્ત્વની વાત એ છે કે બલાદષ્ટિવાળો જીવ ધર્મ સંબંધી કે યોગ સંબંધી ગમે તે શુભ કાર્ય કરે ત્યારે તે કાર્યો કરતી વખતે કોઈ વિધ્ને આવતાં નથી. તે તેણે આદરેલાં કાર્યો નિર્વિધ્ને પરિપૂર્ણ થાય છે. ઘણા મનુષ્યો

શુભ કાર્યો કરતા બધ ધરે છે, અને કની આદરે તો વિદ્યો આવના તે કાર્યોનો ત્યાગ કરે છે ધ્યાન કેવી જગ્યાએ રસ્તુ, ઉચ્ચવૃત્તિ ધ્યા ગળવી, આમન કયુ કરતુ, મકલ્પ કેવી રીતે જોડા કરવા વગેરે જાતુવાની બાબતમા કુશળપણ તેનામા આવી જાય છે, અર્થાત્ વિવેકદષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે ૫૫

બહાદુરિની ઉચ્ચ મહત્વના

પરિકાષગત પ્રાચ્ય વિદ્યાતા-ગિ ન વિદ્યત ।

અનિધાનત્વ કાવચ પરિહાન મદ્દેહ્ય ૫૫૫

વિવેચન—બહાદુરિવાળા યોગી મહાત્માઓમા પુદ્ગલિક વસ્તુની આનન્નિપૂર્ણભાવ ધણો જ જોડા થઈ જાય છે વળી તે મહાત્માઓને ખાવા, પીવા કે પહેરવા જોડવાની કોઈપણ વસ્તુ ઉપર પ્રાચ્યે કદી આગ્રહ રહેતો નથી આ વસ્તુ મળે તો જ મા. વગેરે કોઈ જાતની આમણિ દોતી નથી અને આ અનાસક્ત ભાવ જ મોમનો યોગ કરાવનાર મુખ્ય કારણ છે પ્રમુ મહાવીરદેવ જાણાવે છે કે કમબધનનુ કારણ આસક્ત ભાવ છે તે જ્યારે દૂર થાય છે ત્યારે મોક્ષ પ્રાપ્ત થતા વાર લાગતી નથી બવદિમા આત્મવિકાસ થતો થયેલો રોય છે જેથી સમ્યક્ જોધની માનીધ્યન સ્પષ્ટ જગાય છે સાધારણ રીતે અમુક વિચારમાત્રની ઉત્પત્તિથી પાતાર્ય જાને સમગ્રી ન જનારને તો અનીવા જિભા રહેવાનુ સ્થાન જ નથી એ બહાદુરિમા વગના દુર્યોના લક્ષણ પરથી ને વાન સ્પષ્ટ રીતે મનમય છે ૫૬

દત્તિ યીટ બહાદુરિ સમ મમ

દીપ્રા દષ્ટિનો અધિકાર

પ્રાણાયામવતી દીપ્રા ન યોગાત્યાનંવત્યક્તમ્ ।

તત્ત્વશ્રવણ સંયુક્તા સૂક્ષ્મબોધ ત્રિવર્જિતા ॥૫૭॥

વિવેચન—આ ચોથી દીપ્રા નામની દષ્ટિમાં બોધ દીવાની પ્રભા જેવો ઘણા સમય રહેનારો તથા પ્રથમની ત્રણ દષ્ટિ કરતાં ઘણો સરસ તેમ જ અવસરે બરોબર સ્મૃતિને આપનારો હોય છે. આ દષ્ટિમાં અષ્ટાંગ યોગમાં અતુલ્ય યોગાંગ પ્રાણાયામ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રાણાયામ ત્રણ પ્રકારના છે : (૧) પ્રાણને અંદર ભરવો તે પૂરક, (૨) પ્રાણવાયુને બહાર કાઢવો તે રેચક, (૩) પ્રાણવાયુને અંદર રોકવો તે કુંભક પ્રાણાયામ કહેવાય છે. એ પ્રકારે એ ત્રણ પ્રકારના પ્રાણાયામ કરવાથી શરીરની અંદરની નાડીઓ શુદ્ધ થાય છે તથા મનની સ્થિરતા થાય છે તેથી ધ્યાનનો અભ્યાસ સારો થાય છે.

હવે ભાવપ્રાણાયામનું વર્ણન કરે છે

જડ વસ્તુના રાગભાવનો ત્યાગ કરવો તે રેચક, આત્મિક શુણ્ણને ગ્રહણ કરવા તે પૂરક, આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિર થવું તે કુંભક પ્રાણાયામ. દ્રવ્ય પ્રાણાયામથી શરીરાદિની શુદ્ધિ થાય છે, ભાવપ્રાણાયામથી આત્મવિકાસ થાય છે. વળી ભાવપ્રાણાયામથી ગ્રંથિ ભેદ તુરત થાય છે, તેમ જ ચિત્તની અસ્થિરતારૂપ ઉત્થાન દોષનો અભાવ થવાથી પ્રશાંતવાહિતાનો લાભ થાય છે, અર્થાત્ ચિત્ત પરમશાન્તિનો અનુભવ કરે છે. વળી ત્રીજી દષ્ટિમાં શ્રવણની ધૃત્તિ હતી તે હવે શ્રવણ કરે છે, તેથી બોધ વધારે સ્પષ્ટ

ધાય છે અને અદીયા પ્રથમ કહેલા યોગના બીજાના અકુશલો
કેળ કેવ મદજ હોવા માટે છે ત્રીજા દર્શિમા ગ્રોધ ધણે મારે
હોવા છતાં પણ નૃમ્મગ્રોધ અદીયા હોતો નથી પણ

આવ કેદકાદિ પ્રાણુયામનો ગુણુ ખનાવે છે

પ્રાણુયામ-પિગુધર્મ સત્યામત્યામમગમ્યમ।

પ્રાણુ ન વર્જનધર્મો ન ધર્મ પ્રાણુ ન કરે ॥૫૮॥

વિવચન—બદિરવૃત્તિના ત્યા ૧૩૫ આવે નક પ્રાણુયામ
કરવાથી ત્રીજા દર્શિવાળા યાગી મદારનાને ધમ ૮૫૦ હોઈ જાય
મીનિ ૮૫૦ ધાય છે કે જથી પાનાના પ્રાણુ કરતાં પણ ધમને
અધિક છે, તેમ જ ધર્મ માટે પ્રાણુનો ત્યામ કરે પણ
ધમથી વિમુખ થતા નથી મિ ત્યા ૧૩૬ આવે અથવા
પ્રાણુન કહ આવે તો પણ ધમ કે ધર્મના નિયમોના તત્યામ
રતો નથી જા દર્શિવાળાનું ૧૬ પતન થવાના મુખ્ય કારણુ
૧ છે કે તેને સત્યાગિક વ્યવહાર તરફ પ્રબળ દેહારોન આવ
તો છે એજ છે ૫૮

અને મધ મુલેધર્મી મુગમખનધાનિ થ
રાગેષુ તામ નારા સર્વ મ થતા મુલધનિ ૧૫૮

વિવચન—ત્રીજા દર્શિવાળા ૮૫૦ અમુક અદર વિષય
જાન પ્રગટ થય છે એથી તે સમગ્ર ૧૩૬ મ જા નારે થાય

તો પણ ધમ તો જવાગદમા મિત્ર સમાન નારે જ જવાગદ
છે પણ ધર્મનો ત્યામ કરીશ તે સાર કરે પણ કામમ
આવવાનું નથી જાને તે જવાગદમ સારે જા આવવા નથી
જામ સમજાને શરીર કરતા પણ ધમ અને અધિક સ્નેહ થાય

છે, તેમ જ સ્વચ્છતા, પરિવાર તથા શરીર સહ સર્વ પુદ્ગલિક વસ્તુઓને અનિન્ય, અશાશ્વત, વિનાશી જાણી તેનો મોહ ત્યાગે છે, અને ધર્મને દૃઢતાપૂર્વક આરાધે છે. ૫૯.

કૃત્યં સદાશયોપેતસ્તત્ત્વશ્રવણ તત્પરઃ ।
પ્રાણૈરયઃ પરમં ધર્મં બ્રહ્માદેવ પ્રપદ્યતે ॥૬૦॥

વિવેચન—દીપ્રાદષ્ટિવાળા જીવમાં અમુક અંશે વિવેક જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાથી, સત્ય સ્વરૂપ કાંઈક અંશે સમજવાથી પુદ્ગલિક વસ્તુની આસક્તિ ઓછી થવાથી ધર્મ પ્રત્યે ધણે પ્રેમ લાવ વધે છે, તેથી શુદ્ધ ભાવપૂર્વક તત્ત્વજ્ઞાન શ્રવણ કરવામાં તત્પર રહે છે, ઉચ્ચ તત્ત્વજ્ઞાનના ઓધ વડે પ્રાણ કરત પણ ધર્મને ઉત્કૃષ્ટ માને છે, એ તેનો સ્વભાવ છે. દીપ્રાદષ્ટિ વાળાને ધ્યાન કરે તે સમયે મન, વચન અને શરીરના યોગન અપણતા, અચળતા રૂપી દોષનો અભાવ થાય છે. ૬૦.

તત્ત્વ શ્રવાણુથી થતો લાભ.

ક્ષારાભસત્યાગતોયદ્રુન્મધુરોદક યોગતઃ ।
બીજં પ્રરોહમાધત્તે તદ્વત્તત્વ શ્રુતેર્નરઃ ॥૬૧॥

વિવેચન—ગમે તે જાતના બીજને મીઠું પાણી મળે તો તે તુરત જ ઉગે છે, પણ જો ખારું પાણી મળે તો તે બીજ વાગ્યું હોય તો પણ ઉગતું નથી, પણ તે બીજ બળી જાય છે. તે પ્રમાણે અચિત્ત્ય સામર્થ્યવાળી તથા મહાપ્રભાવ વાળી એવી તત્ત્વશ્રુતિ વડે દીપ્રાદષ્ટિવાળો જીવાત્મા પોતામાં ના બીજને વાવે છે. ૬૧.

તરન ધુનિનો બાવાઈ

હાનનમનુસ્ય દત્ત ચ ભનના ॥ ખિના મન ।

મધુનાદકે પાલ મમા તરનધુનિરુદ્ધા ॥૬ ॥

વિવેચન સુતી જે ન્યાયે માન, તાન, ધુન,
શ્રી, ધન, ધાન્ય અને નિરાદિ વાં છે ન ખાન પાછી
સમાન અનાર અને અનન્વ રવળ, સ્વરૂપ છે, તાના વડે ઠેઠી
દિવન બીજનું વાવન ન થય પીર જે વાળું હાથ નો પછ
અકુને દહી દાખન ધના નથી પાડી નીકા પાલી મનાન તરન
અવળ છે એનો અયાગ થાય તો નિરંદય અન્યથા દુષ બીજનું
વાવન થાય છે, અને પરિગ્રામે તેના જ સ્વર્ગ મુખરૂપ
અકુને નીકાની પરપરાને માન પ દત્ત પ્રજા થાય છે ૬૬

તરન અવાજનો સાજ

અનન્વ નિયમદય દરવાજામખિય જુખામ ।

મુખામિમુખાપેન યોદ, પરિનાયામ ॥૬૭ ॥

વિવેચન અનુ મામાના અપૂર્વ હાજ મડે શ્રી
અપૂર્વ છે દ શ્રી, હા । તરનના અવ ના હાજ મડે ૬૭ અને
તરનઅવળાં તાના દુરુદન દરદરુલિ - હા દરવાજા પાન દ
ધુનિ અગત થાય છે, તાંનાં તને પ્રાદી । મન નિમ દરદરુ
અવના અપૂર્વ દાય કે અ અવનન મડ વો ન ર મડેનું
અવરુદ્ધ દરે છે પાન દરેડો દ શ્રીને વિ તરદર છે વ
દુરુદ્ધ અગિ - ૧૬ વ ૧૨૨ માન દાયકો નકે તાના દરુદ્ધ
આજા અનુમાન દાખાવુ દરદરુ વરવિદે ને ને ક દેવન
દરન દ ૧ નેમક અદે ૨ ૫ દે મુનિ ને ને ક મુખ મુખથી

પુણ્ય છે તે પણ ગુરુમકિતથી જ સાધ્ય છે, પ્રાપ્તવ્ય છે. ગુરુની મદદ વગર ક્યારેય પણ આગળ વધી શકાતું નથી. ૬૩.

ગુરુભક્તિનું ઉત્કૃષ્ટ ફળ

ગુરુભક્તિ પ્રભાવેન નીર્ઘ્ર'કૃદર્શન' મનમ્ ।

સમાપત્યાદિ ભેદેન નિર્વાણેક નિર્મલનમ્ ॥૬૪॥

વિવેચન—આત્મ સ્વરૂપમા રમણ કુન્નાર ધ્યાની, જ્ઞાની મહાત્મા એક શ્વાસોસ્છ્વાસમાં પૂર્વકોડ વર્ષના કર્મેનો ક્ષય કરે છે. ધ્યાનના અનેક ભેદો શાસ્ત્રમાં બતાવેલ છે, પણ વર્તમાન કાળે એ ધ્યાનનો ઉત્તમોત્તમ માર્ગ પ્રાયઃ નષ્ટ જેવો થયો છે. ભાગ્યે જ ધ્યાન કરનારા જોવામાં આવે છે, પણ ધ્યાન વિના આગળ વધી શકાતું નથી એ ચોક્કસ છે જ્યારે ત્યારે પણ ધ્યાન કર્યા વિના છૂટકો નથી આ ધ્યાનનો લાલ ગુરુની ભક્તિ કરવાથી મળે છે. અહીં ‘સમાપત્યાદિ’ જે લખેલ છે તે એક પ્રકારનું ધ્યાન છે એના બીજા ભેદો છે તે પાન જલ વગેરે યોગદર્શનામાંથી જાણવા આ સમાપત્તિ આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ રૂપ ધ્યાન ભૂકૃતિ કે બ્રહ્મરંધ્રમાં લક્ષ્ય રાખી કરવાથી પ્રભુ—આત્માનું સાક્ષાત્ દર્શન થાય છે અને તે સાક્ષાત્કાર રૂપ દર્શન તે જ અલ્પ સમયમાં મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાનું અસાધારણ કાર્ય છે. ૬૪

સૂક્ષ્મ બોધનું સ્વરૂપ

સમ્યગ્વેતવાદિભેદેન લોકેયસ્તત્ત્વ નિર્ણયઃ ।

વેદ સંવેદ પદ્ધત સૂક્ષ્મબોધઃ સ ઉચ્યતે ॥૬૫॥

અન—શ્રીમાન વાદિવૈતાળ શ્રી દેવસૂગિજી મહારાજે ના લોકાલકાર નામનો ન્યાયનો ગ્રંથ બતાવેલ

છે આ અથવા હેતુઓનું સ્વરૂપ-કેટલા પ્રકારના અમ્યદ્
હેતુઓ અને કેટલા પ્રકારના હેતુઓનો છે, તેમ જ પ્રમાણ,
નથ નથા મપ્પભગીનું સ્વરૂપ, વસ્તુગત્વનો નિર્ણય કેમ કરવો,
વાદ કેવી રીતે કરવો વગેરે અનેક બાબતોનું તમા ધણી સારી
રીતે વર્ણન કરે છે એની બદલ હું તમને નમ્યદ પ્રકારે,
અવિધીનપણુ જે સ્વરૂપ બતાવે છે તેને યથાર્થપૂર્વક બાજી
નથા તેના બેરો, કળ વગેરે બાજી તેના વડે વિદ્યાનોની સમામા
તત્વનો નિર્ણય કરના વચનવચપદન ' વચનવચપદધી
તત્વનો નિર્ણય કરવા અમ્યદ્દણિ હુવ વસ્તુગત્વનો નિર્ણય
ધણી સારમ રાત્રે કરી શકે છે હરેક વાક્યા સાપક્ષ દોષ છે
અને તે નથ, પ્રમાણ નથા મપ્પભગી વ જ વસ્તુગત્વનો
નિર્ણય વેદનવચપદવાળો જ કરી શકે છે પણ અપદસવચ
પદવાળો મિથ્યાદણિ વસ્તુગત્વનો નિર્ણય આરેક પદ કરી રહેનો
નથી માટે જ અદીય કથુ છે કે વચસવચ પદધી જે વસ્તુ
ગત્વનો નિર્ણય થાય તેને જ શાબ્દકાદ નૃપ્મ બોધ કરે છે ૧૫

નૃપ્મ બોધનું અર્થ

બધાબાધિ સમુત્તા ૧૨ કર્મવ્યવહાર

કોય વ્યાખ્યાનકાલ્પન સુખત્વ નાથમત્તુ ૧૩૧

વિવેચન—અત્યાર સુધી આર દિમિ ક ૧ ૫ બન્યો
તે સ્ફુલ બોધ છે પણ ત મુ ન વેદન નર તે તરવર ન તે
તે કહેવાય કે કે જ્ઞાન વડે પાપાન વ મ દેવગુણને વિજિતો
અને તેના ત્વારનો પ્રુત્ત્ય રે કરે પ્રથમ ક ૧ દિમિ ક ૧ ૫
બતાવેલ છે તે સમાન્ય અનુચ્ચયે અર્થ કે ક ૧ ૫ છે

પણ એવા બાહ્ય આડંબર કરનાર જીવો પોતામાં રહેલા દોષોને તાત્ત્વિક દષ્ટિ વડે શ્રુતજ્ઞાન રૂપ દીપકથી જોઈ શકતા નથી, પરંતુ બ્રાન્તિથી પરમાર્થના જેવી ક્રિયા કરવાનો બાહ્ય દેખાવ કરે છે. આ પ્રમાણે પોતામાં રહેલા દોષોને નહિ જોઈ શકવાથી અણુ ઉપયોગથી પાપમય પ્રવૃત્તિ કરે છે. મતલબ એ છે કે સૂક્ષ્મ બોધના અભાવે દીપ્ત દષ્ટિવાળો જીવ પોતામાં રહેલા દોષોને જોઈ શકતો નથી. ૬૯

અતોડન્યદુત્તરાસ્વસ્માત્ પાપે દુર્માગસોડપિ હિ ।

તપ્ત લોહપદન્યાસતુદયા વૃત્તિ ક્વચિદ્વદિ ॥૭૦॥

સમ્યક્ ગુણ સ્થિરાદિ ચાર દષ્ટિમાં હોય છે, એ ગુણને લઈ આ દષ્ટિવાળો જીવ હિંસાદિ પાપમય કોઈ પ્રવૃત્તિ કરતો નથી, છતાં કર્મસંયોગે થઈ જાય તો, તે લોહના તપાવેલા ગોળા ઉપર જેમ પગ મૂકવો તેના જેવી થાય અર્થાત્ પાપમય આચરણ કરતા ઘણો જ ભયભીત થાય, અને ત્યાં સુધી તો પાપ કરતો જ નથી અને કદાચ પાપમય આચરણ થઈ જાય તો અત્યંત પશ્ચાતાપ તેને થાય. ૭૦.

આમ હોવાનું કારણ કહે છે

વેદસંવેદપદ્મતઃ સંવેગાતિશયાક્રિતિ. ।

થરમૈવ ભવત્યેષા પુનર્દુર્ગત્યયોગતઃ ॥૭૧॥

વિવેચન—વેદસંવેદપદ્મ, જેનું સ્વરૂપ આગળ કહેવામાં આવે છે. આ દષ્ટિવાળા જીવને એ પદ્મને લઈ અત્યંત વૈરાગ્ય થાય છે, અને તીવ્ર વૈરાગ્યને લીધે એ જીવની એ છેલ્લી જ પાપમય પ્રવૃત્તિ હોય છે, કારણ કે હવે ફરી તેની દુર્ગતિ

થવાની નથી ઠાકી બીજી પ્રશ્ન કે છે કે, આ તમારું મહેતુ
 યોગ્ય નથી, માગ્યું કે શ્રીકૃષ્ણના સ્થાનથી તથા જોએ મધ્યસ્થથી
 પગિ થયા છે, એવા અનેક જુના દુર્ગતિમા ગયાના દૃષ્ટો
 મોજૂદ છે, નો પાત્રી છે ત્રી વા ની દુર્ગતિ છે એમ કેમ કહેવાય ?
 મમાધાન-એ તમારું મહેતુ બાજર નથી, કારણ કે આમારો
 મદારાના જેવું તમે જાણી શક્યા નથી મદીયા જે વધમવિધપદ
 મ વહન હાથક ન્યય વ આદી કાજ છ નિર્લયથી વધમ વધપદ
 માયક કમ્યક વને જ કાજ છ વગી હાથક મન્મથવાળાને દુર્ગતિમા
 જનુ પ જુ નથી પા દુર્ગતિમા દ હાથક પગમ નમ્યકન્ય પગન
 સ્વન વાગુ વાવાથી દુર્ગતિને પામી છે પા હાથક નમ્યકન્ય
 વાળાનું પગન થનુ નથી તા પાની આગ્રી રાજા માધિક નમ્યક
 દિગ્ગજા વાવા છતા નરકમા કેમ ગય ? હાર-લક્યક વ મામ
 થવા પાવા આશુધ્યામના બધ પ થ હાય તા નરકાદિ
 દુર્ગતિ જનુ પડે છે વગી નરકાદિ દુર્ગતિમા જવા રજા
 આમ અનામનું બદલિનાન થયેલ વાવામાં માનસિક દુર્ગતિ
 પાગાનું ન માનવા પદ બ વ વાવાઈ તન દુર્ગતિ ન કવવાય
 જમ વચના તાદુલન પદ વવાઈ તાજી પદ જ નજી તમા જવા
 માય વિદ્ય થવા નથી ન ન્યક દે મા કારિ માયક સમ્યકદિ
 દુર્ગતિ માત્ર દરમુમા દુર્ગતિ વચના કવવાઈ તન દુર્ગતિ ન કવ
 કાયા વ કારિ વ ન વચના ન વચના આજે ગી

પદનાઈ પદ

અવધન વચના થવા વચના થવા

પદ વચના થવા વચના થવા

૧૩૨

વિવેચન - અવધન વચના થવા વચના થવા

—હૃદય સ્થાન છે, અર્થાત્ મિથ્યાદષ્ટિનું જ્ઞાન-અજ્ઞાન છે તે વાસ્તવિક ‘અપદ’ છે, યથાસ્થિત વસ્તુતત્ત્વની પ્રાપ્તિ કરાવનાર નથી. પરંતુ ‘પદતુ, પદ’ વેદ્યસંવેદ્ય પદ તે જ પદ છે, એ પદ યોગી મહાત્માઓને હાથ છે, વસ્તુતત્ત્વને જાણનાર એવા સમ્યગ્દષ્ટિ મહાત્માઓ જ આ પદને પ્રાપ્ત કરે છે, તેનો અનુભવ કરે છે. ૭૨.

વેદ્યસંવેદ્યતે યસ્મિન્નપાયાદિ નિર્મધનમ્ ।

તથાડપ્રવૃત્તિ બુદ્ધ્યાપિ સાયાગમવિશુદ્ધયા ॥૬૩॥

વિવેચન—વેદ્યસંવેદ્યપદના સ્વરૂપને જાણાવતા શાસ્ત્રકાર મહારાજ જણાવે છે કે જાણવા લાયક એવા ઘટપટાદિ પદાર્થો તથા નરક, સ્વર્ગ, મનુષ્ય વગેરે ગતિના કારણો તથા અસત્ પ્રવૃત્તિવાળી બુદ્ધિથી થતાં ગેરજાણો તથા સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, ધાન્ય વગેરે વસ્તુથી થતા કર્મબંધનો વગેરે જ્ઞાનાવરણાદિના ક્ષયોપશમથી જેની બુદ્ધિ નિર્મળ થયેલ છે તે સંવેદ્યને અર્થાત્ જાણે છે તેથી તેને સંવેદ્યપદ કહે છે. ૭૩.

તત્પદ સાધ્યવસ્થાનાત્ સિન્નચંચ્યાદિ લક્ષણમ્ ।

અન્યથયોગત સ્તંત્રે વેદ્યસંવેદ્ય મુચ્યતે ॥૭૪॥

વિવેચન—“ પદનામ્ પદ ” આશય; કે સ્થાન, સારી રીતે વસ્તુતત્ત્વના નિશ્ચયથી સમ્યક્ રીતે, શુદ્ધ આશયથી રાગ-દ્વેષ રૂપી ગાંઠને ભેદવાથી પ્રાપ્ત થયું છે સાચું સ્વરૂપ જેને એવું

નોંધ ૧ અહીંયા મૂળ સૂત્રમા સ્ત્રીતુ ગ્રહણ કરેલ છે, તેથી એમ જણાય છે કે, કર્મબંધનનું મુખ્ય કારણ સ્ત્રી છે. બુદ્ધિમાન મનુષ્યો પણ તેના પાસમા સપડાઈ જાય છે, એમ જણાવવા ૧૬મા સ્ત્રીતુ ગ્રહણ કરે છે

આ પદ માર્થ—પુણુ નિષ્પન્ન વગ્નવેદ પદ શાન્તમા જ્ઞાનેત
 છે જાણવા લાયક વસ્તુને જના વડે યથાર્થ નિત્ય થાય તે
 ન મન્યુ દર્શન નથી નથી પદ ૮ જ્યાં મુરી નમ્યાત્મની
 માણિ થતી નથી ત્યાં મુખી વન્નુત્તમના યથાય લેખ થતો
 નથી, એ સુક્રમ લાધ નથી પ્રિય થતા નથી ૭૪

એ પદર્થી બિન્ન પદ બતાવ છે

અવધનવેદ્ય નિષ્પત્તિ મના મનમ

ભવામિતિ નિવર મમા ૧૫મ માહુતમ

વિવચન

॥ ૫ ॥

ઉ—નિચાત્ય છે અન આ મિચ્યાત્મન વિરતિગતન કોપુ
 અવધ દેહેના નહિ જાણવા લાયક અર્થ પુ રિ વસ્તુઆ બાદે
 રાતદિવન મનમ કયાં રે પુણુ ન જાણવા લાયક આ ન દરચાણુ
 કોરી તત્વાદિ દશમ ૭ મન્ય છે તન જાણવા મન ન
 કદે તથા મહાવના પદિગામે ન હાવાથી તાન વસ્તુના દેવ પદમ
 અનુ રે તત્ત્વવિવેચ નિત્ય લુકિ ન થવાકો અવધન
 જાણિ જમ થાય છે તન સમાન—પદ ૫૬ તાત્ત્વક કમ
 થતા નથી અન અથા અવધનિ રૂપ ૨ ૭ ન લલ મ
 આનદ આય છે અથા નિચ્યાત્મ દેવધ વિષ્ણુ મનનિ ૩૨
 વા' નાક દિ નિત્ય મયા, રે રૂ ૭ ન કે નિમદિવર
 રિગા અવધનવદ પદ રિનિત્ય ક તા પા ન રવ લલ
 અન જાણવા લાયક વસ્તુના કદ ૨ ૩ ન વસ્તુકે વેદે
 મનનિ કદિન કા ને રૂપ કદાવન અવધનવદકેવ
 પદિમજુ કદે ૭ ૭૫

ભવાભિનંદિ જીવનું લક્ષણ

શુદ્ધો ભાભરતિ દીનૌ ભત્સરી ભયવાન શઃઃ ।

અજ્ઞો ભવાભિનંદિ સ્યાન્નિષ્કલારંભસંગતઃ ॥૬૧॥

વિવચન—જ્યાં સુધી પુદ્ગલિક વસ્તુમાં આસક્તિ હોય, સંસારને જ સુખરૂપ માની તેની જ રાતદિવસ પ્રવૃત્તિ કરતો હોય એવા જીવને સૂક્ષ્મબોધ કે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ ક્યાંથી થાય ? અસ્થિર, અનિત્ય વસ્તુને સ્થિર અને નિત્ય માનનાર, દયા, દાનમાં કૃપણ, જડ વસ્તુ મેળવવા દરેક પાસે યાચના કરી દીન બનેલ, દીનતાને કારણે ત્રદા ભયભીત રહેનાર અકલ્યાણ દર્શી, સ્વાર્થભાવને પોષક પરમાર્થ બુદ્ધિ રહિત, પ્રપંચ કરીને વસ્તુ મેળવનાર, વસ્તુતત્ત્વને નહિ જાણનાર અજ્ઞાની, સંસારથી રનેહ કરનાર, સંસારિક અનુકૂળતા મળે તે જ મોક્ષ માનનારો, ઉપરોક્ત ભાવવાળા જીવોને ભવાભિનંદી કહે છે. આ જીવ નાશવંત પુદ્ગલિક વસ્તુને મેળવવા ગમે તેટલો પ્રયત્ન કરે તો પણ તેમાં તે ફળીભૂત થતો નથી. કારણ કે દરેક વસ્તુની અનુકૂળતા પુણ્યને આધીન છે, અને પુણ્યની પ્રાપ્તિ સત્કર્મો કરવાથી થાય છે, તેમાં તેને અતત્ત્વ બુદ્ધિ, અસત્ બુદ્ધિનો આગ્રહ હોવાથી તે પ્રવૃત્તિ કરતો નથી. ૭૬.

ધત્ય સત્ પરિણામાતુ વિદ્ધો બોધો ન સુંદર. ।

તત્સંગાદેવ નિયમાદ્વિષસંપૃક્ત કાન્નવત્ ॥૭૭॥

વિવેચન—એક તરફ વસ્તુતત્ત્વને જાણવાનો બોધ કરવો, અને બીજી બાજુ પુદ્ગલિક વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા અનેક પ્રપંચો કરવા, એક બાજુ વસ્તુમાં રહેલ અનિત્યત્વ, ક્ષણિકત્વ, અસારત્વ વગેરેનો ઉપદેશ આપી તેના પ્રત્યેની આસક્તિ દૂર કરવા કહેવું,

અને બીજી તરફ એ અસાર અનિત્ય વસ્તુ મેળવવા પ્રયત્ન કરવો, આવો ઉપદેશ પોથીમાના રિગજા જેવો દોને અસર કરે ? અર્થાત્ ન જ થાય જવાબિનદીની અમલ પ્રવૃત્તિવાળો બોધ તે વાસ્તવિક બોધ જ નથી વિવર્ગિત પરિણામના સ્વબધને લઈ નિયમે કરી અન્નમા જેવ જગવાથી વાસ્તવિક રીત તે અન્ન જ ન કહેવાય તે પ્રમાણે આ બોધ પણ સુદર ન જ કહેવાય ૭૭

એનું ફળ

અનન્નતા મન વિપવાગમવા નરક ।
દિનાદિનરિરેમાયા પ્રિય ત મામનશ્ચિત્ત

૥૭૮૥

વિવેચન—પાળી પીવાની દુઃગમ્ય મુખ્ય મુગલજન—

જામવા નરક દોડે છે પણ અતે તથા નિરાશ બન છે કારણ કે જ્યાં પાળી નરોગુ ત્યાં જાનિથી પાળી મનાકુ હવુ એ જ રીતે અવલસવલપદવાળા મિથ્યાશાસથી તથા બુદ્ધિના વિપર્ણપણાને લીધે અદિનદારી પુત્રાલિક પ્રવૃત્તિઓને દિતકારી માને છે અને આમ અદિનદારી પ્રવૃત્તિને અનિતકાર માને છે કારણ કે તથા વિપરદેષ અસર દિન છે તથા તથા રાત્ર માને છે અમુના અભાવ અથ હહેવાય છે જ ન વલ માન દુખને જ માનવામાં આ જગ નીચ પદભવ દોષુ દોડે' અમુ માન નારક જાવાથી તથા પાવ દિદેકા પ્રવિષ્ણુક દર્ષ પદ નરક પ્રવૃત્તિ કરે છે પણ પરિણામ સુખ રૂપી પાળી જ મળવાથી પરપાત્ર અગરદાદિ અનેક દોષ તને લેવ છે અને દુખ માટે દોષ દોષ કરવા મુખ્ય જ નિર ર લેક પદોત પ કરે છે ૭૮

જન્મમૃત્યુ જરા વ્યાધિ રોગાશોકા દુષ્ટાનુભવ ।
વીક્ષમાળા અપિ ભવં નોદ્ધિજન્તેઽતિમોહિતઃ ॥૬૯॥

વિવેચન—જ્ઞાની પુરુષો સંસારી જીવોને વારંવાર ચેતાવે છે કે હે મહાનુભાવો ! જરા વિચાર તો કરો, કે સંસારમાં સુખ ક્યાં છે ? વિષયજન્ય સુખ એક મધુખિંદુ સમાન છે, પણ તેના અંગે કેટલું દુઃખ તેનો જરા તો વિચાર કરો. જન્મ સંબંધી દુઃખ વૃદ્ધાવસ્થાના દુઃખો, મૃત્યુ સંબંધી દુઃખ, રોગો-અજીર્ણ, સંગ્રહણી વગેરે, વ્યાધિ-કોહ, ભગંદર વગેરે, શોક-ઘંટ જનોના વિયોગ ઉત્પન્ન થયેલો ચિત્તનો વિકાર, આદિ શબ્દ ભૂત, પ્રેત વગેરેનો ઉપદ્રવ. આ સર્વ દુઃખોનો અનુભવ જીવો વિષયસુખની આસક્તિથી સહન કરે છે. દુઃખ સહન કરવા છતાં જીવો મોહરૂપી પિશાચને વશ થઈ સત્ય વસ્તુને ન સમજતાં સંસાર તરફ વૈરાગ્યને પામતા નથી. ૭૯.

વળી એવા જીવો શું આચરે છે તે કહે છે.

કૃત્યં કૃત્યમાભાતિ કૃત્યં ચાકૃત્ય વત્સલા ।

દુ ખે સુખધિયાકૃષ્ટા કચ્છકણ્ડકયકાદિવત્

॥૮૦॥

વિવેચન—જેમ ધતુરાનું પાન કરવાથી માણસ સર્વ વસ્તુને વિપરીત જુએ છે. મદિરાનું પાન કરવાથી શું કરવા યોગ્ય છે અને શું અકરવા યોગ્ય છે માનવ વિચારી શકતો નથી, તેમ મોહ મદિરાનું પાન કરવાથી જીવ કૃત્ય-જીવહિંસા અસત્ય, ચોરી, મૈથુન, પરિગ્રહ વગેરે ન કરવા યોગ્ય કાર્યને હિતકર માની આચરે છે, અને કૃત્ય-કરવા યોગ્ય અહિંસા, સત્ય, અચોર્ય, બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ વગેરેને આચરતો નથી.

દુ ખ આવના તેથી મુખ થવા માટે પાપ કર્મો આચરે છે
 જેમ કોઈ મનુષ્યને ખન થાય મીરી ઘણ આને તેને કર કરવા
 મુખ બુદ્ધિ વડે ખુબ ખજવાળે છે, પણ આ જોખી થતી નથી,
 અને પગિણામિ ચાદા, ધાવ પડી જવાથી રેગન થાય છે મૂળ
 મૂત્રમા આદિ ચાદા વડે કોઈ રોગવાળા વરા આ હાદીઓ
 કોના ચાદામા પડવા કૃમિયા, તેના દુ ખથી મુખ થવા
 અમિનું નેવન કરતા બગી જવાથી જમ રેગન થાય છે નેમ
 આ હવ મોહવશે આકુળ-આકુળ થાને રગન થાય છે ૧૦
 થયા દુઃખનમ્વરા થી ન કલ્લ નિવર્તન ।
 બા ॥ ૧૬ ગદ્યવા ન તરિક્ષા પરિમય ॥૮૧॥

વિવેચન - બનાબિનદિ હવનુ સ્વરૂપ દલાગથી છે -

કોઈ જોઈ ખન-ખજવાવાળો મનુષ્ય તને ખદર થઈ આવવાથી
 આમગીજોના નખ વડે ખુબ ખજવા દા પો અત નખ પણ
 કીનુ થઈ જવાથી ખરજને ખજવા માત સાગીઆની દોષમા
 કરવા લાગ્યો પણ જ્યા કરેતો જતા ત્યા રેતાળ કદરો દોષથી
 માદીઆ તેન મગી નહિ અટવામા તેન ત્યા અજ વખ મ થે
 તની પાને ધાસના પુરા જોતો ખરજવાવાદ મનુષ્ય ત દી પાતે
 થયે જુજુ-સાગીની મ તની કરી તેમ જ્યા લાડી તેને અ પી
 આ મનુષ્ય દુદયની ધાડા ક ખુરા થયો ૫ તો પસ વખને
 પા ૬ કે બા આટલી બધી સાગીયા દુઃખ મ ૧૦ તો
 દના આચર્યા કે જાન દરમ ૫ તરી બરમ રી કવર છ
 એ મનુષ્યે ૧૧ કે ૧૨ ૫ વના પિ ૬ અથવા દરેક છે
 ૧૬૬ ખજવા કે ત માત સાગીયા દી ર કરી ૧૧ તરી

ખરજ સાત દિવસમાં જ દૂર કરી આપું, ત્રિફલાનો પ્રયોગ કર. પેલા મનુષ્યે ઉત્તર આપ્યો કે ખરજ ચાલી જાય તો પછી ખાણવાના વિનોદના અભાવે જીવનનું ક્ષણ શું? માટે મારે ત્રિફલાના પ્રયોગની જરૂર નથી. પણ સાંઠીઓ ક્યાં મળે છે તે જ કહે.

દાદરના ઉદાહરણનો સિદ્ધાંત

કંઠુ (દાદર) વાળા જીવ સમાન અજ્ઞાની જીવ સમજવો. દાદરને વિષયસુખ સમજવું. કંઠુ (દાદર) વાળા મનુષ્યની ઇચ્છા દાદર મટાડવાની ન હોતી પણ તેને ખજવાળવાના સાધન પ્રાપ્ત કરવાની હોતી, તેવી જ રીતે ભવાભિનંદિ જીવોની ઇચ્છા વિષય-લોગને તૃપ્ત કરવાની હોય છે, તેનાં સાધનો પ્રાપ્ત કરવાની હોય છે. પણ તે વિષયોની ઇચ્છા, લોગને ત્યાગવાની હોતી નથી. વૃદ્ધાવસ્થા થવા છતાં અયોધથી લોગથી ન વિરમતા લોગ વૃદ્ધિના ઉપાયો જેવા કે વીર્યવર્ધક રસાયણ તથા પૂર્ણચંદ્રોદયની ગોળીઓ વગેરે દવાઓ ખાઈને શરીરને શક્તિશાળી બનાવવાના અને લોગોપલોગ લોગવવાના પ્રયત્નો કરે છે.^૧ કંઠુ (દાદર) કે લોગેચ્છાને દૂર કરવા સાધનો શોધવાની વાત પહેલાની ચાર દષ્ટિમાં સમજાતી નથી, તેથી દાદર રૂપ જે લોગેચ્છા તેને દૂર કરવા ખજવાળવાના સાધનો રૂપ ઇલાજોને જ શોધે છે પણ દાદર રૂપ લોગેચ્છા ન થાય તેવો ઉપાય શોધવાનો વિચાર સમ્યક્ યોધના અભાવે તેને થતો નથી. અનેક પ્રકારના વિષયલોગોને લોગવી, પાપાચાર કરી, અનેક પ્રકારના મલિન કર્મોને અવેદન-

^૧ ધ ૧ મૂળ સૂત્રમાં ઇચ્છા શબ્દનું અર્થજ્ઞ કરેલ છે, તેથી લોગ ક્રિયા પણ અંગીકાર કરવી.

ન રૂપ પદવાગો જીવ જોકત મ્હે ૧૬, અને મનુષ્યજન્મમા જે
પરમપદ પ્રાપ્ત કે તાના પુરુષારથને બળ ન નાશ પરિશ્રમણ
વધારે છે ૮૧

જોનું ફળ અનાવ કે

આત્માના પાપાપર્યત સદાકમલરૂપે જુગમ ।
પાપ મૂલ્યા ૮૧ કાર્યમનિવારણતરણ ૧૮૬૧

વિચરણ—વન્નુત્તરના મુ મ મોષના અજાય જીવાત્માઓ
વિચારિક દાનિક જોનામા મુખ મુક્તિથી તારવાર પ્રવૃત્તિ કરે છે
૩ તારને મુખ પ તાન ૬ અર્થી નિતર નિસાદિ આરજ
રૂપ આત્મ ક્ષણ વડે જીવાત્મા પાતાના આ માન કેમ બધનથી
બાધે છે તમ કે નિગાનિના આધન અજાય મુખ અર્થા એ
જીવા વાસ્તવિક કાથના વિચાર મર્થા વગર દાનિક વિષય મુખમા
આત્મ બની જાનાવાગુદિ કેમ રૂપ રજની પાતાના આ માને
આદરદિન મ્હે ૬ ૮૨

ધર્મ જીવ પર પ્રાપ્ત માનુષ્ય કેમ જુમિ ।
ન સત કેમ જીવતરથ પ્રથમ ન કર્મકલ ૧૮૬૧

વિચરણ—ધર્મ જીવનું વલન દરવ થાન્વ આપજુમિ
ત પા ૧૧૫ ૬ અર્થ દર આપ જુમિ કરત કે મ છે
પરનુ ધર્મ જીવ ૩ વાપતર દરવા બા ન લાવો નર્થ કેમ
અવા રાખા ત તાના કાને કે રજન ૧૧ ૫ ૬ અર્થે એ નર્થ
અર્થે અર્થ દર ન કે આત્મા લાધના ૬ અદર ૨ ૬ અર્થ
જુમિમ ધર્મજનનું વલન દરવાનુ કુટુ તા અર્થ મનુષ્ય
દેહ પ્રાપ્ત કરીને સર્વ રૂપ અ કરી તેમ કેમ બધને
વાપરની પરમાવાકાશ છે કેમ અ દો ૧૬ ૫૧૬૩ અને

સુખદાય બને, પણ તત્ત્વ બોધને અભાવે અજ્ઞાની જીવો વર્તમાન સુખને જોનારા, ભવિષ્યનો વિચાર ન કરનારા ધર્મબીજને વાવી શકતા નથી, એથી ઉત્તમ એવો આ મનુષ્યજન્મ તેને હારી જાય છે. ૮૩.

તે જીવો શું કરે છે ?

બડિશામિપવત્તચ્છે કુમુખે દારુણોદયે ।

સક્તારત્ય જન્તિ સચ્ચેષ્ટાં ત્રિગણે દારુણં તમઃ ॥૮૩॥

વિવેચન—શાસ્ત્રકાર મહારાજ કહે છે કે, જીવો તો ખરા! જીવોની કેટલી બધી અજ્ઞાનતા છે! જેનાથી પોતાને મહાન લાભ થવાનો છે એવી સચ્ચેષ્ટા-ધર્મનાં સાધનો કે જેનાથી પોતાનો અભ્યુદય થવાનો છે તેને ત્યાગી દે છે, અને મરઘના ગળાના માંસની જેમ તુચ્છ, વિષયલોગમાં આસક્ત બને છે. વળી જેનો ભવિષ્યમાં વિપાક ઘણો ભયંકર છે તે ન જાણતા પોતાના કર્તવ્યને ભૂલી જાય છે. આ કેટલી બધી અજ્ઞાનતા છે? છતાં તે પોતે પોતાને રાહ્યો માને છે. ૮૪.

આ વાતનો ઉપસંહાર કરે છે

અવેદસંવેદ્યપદ માનદ્યં દુર્ગતિપાતકૃત્ ।

સત્સંગાગમ યોગેન જ્યેમેતન્મહાત્મભિ ॥૮૫॥

વિવેચન—સત્ સમાગમની આવશ્યકતા દરેક દર્શનકારો સ્વીકારે છે નરકગતિમાં જવાની તૈયારીવાળા દૃઢપ્રહારી, ચિલાતીપુત્ર વગેરે પણ સત્ સમાગમ વડે પરમપદ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી શક્યા છે. માટે અહીંયા ગુરુશ્રી જણાવે છે કે “સત્ સંગાગમ યોગેન” શુર્વાદિના સંગે શાસ્ત્રબોધ પ્રાપ્ત

ઝગડા કે વિતંડાવાદ (નકામી માથાઝીક) કરવાથી શો લાભ ? આ કુતર્ક રૂપી ગ્રહ એવો છે કે તે જીવને ચાર ગતિમાં અનેક પ્રકારે દુઃખ આપે છે. શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપનો બોધ તેનો નાશ કરવા રોગ રૂપ છે, રાગદ્વેષના અભાવ રૂપ જે સમભાવ રૂપ પરમશાંતિ તેને બાધક છે, દેવ ગુરુ અને ધર્મ રૂપ પરમતત્ત્વ અથવા આત્મરૂપ પરમતત્ત્વ તેમાં શ્રદ્ધા તેનો નાશ કરવા આગમ અર્થમાં સંદેહ રૂપ છે. અસત્ અભિમાનને ઉત્પન્ન કરે છે. મહાન પુરુષોના અવર્ણવાદ બોલવાને કારણે અંતઃકરણની શુદ્ધિ કરવામા ભાવ શત્રુનું કુતર્કરૂપી વિષમગ્રહ કામ કરે છે. માટે આત્મકલ્યાણના ધ્વજીક મનુષ્યોએ કુતર્ક કરવા નહિ. ૮૭

કરવા લાયક કુર્તવ્ય

કુતર્કેડભિનિવેશસ્તન્ન ચુકતો મકિતવાદિનામ્ ।

યુક્તઃ પુનઃ શ્રુતે શીલે સમાધૌ ચ મહાત્મનામ્ ॥૮૮॥

વિવેચન—પુણ્ય છે, પાપ છે, ધર્મ છે, અધર્મ છે, મોક્ષ છે, મોક્ષનો ઉપાય છે, આ વગેરે જીવાદિ તત્ત્વોને માને તે મુક્તિવાદી મુનિઓ કહેવાય. એ મુનિઓ ત્રણ જગતના સ્વરૂપને સમ્યક્ પ્રકારે જાણતા હોવાથી, તેઓ શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ સ્વછંદે પોતાની મતિ કલ્પના વડે કોઈ પણ વસ્તુતત્ત્વને વિશે આગ્રહ કે હઠ કરતા નથી, છદ્મસ્થપણથી કોઈ વસ્તુતત્ત્વમાં આગ્રહ થઈ જાય તોપણ તુરત જ તેનાથી પાછા વળી જમા, યાચના કરે છે. ગૌતમસ્વામી જેવા ચાર જ્ઞાનના ધણી હોવા છતાં પોતાની ભૂલ જણાતાં આનંદ શ્રાવકની માફી માંગી હતી, તો પછી તેઓની આગળ આપણે શા હિસાબમા છીએ, એમ

સમજી કુતકનો આશરો ન કરતા, પણ પાનાબ્યાનનો શીલ
પાળવાનો તથા ચિત્તની એકાગ્રતાથી ધની મહાધિ માધવાનો
મનમો કરવાનો, પદપદાર પ્રવાનો મના નિરમો લવાનો
વગરેમાં હું બીજા કરતા આજી વધુ વગરેનો આવડ કરતા
નારો પણ આ મહત્વાણુમા બાધક થાય નરા આવડ મમ
જનોએ પ્રચારેય પણ કરતા નહિ //

હનિ થાયા હનિ ગમાખમ

પાપ્યમી રિથરા હરિ

સ્થિતાયા હમોન નિય મયાાવરદવ મ
કૃપમ માન્યમનથ સુમ મપમમન્યમ (૧)

વિવચન—પાપ્યમી હરિ સ્થિર મ વલની પ્રજા ગમાન
બાધ હ આ બાધ અનસા મુદર અન રિથ હ કે મર્મ તથા
ખનાબમા ખરાબ મથોગા ફરી મલિકાગના અજવાગ અપાદ મા
આવ તો પણ મ મ વલમજાન પવન કેરુ કરી રાવત
નથા—મુખાથી મારત નથા તથી હીત અ બાધક કર પવ
હીન આવતી નથા તન હા વિરજિ દરવ અવ દરવ પવ
ત પ્રચારેય વિવચિત થતા નથા અત્યંત કાવરે કરે ન ફરે હા
નિત્ય હ આબ્યા પછી કય રેય પદ, કલ તથા મ અમરિ
પાતિ હ તમ ત અનિચ્છા અહિ દરવ રજિત હ કદે
મમ કે ઉપરામ કાવના મ સુખકદરે હ હ ત અનિચ્છા રદવ
કદિગ હ દરેય પર મ અન ઉપર મ કાવન સુખકદરે પનિ
થવાના કારણો ક્રેવાન કાવાના ત અનિચ્છા અન દરેય રદે
હ વલમજાન પા કરને ઉપરવ દરેક હ તમ અ

બન્ને સમ્યક્ત્વમાં જાગૃત્વ. એ વીજળી લાઈટ નથી પણ આસની બત્તી છે. પરંતુ ક્ષાયક સમ્યક્ત્વ છે તે વીજળી લાઈટ છે, તે કદી બુઝાતી નથી. પણ ગ્યાસની બત્તી બુઝાઈ જવાનો સંભવ છે એટલી મલિનતા છે. પરંતુ બોધ સમ્યક્ પ્રકારનો અને સૂક્ષ્મ હોવાથી પૂર્વે જે વિષયોમાં આસક્તિ હતી અને પુદ્ગલિક વસ્તુઓમાં જે લોહુપતા હતી તે હવે અહીં ઘટી જાય છે, અને તેની આત્મિક જાગૃતિ પ્રબળ બની જાય છે. અહીં પ્રત્યાહાર નામનું યોગનું અંગ પ્રાપ્ત થાય છે. પાંચ ઇન્દ્રિયોના ત્રેવીશ વિષયો છે તેમાં જતી ઇન્દ્રિયોનો નિરોધ કરીને, તેમાં તેને જવા ન દેતા, સ્વરૂપ ચિંતનમાં જોડવી તેનું નામ પ્રત્યાહાર છે.

આટલી હદે જ્યારે આત્મા જાંચો આવે છે, ત્યારે તે ઇન્દ્રિયો ઉપર કાબૂ મેળવે છે, અને પુદ્ગલિક વસ્તુઓની આસક્તિથી પાછો હઠે છે. એવું આ આત્મદર્શન છે. તેમ જ ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો કરવામાં હવે તેને ઘણો જ આનંદ આવે છે. વળી આ ધાર્મિક ક્રિયાઓ સમજણપૂર્વક થતી હોવાથી તે અમૃતક્રિયા રૂપ બને છે. આ સ્થિરા દષ્ટિમાં પાંચમો ભ્રમ નામનો દોષ નષ્ટ થાય છે. આને લઈને શંકા શક્ય રહિત બને છે. તેથી તેને સૂક્ષ્મ અને સમ્યક્ બોધ થાય છે આ સૂક્ષ્મ બોધને લીધે અનાદિકાલીન રાગદ્વેષ રૂપી પ્રગાઠ કર્મ-અંધિનું જીવ અપૂર્વ પરિણામની ધારા રૂપ ખડગ વડે તોડી નાંખે છે અને અનિવૃત્તિકરણ વડે અનંતાનુંબંધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ રૂપ ચાર કષાય અને મિથ્યાત્વ મોહનીય, મિશ્ર મોહનીય અને સમ્યક્ત્વ મોહનીય એ સાત પ્રકૃતિઓનો ક્ષય કરી વેદસંવેદ-પદ-ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરે છે. ક્ષાયિક

સમ્યક્ત્વ મુખ્યમોધથી મુખ્ય હોવાથી એમાં કાઈ પણ જાતનો
 દોષ કે અનિવાર નિવ હાય છે એ દાવા આજી પ- આરો
 થાય તો નરુજન જ પ નપદ-મોક્ષન આપા ન હ પવનુ
 ઉપશમ આજી હ તા અનુભવ વિમાનમાં જાય હ નરુચ્ચત્ત
 આપ થયા પહેલાં જાણુ નો જાય પગી થો પાય તો જા
 જવ નરુનો કે દયના દયા પડ છે નથી નન વા જવ દયા
 પડે છે જન દિનન રાય પણ દયના કારણ જમ મદવ
 આપાય જણાય નના જણુ આ નન્ય પ દાવાથી રણ જવ
 કરવા પડે છે, પણ પુરુ મુદ્ધિ જેવ નિમજ-રોય તો નરુ
 જવ જ મો આપ થાય છે

આ દક્ષિણાળાને જવ નરુ આર કયા જાવને કે
 આ નપુદી મુદી ગુદપાન્યા જાને પીયનામ
 નમો મધિવિભક્ત જવપદા પીયેય િ

(વિવરણ -જ્યા મુખી હવને જાવ વરુન જાવ રુગ

નથી ત્યા મધી જનાવટી ખારા મવા દાલીન તાપા જાવ
 છે જાને તેના ઉપર કામ કરે છે પા જા રે નમજાય છે કે
 આ તો જો ના છે અટકે તેન મધેન રા રા રાય છે ત
 મમાણુ આ હવ રન રની ક વગુન ન માલ ન દી તેને મે ર
 કરવા રાવદિવમ જાવ નરુ દાવ જાવ પા જા રે ર
 હુનો સમા મ રધો ચારે આ વરુ ર નરુ ર મે રાય
 રાય સત્ત વરુ રુદી ક રા આ નપદ ર રે ર જેવ
 રે જાવાન રુદી રા મધિવુદ જા રાવ જાવુદ રા ર
 તે મુદિયાળને નમ મ રા રિ રા રે જાને તેને મ રા ર

વાની એપ્ટાઓ સ્વાભાવિક નાના બાળકના ધૂળના ગૃહ બનાવીને પછી જેમ તેને તોડી નાખે છે તેવી બાંધ્યકીડા સમાન લાગે છે. એટલું જ નહિ પણ ચક્રવર્તીની રાજ્ય શિદ્ધસિદ્ધિઓ અને તેના ભોગો પણ અસ્થિર અને વિનાશી લાગે છે. આ સત્ય વસ્તુના ઓધનો જ પ્રતાપ છે. ૯૦.

માયામનીય ગન્ધર્વનગર સ્વપ્નસંનિભાન ।

બાહ્યાન પર્યતિ તત્ત્વેન ભાવાન્ શ્રુતવિવેકત ॥૯૧॥

વિવેચન—સૂક્ષ્મ યોધ થયા પહેલાં આ જીવ સંસારિક તમામ પદાર્થોને જુદી દૃષ્ટિથી જોતો હોતો પણ જ્યારે સૂક્ષ્મ યોધ સહ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તે સર્વ બાહ્ય વસ્તુઓને મૃગતૃણા-ઉનાળામાં ફૂરથી દેખાતો પાણી જેવો આભાસ, ગંધર્વનગર-સંધ્યા સમયે આકાશમાં થતા અનેક પ્રકારના દર્શ્યો, સ્વપ્નમાં જોયેલ રાજ્યાદિની પ્રાપ્તિ, એ જેમ ક્ષણિક અને સાચા નથી. તેની જેમ સંસારિક પદાર્થો પણ તેને તેના લાગે છે. તેથી તેનો રાગ, મમત્વ ત્યાગીને સ્વ સ્વરૂપમાં રમણ કરે છે, અને પરમ શાન્તિને અનુભવે છે ૯૧.

અંગીકૃત કરવા યોગ્ય કર્તવ્ય શું છે ?

અબાહ્યં કેવલં જ્યોતિ નિરાબાધમનામયમ્ ।

યદ્વત્ તત્પરં તત્ત્વં શેષઃ પુનરુપસ્થવઃ ॥૯૨॥

વિવેચન—આગળની ગાથામાં સર્વ જડ પદાર્થોની અસારતા જણાવી અને તે ત્યાગવા યોગ્ય બતાવવામાં આવેલ છે તો પ્રશ્ન થઈ શકે છે કે ત્યારે આદરવા યોગ્ય શું છે ? તેના ઉત્તરમાં જણાવે છે કે આંતરિક કેવળ જ્યોતિ સ્વરૂપ,

પદ થતી નથી, કારણ કે લક્ષ્મીના ચંચળ સ્વભાવને તેઓ જાણી ચૂક્યા હોય છે. તેમ જ વિવેકીજનો એ પણ સારી જાણે છે કે જેટલો ઉપભોગ પરિભોગ રૂપી પન્નિક છે તે બધો પાપના કારણભૂત છે. એવું જાણી તેઓ તેના રાગને, મમત્વને ત્યાગે છે અને આત્મવસ્તુમાં પ્રેમ જોડે છે. ૯૪.

ધર્મજન્ય ભોગો તો સુંદર હશે ને ?

ધર્માદપિ ભવન્ ભોગઃ પ્રાયોઽનર્થાય દેહિનામ્ ।

ચંદનાદપિ સંભૂતો દ્વલ્લેપ દુતાશનઃ ॥૯૫॥

વિવેચન—પ્રથમ પાપજન્ય ભોગો બુદ્ધિમાનોને આનંદ-દાયક લાગતા નથી એમ જણાવ્યું હતું. કોઈ પ્રશ્ન કરે છે કે ત્યારે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવાથી જે ભોગ-પરિભોગના સાધન મળે તે તો સારા હશે ને ? તેનું સમાધાન ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો જે વિવેક રહિત કરવામાં આવે છે તે વડે જે પુણ્ય બંધ થાય તેના ફળ રૂપે સ્વર્ગ મળે કે મનુષ્ય ગતિમાં રાજ્યાદિ રિદ્ધિ કે ચક્રવર્તીની પદવી, વાસુદેવની પદવી વગેરે મળે છે તેમાં જો જીવ આસક્ત થાય તો ઘણું ભોગો તે ભોગો અનર્થના કરનાર બને છે. મૂળમાં પ્રાય શબ્દ છે તેથી ધર્મજન્ય ભોગો દરેકને અનર્થ કરનાર છે તેમ ન સમજવું. કારણ કે જે વિવેકીજનો છે તે વડે જે ધર્મ અનુષ્ઠાનો થાય છે તે સમજપૂર્વકના હોવાથી પુણ્યાનુબંધીપુણ્ય હોવાથી ઉત્તરોત્તર વિકાસ સાધક બને છે. અને પરિણામે અત્યંત નિર્દોષ તીર્થંકરાદિની રિદ્ધિસિદ્ધિ રૂપ ભોગ ફળદાતા બને છે. જે ધર્મનાં અનુષ્ઠાનો કરવાનાં છે તે ચિત્ત શુદ્ધિ અર્થે અને વિવેકની પ્રાપ્તિ માટે જ કરવાનાં છે એમ શાસ્ત્રકારો કહે છે.

તેથી મમુક્ષુત્વી એવ વીગ ન્યાનક તપ કરે તો તીર્થદર નામ
 ગોત્ર બાપે ॥ આ અપૂર્ણ પુણ્યમધથી ત્રીજા જન્મમાં આપણ
 વીધ કર બની દેવાએ બનાવતા રમવશ જુમાં મિત્રનાન
 અધને બબ્બે હુપોના હિતાથે ધર્મોપદેશ આપ છે જન્ય-યથી
 એક દોઢ દેવો પ્રભુની નેવા કરે છે છત્ર, આમજ હિન્દુવજ
 વગેરે અનેક પુણ્યાનુબધીપુણ્ય વગ આપણ થયેતા અનક
 યોગના માધનો ઉપનય દોવા દાતા મમુક્ષુત્વ તથા વિવક
 જન્ય દોવાથી બધનકારક થતા નથી પરંતુ અવિવકી એવા
 દાણ થયેલા તે જ નાધનો વડે મરીવ બાલામાં આમલિગ
 યવાથી તે હવને અલિગ દર્શા બને છે આમાં બાગસામથીનો
 દોઈ દોષ નથી, પણ માનવીના વિવક અને અવિવક પર બપો
 આધાર ॥ આ વાગ દળાગ આપીને તાતપ ક છે અન્ય
 કાપ્ટ કરતા અદનનું કાટ મૂલ્યવાન છે રીતવ છે તો પણ
 તેના વડે ઉત્પન્ન થયેલા અતિ દામણ અનુષ્ઠાન બજ છે
 કારણ કે તેનો રસબાજ બાગવાનો છે આ વાગ પણ પ્રવિત
 બાગવી મત્રાની શાન્તિથી અતિની દામણ રાગિને નાર ક વરી
 દ્યારેક તે નથી પણ બાળનો આ વાગ તમમ દુષ્ટિદ
 છે સાતરા એ ક છે વિવકપૂવક કરેલા ધમકન્ય એ
 માધના આધક થતા નથી પણ અવિવકપૂવક કરેલ છે
 જન્ય બાનાના સથને આ આમલિગ થવા ત અન્ય
 અને છે માટે એ તારિક પારકે ને અરુગિને તે રવદ
 તા ૧૪ દેવા ને ૧૫ દેવ

આગાતરિય ૧ વિરતે નરેશ્વર ૧૫૫૫

રતેશ્વરે અમારે પાન્ય એ વકારે દયધાન ૧૫૬

વિવેચન—જા પાસેથી તિરે દિવસ ૨ એ એ ૨

થવાથી પુદ્ગલિક ભોગોની આસક્તિ પણ ઘણી ખરી ઓછી થઈ જાય છે. તે બાજુ છે કે આ બધા કામભોગોની આસક્તિ કરવાથી આત્મિક સુખ ક્યારે પણ મળી શકે તેમ નથી. વળી સંસારીક કામભોગો ભોગવવાથી ઈચ્છાની તૃપ્તિ કદાપિ થતી નથી. ભોગો ભોગવ્યા પછી જે તૃપ્તિ અનુભવાય છે તે તો માત્ર કોઈ એક મનુષ્યે પોતાના ખલા પર લીધેલો ભાર હલકો કરવા જેમ બીજા ખલા ઉપર મૂકે અને એથી ક્ષણિક શાન્તિ અનુભવે, પણ ફરી તે જ ખલા ઉપર ભાર મૂકવામાં આવે છે. તેવી રીતે વિવેકજ્ઞાનના અભાવે સંસારિક માયાવી પદાર્થોમાં સુખ માનવાથી ભોગની ઈચ્છા પ્રગટે છે. કારણ કે “તત્સંસ્કાર વિધાનતઃ” તથા પ્રકારના કર્મ બંધનને અનિષ્ટ એવા ભોગના સંસ્કાર અનાદિકાળના પડવાથી તેની ઈચ્છા નિવૃત્ત પામતી જ નથી. ભોગની ઈચ્છા નિવૃત્ત કરવા માટે ભોગ ભોગવવા તે સાધન નથી, પણ તેની નિવૃત્તિનું ખરું સાધન “સત્ શુરુનો સમાગમ” તથા ‘શાસ્ત્રબોધ’ એ જ છે. આ પ્રમાણે પાંચમી સ્થિરા દૃષ્ટિ પૂર્ણ થાય છે. આ દૃષ્ટિમાં ચપળતા દોષ દૂર થાય છે, અને સ્થિરતા શુણ્ણ પ્રગટે છે. રોગ રહિત શરીર બને છે, હૃદય કડુણાશીલ બને છે, શરીરમાં સારી સુગંધ આવે છે, શરીરના મજા-લઘુનિત, વડીનિત વગેરે અદ્ય થાય છે, લબ્ધ પ્રસન્નમૂર્તિ સર્વને આકર્ષક કરનાર હોય છે, તેનો સ્વર સુંદર બને છે, જેની યોગમાં પ્રવૃત્તિ શરૂ થયેલ હોય તેનામાં ઉપરોક્ત શુણ્ણ હોય. એ લક્ષણથી તેની પિછાણ થાય છે. તે મૈત્રાદિ ભાવેથી સહિત હોય છે. તે પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયોથી વિરક્ત હોય છે. ધૈર્યવત હોય છે. સુખદુઃખાદિ દ્વંદ્વોથી તે

હોય છે. જો કે ચંદ્ર કે સૂર્યના પ્રકાશ જોડેલો તેજસ્વી તો નથી તો પણ પહેલાની પાંચ દષ્ટિની અપેક્ષાએ ઘણો સારો સ્થિર પ્રકાશ છે આ બોધ સ્થિર હોવાથી ગમે તેવા વિકટ પ્રસંગો આવે તો પણ ચોતાના મન નિયમોમાં જરા પણ અતિચાર દોષ લાગવા દેતો નથી. વળી તે બોધ પ્રીતિની વૃદ્ધિ કરનાર છે અને દ્વેષનો નાશ કરનાર છે. કાન્તા દષ્ટિમાં અષ્ટાંગ યોગમાંથી છઠ્ઠું યોગાંગ ધારણા પરા પ્રધાન પ્રાપ્ત થાય છે. મનની એકાગ્રતા દેશ થકી કોઈ વસ્તુમાં થવી તે ધારણા છે “ધારણા તુ ક્ષયિત્ ધ્યેય ચિત્તસ્ય સ્થિર બંધન” કોઈ પણ ધ્યેય વસ્તુમાં ચિત્તને સ્થિર બાંધવું. અર્થાત્ ચિત્તને ધ્યેય વસ્તુમાં અમુક અંશે સ્થિર કરવું તે ધારણા છે ધારણાના અભ્યાસથી ચિત્તની ચંચળતા ઘણે અંશે ઓછી થઈ જાય છે. એના લીધે અન્યમુદ્ નામનો છઠ્ઠો દોષ છે તે પણ દૂર થઈ જાય છે. ચાલુ ધ્યાનના વિષયને છોડી બીજી બાબતમાં રાગ કે પ્રવૃત્તિ થતી નથી આત્માસ્વરૂપની ધારણા કરવાથી બીજી બાબતોમાં હવે વિશેષ રસ કે રાગ થતો નથી પ્રથમ બતાવેલા આઠ ગુણોમાંથી આ કાન્તા દષ્ટિમાં છઠ્ઠો ગુણ મીમાંસા-વિચારણા નામનો ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે. એ વિચારણા આત્મસ્વરૂપની નિરંતર બની રહે છે. તેમ જ સદ્વિચાર શ્રેણી બહુ સારી પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી નકામા અને વ્યર્થના વિચારો ઉપર અકુશ આવી જાય છે. તત્ત્વશ્રવણને અગે થયેલ સૂક્ષ્મ બોધ સાથે જ્યારે શુભ વિચારશ્રેણી ચાલવા લાગે છે ત્યારે જીવાત્મા પ્રગતિમાં ઘણો આગળ વધે છે. અને આ વિચારણા સમ્યક્ જ્ઞાનનું ફલ હોવાથી પરિણામે પરમપદને આપનાર બને છે. ૯૭.

अस्या २ धर्मभारान्भ्याम्भ्याम् विहाय ।
प्रिया अपनि भूताना तमः कामभूताना

मिया अवनि भूताना तम' कामभना-नथा ॥२॥

વિવચન—આ દિગ્ગિમા દાલો જીવ જીવના મધ્યે વિકાસ
 હોય છે તે જ જ્યાં જ્યાં નથી તમામ પ્રાણીઓના
 વેદ-વિદ્યા જાગ થાય છે તે જ જ્યાં જ્યાં અનુક્રાંતિ અનુક્રાંતિ
 બધા પ્રાણીઓ હોય છે તે જ જ્યાં અભાર નથી આવ્યા
 વિશુદ્ધિને લીધે જગતના મન પ્રાણીઓના પ્રિય હોય છે તે જ
 જ્યાં જ્યાં પામિતે કિયાઓ કરે તે જ બધી સ્થિતિ નથી અભાર
 ન જોઈ છે કે જ્યાં કાલ વિવચન કરે છે તે જ નથી ન અભાર
 કિયા રૂપ કહેવાય છે અને તે જ તમામ જાણી આવે છે જ્યાં જ્યાં
 અનુક્રાંતિ અનુક્રાંતિ કાલવિવચન કરે છે તે જ

विशेषतः
 दोष ३
 दोष ४

મન યોતાના પ્રાણપતિને મળવામાં નહીં કરે છે. એ જ પ્રકારે કાન્તા દષ્ટિમાં રહેલ જીવાત્મા સાંસારિક કાર્યો કરે તો પણ તેનું મન તો શ્રુતનું વાંચન, શ્રવણ અને મનન કરવા તરફ સદા લાગેલું રહે છે. આવી પરમ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થવાનું કારણ જ્ઞાન ઉપરનો અનુરાગ તથા વિચારણા છે. ૯૯.

આ વાતને દૃષ્ટાંત દ્વારા સ્પષ્ટ કરે છે

માયારભસ્તત્ત્વતઃ પર્યન્નનુદ્વિગ્નસ્તતો દ્રુતમ ।
તન્મધ્યેન પ્રયાતમેવ યથા વ્યાધાતવર્જિત ॥૧૦૦॥

વિવેચન—કાન્તા દષ્ટિવાળો જીવાત્મા વસ્તુ તત્ત્વને સમ્યક્ પ્રકારે જાણતો હોવાથી પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયો—કામલોગોને “માયાંલ” માયામય જળની જેમ જોતો અને તે પાણીના કાલ્પનિક આવતા મોટા ધોધને જોઈ તેથી જરા પણ ન ગભરાતા તેની મધ્યમાં થઈ શીઘ્ર તેનાથી પાર થાય છે. યથા શબ્દ ઉદાહરણ ઉપન્યાસ માટે છે. “માયાંલ” ઇન્દ્ર જળનાપાણીનું વાસ્તવિક જ્ઞાન થવાથી તે પાણીમાં ડૂબવા રૂપ વ્યાધાત થવાનો સંભવ હવે થતો નથી.

લોગોના સ્વરૂપને “માયોદક” ઇન્દ્રજળ અગર ઝાંઝવાના પાણી સમાન અસાર જાણતો, પૂર્વ કર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયેલા લોગોને આસક્તિરહિતપણે લોગવતાં છતાં પરમપદને પામે છે. ૧૦૦.

લોગતત્ત્વસ્ય તુ પુનર્ન ભવોદધિ લંબનમ્ ।
માયોદકકંઠાવેશસ્તેન યાતીહ કઃ યથા ॥૧૦૧॥

સારાંશ જણાવે છે —

મીમાંસા ભાવતો નિત્યં ન મોહોડસ્યાં યતો ભવત્ ।
અતસ્તત્ત્વસમાવેશાન્સદૈવ દિ દિતોદય ॥૧૦૩॥

વિવેચન—કાંતા દષ્ટિમાં વર્તતા હવને આત્મતત્ત્વની વિચારણા સતત થયા જ કરે છે. રાતદિવસ એવી ભાવના રહે છે કે ક્યારે કર્મબંધનથી મુક્ત થવાય. કયા કયા કર્મોથી બંધન થાય છે અને કયા કારણોથી મુક્ત થવાય તેની વિચારણા સતત કરે છે. વળી નિશ્ચયપૂર્વક જાણે છે કે આ મોહ, મમત્વ સંસારના કારણ છે માટે તે તેનો ત્યાગ કરવા જ પ્રયત્નશીલ બને છે. સંસાર પ્રત્યેનો રાગ નષ્ટ થઈ જાય છે. ભવ પ્રપંચ પ્રત્યે તે ઉદાસીન વૃત્તિવાળો હોય છે. શ્રુતધર્મનો તે ખહુ રાગી હોય છે, અને આત્મજ્ઞાનની વિચારણામાં લીન અને આત્મ-સાક્ષાત્કાર કરવામાં વર્તે છે. પરિણામે આત્મતત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર થતાં પરમપદ રૂપ હિતોદય એટલે કલ્યાણ થવામાં વાર લાગતી નથી. ૧૦૩.

ધૃતિ શ્રી છઠ્ઠી કાન્તા નામની દષ્ટિ સમાસમૂ

સાતમી પ્રભા દષ્ટિનો અધિકાર

ધ્યાન પ્રિયાપ્રભા યેન નાસ્યાં રુગત એવ દિ ।
તત્ત્વપ્રતિપત્તિયુતા વિશેષેણ શમાન્વિતા ॥૧૦૪॥

વિવેચન—“ધ્યાન પ્રિયા પ્રભા” આ શબ્દથી એ અર્થ થાય છે કે સાતમી દષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય નહિ ત્યાં સુધી ધ્યાન પ્રિય બને નહિ, યથાર્થ ધ્યાનની પ્રાપ્તિ તો અહીંથી જ થાય

છે આ પદવાની દૃષ્ટિએ આ ધ્યાન શુભ મામાન્ય વિવાન્સુ
 દેવ દત્તા, તે બાદી યથાથ ધ્યાન દેવ બને છે આ પ્રમા દૃષ્ટિ
 અમનમયની કે પ્રમનસયનીએને દોષ છે મિત્રા નાથ, ૧૫
 બલ અને રીત્રા એ આદર દિગ્ધિ મુખી તો મુન્ય માધ ૧૫
 સંવેષપદ-૪૪૮ દિગ્ધિન્યનુ નાન ન રોષાયા શાન્તમા મદાનજ
 તેને પ્રથમ શુભસ્થાનઃ જમ્બુય છે નનામા બાલ મિધ્યાન્ત
 ફેરેલ છે ત્યારે પાચની નિદ્રા દિગ્ધિમા શુભામા પ્રવશ કરે
 ઉત્પારે તેનામા સમ્યક વ પ્રામ યવાધીદ્યુય શુભ ધાનક ૧૧ મામિ
 ધાય છે ત્યારે ન શુભામાના દુદયના બાધરૂપી પ્રકાશ પ્રમદ
 ૧૧૫ છે ત્યારે તે જ નન્યનો વિવક અધાતુ બદધિગાન
 નારી રીત કરી શકે છે બાર્ગાન કમળધનના કામ જન છે
 અમ ભારી રીત બધું છે છતાં નના તરફથી નિદ્રા થઈ
 શકેના નધો કાન્તા દિગ્ધિમા નધો આજ વર્ષ છે અનક
 તેનામા રેશવિનિ નામનુ પાચમુ ૧૧૫૫ નક અવેષા જવ
 વિનિનામનુ છૂં શુભસ્થાનઃ ૧૧૫૫ ધાય છે ૧૫૫૫ ૧૫
 ક્યાનકે આપક નિદ્રા ધાય તાલા મ વરે છે અ ૧૫૫૫
 વિનાસ માધના ૧૫૫૫ છે ૧૫૫૫ છે અ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫
 પ્રાપ્ત ધાય છે સાગરી પ્રભ દિગ્ધિ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫
 ૧૫૫૫ છે અને અમનસયનીન ૧૫૫૫ છે

આ સાગરી પ્રભ દિગ્ધિ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫
 વમન મુખી રિદા અ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫
 આ દિગ્ધિમા દોષ છે ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫
 આનન દિગ્ધિમા બને છે ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫

જોઈ એ તે આવા જોડગી થઈ શકે છે. વળી આવા તીવ્ર સ્થિર જોધથી અન્ય ધર્મના શાસ્ત્રો વાંચે તો પાણુ તેની વિપરીત અમર થતી નથી. પાંચ યમોમાં એટલા બધા આગળ વધેલા હોય છે કે તેઓની પાસે ગમે તેવા વેર-વિરોધવાળા જીવોના વેર શાંત થઈ જાય છે. આ દષ્ટિમાં અષ્ટાંગ યોગમાંથી સાતમું ધ્યાન નામનું યોગાંગ પ્રાપ્ત થાય છે. “ધારણા તુ ક્વચિત્ દ્યેયે ચિત્તસ્ય સ્થિર બંધનં, ધ્યાનં તુ વિષયે તસ્મિન્નેક પ્રત્યય સંતતિઃ” કેઈ એક દ્યેય-પ્રભુનો ફોટો, ઝંકાર, હ્રીંકાર વગેરે જે પોતાને ઈષ્ટ હોય તે દ્યેય વસ્તુને આમે રાખી ઉપર મનને સ્થિર કરવું, દ્યેયમાં મનને સ્થિર કરવાનો અભ્યાસ કરવો તે ધારણા કહેવાય છે. ત્યાર પછી દ્યેય વસ્તુમાં મનની વૃત્તિઓ એકાકાર થવી એનું નામ ધ્યાન, અને ત્યાર પછી તે દ્યેય-વસ્તુનું ધ્યાન કરતાં કરતાં તદ્દાકાર-તદ્રૂપ બની જવું એનું નામ સામધિ.

તેના પર દષ્ટાંત કહે છે-

એક પટેલે ગુરુ મહારાજ પાસે સાંભળ્યું કે ધ્યાન કરવાથી પ્રભુના દર્શન થાય છે. ત્યારે તેણે ગુરુશ્રીને વિનંતી કરી કે મને ધ્યાન કરતાં શીખવો. ગુરુજીએ કહ્યું કે, “તારે ધ્યાન કરવું હોય તો આ રૂમમાં બેસી જા અને તને જે પ્રિય હોય તેનું કલ્પનામય ચિત્ર મનોમય બનાવી તેમાં મનને સ્થિર કર.” પટેલે કહ્યું—હા પ્રભો, મને મારી ભેંસ બહુ પ્રિય છે. તો ભલે તેનું મનોમય ચિત્ર બનાવી તેને એકચત્રાથી ધારી ધારી ભેંસા કર, અને તારા મનને તદ્દરૂપ બનાવી દે. પટેલે તેવું

અભ્યાસ શરૂ કર્યો અમુક ગમ્ય અભ્યાસ કર્યા પછી તે બે મના
 રૂપના તદામાર બની ગયા. હુંએ નેની પત્નીના કરવા કહ્યું છે,
 આના દર બદલાવ આવ ત્યારે તં દેખેને કન્વાન નામે દના
 તરીકે સ્ત્રી રીત બનાવ આન ? પણ માનુષના વર્ગી નીકા દાવા
 થઈ શિંગવાણી માથુ પાખ કીન બના આખ્યા કિમ્બલ
 હુંએ તેને કરું કે હન નુ પ્રભુનું ધ્યાન કરવાન લાભક અથો
 છ પાત્રે બે જ પ્રમાણ પ્રભુનું ધ્યાન કરના તં પ્રભને
 આદારકા કર્યો બે જ પ્રમાણ પ્રભુના દેવાનુ જ આલખન
 લેવુ તે થયેવરુ છ તના પર મનની જનિબાન બેકાકાર
 કરવી અને તના દરેક અવધવાન બેકાક મન વડે બેવા તનુ
 નામ ધ્યાન છ અને ત પ્રભુ સ્વરૂપમા તરૂપ થતુ તં તમાધિ
 છ આ પ્રમા રદિમા ધ્યાનની પ્રગતિ અલ પ્રગતિ કાય છે
 માધ્યમિકુ-મીશ તમા શુભ્યુતિ-પદરૂપિતિ હતી તં કાય
 અદી આલ્યો બધ છ તમ જ આદ શુભ્યુતિ સાતના
 શુભ તત્ત્વપ્રતિપતિ નામના પ્રાપ્ત થાય છ પ્રદેમ તત્ત્વ ક
 વિચારણા હતી તં હવ ભવ્યતા રૂપ સ્ત્રી રાય કા સામન્દ્ય
 અમલમા મુકાય કિ અખેસ નીત તા અલકેમ અભી રદિમ
 પુકાય છે વગી વિરોધ પ્રગતિ સાન્નિપ્રમાણ દુભ પ્રજા ર ક
 તનુ મુખ્ય કારણ ધ્યાન કારા હતી િતર્ન આ થન છ આ
 પ્રમા પ્રક રદિ સાતપ્રતિપતિ પરમપદ તનુ આ પદ રૂપ ૧૦૦
 ધ્યાનક અખેસવ્ય તં િતર્ન અલકેમ કાય છે
 વિવેકવ્ય તિત્ત્વ તં કાયસાત રાકેષ કિ ૧૦૬
 વિવેચન પ્રક રિવડ દુષ્ટતાના કાય છે
 ઉપર વિદ્યા કરે કા કે તં કાય અલકેમ તોત કાય અલ

કર્મેના ઠાય થઈ જાય છે. અને અપૂર્વ જ્ઞાન પ્રગટ થાય છે અને અપૂર્વજ્ઞાનના સામર્થ્યથી નિરંતર શાંતિપ્રધાન શ્રેષ્ઠ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે જ્યારે આત્મામાં આત્મિક પરમશાંતિ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેમાં જ મગ્ન, લીન બની જવાય છે ત્યારે સાંસારિક માયાવી બ્રાન્તિજન્ય સુખતું અસારપણું તથા દુઃખ રૂપતા પ્રત્યક્ષ ભાસે છે. ૧૦૫.

સત્ય સુખતું લક્ષણ

સર્વં પરવશં દુઃખં સર્વમાત્મવશં સુખમ્ ।

અનદુક્તં સમાસેન લક્ષણં સુખદુઃખયોઃ ॥૧૦૬॥

વિવેચન—જગતના સર્વ જીવો સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે ચારે તરફ બ્રમણ કરે છે, પણ તેઓને ખરેખર સ્થાયી સુખ મળતું નથી. પરંતુ વાસ્તવિક સત્ય સુખ ક્યાં છે તે શાસ્ત્રકાર મહારાજ જણાવે છે કે, જે જે પુદ્ગલિક વસ્તુઓ પરાધીન છે તેની સ્પૃહા (ધ્વંષ્ટા) કરવી તે જ મહાદુઃખ રૂપ છે. તેને મેળવવા અનેક પ્રકારના સાચા-ખોટા પ્રયત્નો કરવા પડે, દેશ છોડી પરદેશ જવું પડે આ બધું દુઃખરૂપ જ છે ને? પરંતુ પરપુદ્ગલિક વસ્તુમાંથી સ્પૃહાનો (ધ્વંષ્ટાનો) ત્યાગ કરી નિઃસ્પૃહી બનવું એ જ સત્ય સુખ પ્રાપ્તિનો ઉપાય છે. સર્વ જ્ઞાનીયુક્તોએ એકી અવાજે દ્વંકમાં સુખદુઃખની વ્યાખ્યા નીચે પ્રમાણે કરેલ છે—જે જે અંશે બાહ્ય ઉપાધિ ઓછી તે તે અંશે આત્મિક સત્ય સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે અને જ્યારે બાહ્ય સર્વ ઉપાધિથી સુક્ત થાય ત્યારે સર્વથા આત્મિક સુખ પ્રાપ્ત થાય છે અને તે જ સાચું સુખ છે. બાકી બાહ્ય ઉપાધિ વધતાં દુઃખ વધે

બે બીનાને વિશિષ્ટ મહાર્ક રૂપદ દર્શક

[illegible]

163

[illegible]

તે પાળુ પરવશ, પરાધીનતાવાળું હોવાથી દુઃખ રૂપ જ છે તેમ નમજવું. પરંતુ સ્વવશ, સ્વાધીન તો આત્મધ્યાનથી ઉત્પન્ન થતું આત્મિકચુખ તે જ તાત્ત્વિક સુખ છે. અને તે જ સત્ય, શાશ્વત સુખ છે. ૧૦૭.

ધ્યાન' ચ નિર્મલે બોધે સદૈવ હિ મહાત્મનામ્
ક્ષીણપ્રાયમલ' હેમ સદા કલ્યાણમેવ હિ ॥૧૦૮॥

વિવેચન—પ્રભા દષ્ટિમાં સૂર્યની પ્રભા જેવો સ્થિર તથા નિર્મળ ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થયેલો બોધ હોવાથી આ દષ્ટિ વાળા મહાન્ પુરુષોને નિરંતર ધ્યાન—આત્મ સ્વરૂપમાં રમણતા કરવા રૂપ સદૈવ બની રહે છે. સત્ય વસ્તુનું સ્વરૂપ સમજાયા પછી પરવસ્તુમાં રાચવાપણું ક્યાંથી રહે? એ વાતને દૃષ્ટાંત દ્વારા સમજાવે છે જે સુવર્ણનો મેલ નષ્ટ થયો છે તેને પવિત્ર કહેવાય છે, તે પ્રમાણે આ મહાત્માઓ પણ કર્મદોષ રૂપી મળથી રહિત હોવાથી નિરંતર કલ્યાણ સ્વરૂપ છે. ૧૦૮.

સત્પ્રવૃત્તિપદં ચેહાડસંગાનુષ્ઠાનસંજ્ઞિતમ્ ।

મહાપથપ્રયાણું પદ્મનાગામિપદા વહમ્ ॥૧૦૯॥

વિવેચન—પ્રભા દષ્ટિ ધ્યાન પ્રિય હોવાથી એ દષ્ટિવંત જીવાત્મા ઘણે લાગે આત્મધ્યાનમાં જ મસ્ત રહે છે. આ ક્રિયા તે જ અસંગાનુષ્ઠાન છે. કોઈ પણ બતતની આકાંક્ષા કે સાંસારિક સુખની અભિલાષા રાખ્યા વિના શાસ્ત્રાનુસાર વિધિ-પૂર્વક જે અનુષ્ઠાન કરે છે તે ક્રિયાને અસંગ અનુષ્ઠાન કહે છે. એ અનુષ્ઠાન મોક્ષમાર્ગ તરફ પ્રયાણ કરવાને સત્યવૃત્તિ રૂપ છે, તથા પરમપદને આપનાર છે. આ બધો પ્રતાપ અસંગાનુષ્ઠાનનો

પ્રશાંત વાહિતા કહે છે, ગૌંદ્રો વિમલાગ પરિશય કહે છે, શ્રેયો-
-શિવતર્મ કહે છે અને પતંજલી વગેરે યોગીઓ ધ્રુવમાર્ગ
કહે છે. એ અસંગાનુષ્ઠાન ક્રિયામાં મહાઉત્કૃષ્ટ આત્મદશા
પર્તતી હોય છે. પ્રભા દષ્ટિમાં આત્મોન્નતિમાં ઘણા વિકાસ થાય
છે. અહીં સાધ્ય જે મોક્ષ તે તદ્દન સ્પષ્ટ રૂપે સમીપમાં
દેખાય છે. ત્યાં પહોંચવા માટે એટલી તીવ્ર લાવના થાય છે
કે તેના સુખ પાસે સ્વર્ગના કે અનુત્તરવાસી દેવોના સુખ
તુલ્ય ભાંસે છે, અસાર લાગે છે. આ લાવનાને પ્રભાવે પરમ-
પદ પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૧૦.

એતન્પ્રસાધ્યત્યાગુ યદ્યોગ્યઽસ્યાં વ્યવસ્થિતઃ ।

એતત્પદાવહૃષૈવ તત્તત્રૈતદ્વિદ્ધિં મતા ।

॥૧૧૧॥

વિવેચન—પ્રભાદષ્ટિ બહુ ઉન્નત દશા પ્રાપ્ત કરેલ
અપ્રમત્તયતિને જ હોઈ શકે અને એ અપ્રમત્તયતિ શીઘ્ર જ
સાધ્ય-મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, એ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરાવનાર
અસંગાનુષ્ઠાન છે. પરમપદને પણ આ જ અનુષ્ઠાન મેળવી
આપે છે. એને અસંગાનુષ્ઠાન યોગ પ્રભાદષ્ટિવંત જ કરી
શકે છે. એમ આ અસંગઅનુષ્ઠાનને બાણનારા જ્ઞાની જને
જણાવે છે. સારાંશ એ છે કે આટલી હદે જ્યારે જીવાત્મા
આગળ વધે છે ત્યારે પુદ્ગલિક ભાવ તરફ તેની વૃત્તિ તદ્દન
નીકળી જાય છે, અને પરમપદ પ્રાપ્ત કરવાની જ તાલાવેલી
લાગેલી હોય છે, એ કારણે અસંગાનુષ્ઠાન કરે છે અને તેના
પ્રભાવે પરમપદને મેળવી સત્ચિદાનંદ સ્વરૂપ આત્મામાં પરમ-
શાંતિનો અનુભવ કરતાં મુક્ત બની જાય છે. ૧૧૧.

ઇતિ શ્રી પ્રભાદષ્ટિ સમાપ્તમ્

ધોગ છિ સમુચ્ચય

આઠમી પરા દહિતુ વર્ણન

મમાધિનિષ્ઠા તુ પન્ના તદ્વામ ગવિર્નજા તા
આ મીટામરૂનિત્ય તદ્વાનીવામ ગિ અ ૥૬૧૬૧

વિવેચન- આઠમી પ ૧ દહિ મમાધિનિષ્ઠા ૬ અંક યા ૧નું
આરંભુ અગ છે ધ્યાનની ઉદ્દૃષ્ટિ ધિનિનુ નામ માધિ ૬

સાગરિવમ આત્મ-૧-૧મા સમાનુગા ૬ છ ૧ના ૫ મમન્ય
આવરૂપ અમગ નાનના મર્યા ૧૧ ના ધાય ૬ અન

આઠમી શુભ આત્મનર નેરૂપ પ્ર ૧ ધાય ૬ પરા દહિ મા અદ્દ ૬
અત્રિકા મમન્ય મુખમાધ ધાય ૬ ૨ મરૂપન કોપિ અમ

આવમા મ પૂર્ણપો નવગન ધાય ૬ સકરૂપ વિરૂપન પશુ
આવાય ધાય અન આત્મવરૂપમા તદ્વા ૬ મ ૧ ત મમાધિ ૬

દ્વીમદ્વા ૬ ન ૨૬ ધાય અવાપા ૬ અધિધાન પિ ૧૧૬૬, ૨૬૬૬
કરુ છ છે-

મમ ધિનુગરૂપાધ આવાપાસાકુપમ

અન પાનાયમાધ ગરૂપાધિ લા આગા પાપા

મમથ-૧-૧મા તરીકે ૭ પદાદે કાન્દુષ ૧ પદ ૬ ૧
અ પા ૬ માથાને અકામ ધાય અદે તુ ૧ પદાદે કાન્દુષ

ધ્યાન બની અથ તનુ ૧૧૬ અમાધિ આદે આત્મન ૧૬
પરમા ૧૧૬૫નું આ પા તા ૧૦ ૧ અત્તે અત્તે ૧૬

બની ધયુ ૧ ન મ માધિ ૬ અદે ૧૬ ૧૬ ૧૬
૧૦૬ ૧૬ ૧૬ ૧૦૬ અવરૂપ ૧૦ ૧૬ ૧૬ ૧૬

૧૦૬ ૧૬ ૧૬ ૧૦૬ અવરૂપ ૧૦ ૧૬ ૧૬ ૧૬
૧૦૬ ૧૬ ૧૬ ૧૦૬ અવરૂપ ૧૦ ૧૬ ૧૬ ૧૬

એક સરખી આંકશે, પણ શુભદોષના પરીક્ષક તેનું મૂલ્ય જુદા જ પ્રકારે કરશે. અત્યાર સુધી સાંપરાયિક કર્મનો ક્ષય થતો હતો. (કપાય સહિત કર્મનો ક્ષય થાય તેને સાંપરાયિક કર્મક્ષય કહેવાય) કેવલજ્ઞાન થયા પછી સાંપરાયિક કર્મ રહેતા નથી. એટલે તેનો ક્ષય કરવાનો હોતો નથી. પરંતુ હજી લવો^૧પગાહિ ચાર કર્મો બાકી રહેલ છે, કર્મનો સર્વથા ક્ષય થયા વિના મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય નહિ. કર્મને આવવાના પાંચ માર્ગમાંથી મિથ્યાત્વ, અનૃત, કપાય એને પ્રમાદ એ ચારનો ક્ષય થઈ ગયો છે, અને મન, વચન, કાયાના યોગ રહેલ છે. એ વડે પણ કર્મ બંધ થાય છે, તેને ઈર્ષ્યાપથિક કર્મ કહે છે. તે કર્મ પ્રથમ સમયે બંધાય, બીજે સમયે લોગવાય અને ત્રીજે સમયે ખરી જાય. એ લવોપગાહિ કર્મ લિક્ષા માટે પ્રવૃત્તિ કરતાં ક્ષય થાય છે. પહેલાની દષ્ટિઓમાં સાંપરાયિક કર્મ ક્ષય થતું હતું. પરા-દષ્ટિમાં ઈર્ષ્યાપથિક-ચાલવાને અંગે લાગતું કર્મ તેનો પણ ક્ષય થાય છે પરિણામે ફરીવાર જીવને સંસારમાં ન આવવું પડે એવી રીતે કર્મને હર ફેંકી દે છે. ૧૧૪.

તન્નિ યોગાત્મહાત્મેહ કૃતકૃત્યો યથાભવેત ।

તથાયં ધર્મસંન્યાસ વિનિયોગાત્મહામુનિ ॥૧૧૫॥

વિવેચન—રત્નની પરીક્ષા કરવામાં પ્રવીણ થયેલ વાણિયાએ પ્રતિજ્ઞા કરી કે ચિંતામણિ રત્ન (મનમાં જે ચિંતવન કરે તે પ્રાપ્ત થાય એવું રત્ન) મળે તો જ લેવું. એમ વિચારી તેને શોધવા માટે ફરવા લાગ્યો. અંતે એક ડુંગરાળ ભૂમી પ્રદેશમાં એક ભરવાડ પાસે એ રત્ન જોયું, અને પરિશ્રમ કરીને નોંધ. ૧ વેદની, નામ, આયુ, ગોત્ર.

તેણે તે સ્વપ્ન પ્રાપ્ત કર્યું અને દૃતાર્થ જાણ્યો. જેવી રીતે જો
પુણ્ય મા સ્વપ્નવૃત્તિ સ્વપ્ન પ્રાપ્ત કરીને પરમસુખી થયો તેવા ૧૧
પરાદર્શિત યોગી ધર્મસંન્યાસ નામના ૫ મંત્રાગને પામી ૧૦મ
દૃતાર્થ થાય છે પરમપદ હોને હૃદયગત થયું જોમ જાણે છે ૧૧.

ધર્મ સંન્યાસ યોગની પ્રાપ્તિ

ક્રિતિયા-પૂર્વકરણ મુખ્યો યમુપજ્ઞયન.

કેવલ શ્રીન્નનશ્વાસ્ય નિ મપ ના નદાકથા ॥૧૧॥

વિવેચન—પ્રથમ અધ્યુષણ ગમ્યકરણની પ્રાપ્તિના
મમયે થાય છે આ વાત પહેલા જગાવવામાં આવી છે જ્યારે
જો અધ્યુષણ પ્રાપ્ત કરે છે ત્યાર પછી દશવિધિ ત્યાગ પાત્રી
સવવિધિ થાય છે ત્યારે ધર્મ સંન્યાસ નામનો વાત ૧૨.
ગુણધ્યાનને પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે જ ધર્મ સંન્યાસવામ પ્રાપ્ત
થાય છે તે આધારણ નામજવા મુખ્ય ધર્મ સંન્યાસયોગ
આક્રમ્ભ ગુણધ્યાનને ધીમે અધ્યુષણ પ્રાપ્ત થતા દશમધર્મ
શરૂ કરી આરંભની ૩મ જ્ઞાનાવસ્થાથી ૪૨ નાવસ્થાથી અલગ થઈ
અનસ્ય જો આ નો દશ કરી કેવલજ્ઞાન પી રહે
આ મલકમીને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે જ અલકમ મલક રોકે છે
અત્રી કાં મન વચન કાકાના અમ તથા અલકમ તથા
કર્મ જાણે છે ૧૨ ૧૩ અમ પ્રમાણ ૧૪ દશિમા અત્રી વિષય
કાર્તિક ૧૧૧

આત્મીયોક્તિ ૫ નાદાકથા નિર્ગત ૧

અદાકાલ તથા કીર્તિત અલકમ અલકમ ૧૧૧

વિવેચન—પ્રથમ જે બીના જાગૃતી તેનો ઉપનય ઘટાવતાં જાણાવે છે કે જ્ઞાનાવસ્થીય, દર્શનાવસ્થીય, મોહનીય, અંતગમ્ય એ ચાર ઘાતીકર્મ રૂપ આત્મા સ્વયં ઉપર આવરણ કરનાર વાદળાં જાણવા. જેન પવનના અપાટાથી વાદળા હર થાય છે, તેમ બીજા અપૂર્વકરણના સમયે જે ધર્મજન્યાસ નામનો યોગ તે રૂપ પવનના અપાટાથી ચાર ઘાતી કર્મરૂપ વાદળાં હર થાય છે અને આન્મિક પુરુષાર્થ વડે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને સર્વજ્ઞ બને છે. ૧૧૭.

ક્ષીણદોષોડશ સર્વજ્ઞઃ સર્વલબ્ધિ ક્ષાન્વિતઃ ।

પરં પરાર્થં સંપાદ્ય તતો યોગાન્તમશ્રુતે ॥૧૧૮॥

વિવેચન—ઉપરના શ્લોકમાં સર્વજ્ઞ બને છે તેમ જાણાવ્યું તે વાતને વિશેષ પ્રકારે સ્પષ્ટ કરતાં જાણાવે છે કે, જ્યારે દાનાદિ અંતરાયો તથા હાસ્યાદિ વગેરે સમગ્ર દોષો ક્ષય થાય ત્યારે જિન, ઓહિજિન, પરમ ઓહિજિન વગેરે અનેક લબ્ધિઓ પ્રાપ્ત થતાં સર્વજ્ઞ—સર્વ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ, શુણ, પર્યાય દ્રવ્યને બાજીનારા બને છે. સર્વ જાતની ઉત્સુકતા (આતુરતા) નાશ પામે છે, અને પરોપકાર ખાતર આ પૃથ્વીતલમાં વિચરી અનેક લવ્ય જીવોને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ કરાવી મહાન ઉપકાર કરે છે, ત્યાર પછી પરમપદ પામવાના સમયે યોગસંન્યાસ પ્રાપ્તિની શરૂઆત થાય છે. એ યોગ પ્રાપ્ત થતાં શું લાભ થાય તે જાણાવે છે. ૧૧૮

તત્ર દ્વાગેવ ભગવાનયોગાદ્યોગસત્તમાત ।

ભવ વ્યાધિ ક્ષયં કૃત્વા નિર્વાણં લભતે પરમ્ ॥૧૧૯॥

વ્યાધિની મુક્ત થાય તો શાંતિનો અનુભવ કરે છે તેવી રીતે મુક્તાત્માઓ ભવ વ્યાધિનો નાશ થવાથી પરમશાંતિને પ્રાપ્ત કરે છે. પરંતુ ગુમાઈ ગયેલ દીપકના અભાવરૂપ અનંતો નથી, તેમ વ્યાધિથી મુક્ત થયો નથી તેમ પણ નથી. વ્યાધિથી મુક્ત થયેલ જ છે અને જડ રૂપ પણ અનંતો નથી, તે ત્યાં આત્મિક સુખનો અનુભવ કરે છે. અભાવ રૂપ મુક્તિ માટે કોઈ પુદ્ગિ માન પ્રવૃત્તિ કરે જ નહિ. ૧૨૦

ભવ એવમહાવ્યાધિર્જન્મમૃત્યુ વિકારવાન ।

વિચિત્ર મોહ જનનસ્તીત્ર રંગાદિ વેદનઃ

॥૧૨૧॥

વિવેચન—ઉપરના શ્લોકમાં વ્યાધિમુક્ત પુરુષ પરમ શાંતિને પામે છે. એમ જે જણાવ્યું તો પ્રશ્ન થઈ શકે છે કે તે વ્યાધિ કઈ જાનની છે ? એના ઉત્તરમાં જણાવે છે કે સંસાર તે જ મહાવ્યાધિ છે કે જેના કારણે જીવાત્મા ચાર ગતિના ભયંકર દુઃખોને સહન કરે છે. જેમ વ્યાધિથી શરીરમાં અનેક વિકારો ઉત્પન્ન થાય છે તે રીતે આ સંસારરૂપી મહાવ્યાધિથી આ જીવને જન્મ, જરા, રોગ, શોક, મૃત્યુ વગેરે વિકારો ઉત્પન્ન થાય છે, અને જીવ દુઃખ, વેદનાને ભોગવે છે. મિથ્યાત્વના ઉદયથી વિવિધ પ્રકારના મોહથી ઉત્પન્ન થતો તીવ્રરાગનો અનુભવ એ પણ વેદના જ જાણવી. ૧૨૧.

મુખ્યોડયમાત્મનોડનાદિ ચિત્રકર્મ નિદ્વાન જઃ ।

તથાનુભવ સિદ્ધત્વાત સર્વ પ્રાણભૂતામિતિ

॥૧૨૨॥

વિવેચન—આ સંસારને વ્યાધિની જે ઉપમા આપી તે કલ્પિત નથી, પણ સત્ય જ છે. વળી આ વ્યાધિ જીવને

વિવેચન—અંદ્રમાની જેમ આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ નિર્મળ હોવા છતાં વાદળથી જેમ અંદ્રમાનું તેજ આંછાકિત થાય છે તે જ પ્રમાણે અનાદિકાળના લાગેલા કર્મભજરૂપ વાદળથી આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ આંછાકિત થાય છે. અથવા કર્મની વિચિત્રતાને કાગળે તેમાં ફેરફાર થાય છે. કર્મભજ આત્માને અનાદિના લાગેલા હોવા છતાં તે કર્મ જ્યારે ફર થાય છે, ત્યારે આત્મા તે દોષ રહિત નિર્મળ બને છે, જે દોષ સહિત હોય તે જ દોષ રહિત બને છે. ૧૨૪.

સ્વભાવોઽસ્ય સ્વભાવો યન્નિજા સત્તૈવતત્ત્વતઃ ।

ભાવાવધિરંગં યુક્તો નાન્યથાઽનિપ્રસંગતઃ ।

॥૧૨૫॥

વિવેચન—ઉપરોક્ત કથનથી એ નિશ્ચય થાય છે કે, આત્માનો જે મૂળ સ્વભાવ સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ છે તે રૂપ બનવું તેનું નામ યુક્ત થયે તેમ જાણવું અર્થાત્ મોક્ષ થયે. એમ જાણવું. આત્માનું જે મૂળ સ્વરૂપ તેનું નામ જ સ્વભાવ છે. પરમાર્થથી પોતાની મત્તા (વિદ્યમાનતા, હયાતિ) તે જ સ્વભાવ છે. કોઈ પ્રશ્ન કરે કે સ્વભાવ શું વસ્તુ છે ? ઉત્તર—આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ આ પ્રમાણે આ સ્વભાવ—ભાવાવધિ આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપ સુધી વિકલ્પો કરી શકાય છે, તેનીથી આગળ વિકલ્પો કરી શકાતા નથી ૧ ૧૨૫.

નોંધ—૧. આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલે આત્માનો સ્વભાવ જ કહેવો પડશે પણ બીજી રીતે કહેવાથી બ્યાજબી નહિ ગણાય શા માટે ? ઉત્તર—અતિ પ્રસંગે દોષ ઉત્પન્ન થાય. કોઈ પણ વસ્તુનું પ્રતિનિયત સ્વરૂપ પછી રહેલા પામશે નહિ જેની ઈચ્છામાં આવે તે પ્રમાણે વસ્તુનું સ્વરૂપ કલ્પી શકશે આનું નામ અતિપ્રસંગદોષ જાણવો.

અનિ અનગ દોષ જણાવે છે

અનન્યમનાડભૂનિરામભૂનેઽ યન્ન ૧૮।

નયાપ્રિગાથાનિત્યાગ્યો ન્યાદમના મદેવ દિ ૥૧૬ ॥

વિવેચન — પ્રથમ કદા પ્રમાણુ આ મમ્વભાવ, આ મ ની
મના અથવા આત્મસ્વરૂપ છે આમ માનવામા ન આવે ના
અનિનન દોષ ઉપ ન થયે જેમ કે આ માનું સ્વરૂપ કે
આ માની ના દ્રવ્ય નથા પર્થાય રૂપ છે નિન્યાનિત્ય રૂપ છે
આમાનું સ્વરૂપ નાન, દર્શન અનં વાદિત રૂપ છે એ ઉપયા ॥
વાદવાર પરિવર્તન પામતા નાવાથી અનિય રૂપ આ મા કી
અને મૂળ આ મ દ્રવ્ય તમા દેરદાર થતા ન નાવાથી આ મ
નિત્ય રૂપ છે આ પ્રમાણુ આત્મદ્રવ્યનુ મત્ય સ્વ પ નાવા
છતા આ માને એક નથી દાગિઃ અનિત્ય કે નિત્ય માનવા ન
યાય ગણાય નદિ ઓદધર્મવાગા આત્માને દારિઃ
અર્પાન અનિત્ય માને છે તેઓ કદ કો કે દારિઃ કે પદ
કાયથી પ્રાણીયાતની પ્રકૃતિ થાય ૧ તેમા વિગત રહે
વદના ને માં દારિઃ ૨ ૥ ભદરાગા મને કે જા ન આધર
વિગત રો ૩ ૥ અવાય છે જાનમ રા ૪ ૬ દેરદાર કે વ
ઉ નન દેર કે પરિવર્તન પર્થે જા મ આ મ અનિત્ય છે
પર આત્માન સ્વરૂપ અનિત્ય અનત્ય એક કે રા નામ દુ મ
અી દારાગા નથી આ મા કામુ રામુ ભદરાગા ૨ ૪ ૬ ૭ ૮ ૯
દુ ખની નિદિ રા ના આ મને કે રા મે ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯
૫ ૬ ૭ ૮ ૯, અનવાય તે આ મ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦
૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦
આ મને આ વનુ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦

વિરોધાભાસ રૂપ છે, એક આત્માએ પાપ કર્યું અને તે નાશ પામ્યો અને બીજી દ્વાજે બીજી આત્મા ઉત્પન્ન થયો. તેને કાંસી આપવામાં આવે તે લોક વિદુદ્ધ તથા ન્યાય વિદુદ્ધ ગણાય. પાપ કરે પૂર્વનો આત્મા અને તેના કૃણ રૂપ દુઃખ ભોગ કરે પશ્ચાત્ અન્ય ઉત્પન્ન થનાર આત્મા. તે શી રીતે સંભવે ? પુણ્ય કરે પૂર્વનો આત્મા અને તેના કૃણ રૂપ સુખ ભોગવે અન્ય આત્મા એ પ્રત્યક્ષ વિરોધ છે. કર્મથી બંધાય પૂર્વનો આત્મા અને પછી ક્ષણવારમાં ઉત્પન્ન થનાર અન્ય આત્માનો મોક્ષ થાય એમ માનવું ચાર પ્રમાણથી વિરુદ્ધ લાગે છે, ક્ષણિક વાદમાં કારણ, કાર્ય ભાવ ઘટતો નથી. તેમ જ ક્ષણવાદમાં એક જ આત્માનો મોક્ષ પણ ઘટતો નથી. માટે એકાંત અનિત્ય આત્માને માનતાં અનેક દોષોની ઉત્પત્તિ સંભવે છે. ૧૨૬.

નિત્ય પક્ષ આશ્રી કહે છે

ભવભાવાડનિવૃતાવય્ય યુક્તા મુક્ત કલ્પના ।

એકાન્તૈકસ્વભાસ્ય ન હ્યવસ્થાદ્યથં કવચિત્ ॥૧૨૭॥

વિવેચન—જેવી રીતે બૌદ્ધ દર્શનકાર એકાંતથી આત્માને અનિત્ય માને છે, તેવી રીતે સાંખ્ય દર્શનકાર એકાંતથી આત્માને નિત્ય માને છે જેવી રીતે આત્માને એકાંત અનિત્ય માનવાથી આત્મા પરમપદ મુક્તિ મેળવી શકતો નથી, તેવી રીતે આત્માને નિત્ય સર્વવ્યાપક માનવાથી આત્મા પરમપદ—મુક્તિને કદી મેળવી શકતો નથી. સાંખ્ય મતમાં આત્માને એકાંતથી નિત્ય, અકર્તા, અલોકતા, સર્વવ્યાપક માને છે, તેમ જ “અપ્રચ્યુમાનુત્પન્ન સ્થિરૈ સ્વભાવં નિત્યં” નિત્યતાનુ લક્ષણ વર્ણન કરતાં કહે છે કે

જામાથી માર્ગપણ જોઈતું થતું ન રોય, વગી ઉપન ન થયેલ દાય
મિથ જોઈ જ અભાવવા ૩ દાય તેને નિત્ય દહ છે આખ્ય મન
વાળા ૧ મારી જવા માને નિય, સ્થિત અપણિતથી કમ અભાવ
માને છે શામકાત મહારાજ તેને પૂછે છે ૧-આત્માને ક્યમન
નિત્ય માનવાથી જીવની આમારિક અવસ્થાની નિવૃત્તિ દેવી
દીને થશે ? અને કમજન્ય મુખપુ ખાદિ રૂપ કળનુ બાલનૃત્ય-
આગવવાપણુ પણુ દેવી દીને જાનશે ? સ્વરૂપમા પરિવર્તન મમા
વિના કમનુ આગવવાપણુ અને જ નહિ અને એ પરિવર્તન
દાય નો આ મા અનિત્ય બની જાય અભાવમા પરિવર્તન
થવુ એનુ નામ જ અનિત્યતા છે તમજ પુષના સ્વરૂપન કાદયા
વિના આત્માના મુક્તિપદની કલપના કરવા ત પણ અનુભ
છે એમન સ્વભાવવાળા આ મા ઈ સારારી અવસ્થા અને
મુખાવસ્થા, એમ બે અવસ્થા કથારીય પણ સત્ય નહિ
અને એ અવસ્થા મહણ પ્રવાગા આપ તા અગત્ય ૬
સ્વભાવ આત્માને કલપવામા આપ છે તા ઉપર ૫૨ દેરી
વળે છે ૧૨૭

તકબાય એ સારારી મુખાવેતિ નિરય કમ

તાન્યભાવાપર્યો ન્ય નિત્યા તાનિય ૧ અગત્ય ૧૧૧

ચિંતેદન - આર મતિમા પરિકરકા કરન દુપેન

નારથી રિત્ય ૧૧ અનુભ્ય રેવ્યેરી અગત્ય ૧૧૧
કામારિક અવસ્થા અવસ્થા હિપાચિરો સવકો અગત્ય ૧૧૧
મુખાવસ્થા અવસ્થા અગત્ય વિન દુપે ૧૧૧
૬૬ દેરી પરમાત્મન પદ્ય અને જા ત્ય અગત્ય ૧૧૧
કાર્યો આ કથાન રત્ય અગત્ય નિરયેર ૬૬ ૩ ૬ ૬ ૬ ૬

શબ્દોનો કંઈ અર્થ છે જ નહિ. “નત્તવાસ્વભાવોપદ” મુક્ત સ્વભાવ વડે માંસાદિ સ્વભાવનું ઉપમર્દન થાય છે. અર્થાત્ સાંસારિક સ્વભાવ હર થયાથી જ મુક્ત સ્વભાવ પ્રાપ્ત થાય છે, એમ માનવું જ પડશે. આ પ્રમાણે ન્યાયથી આત્મની સાંસારિક અવસ્થાના ત્યાગથી અને પરમાર્થિક મુક્ત સ્વભાવ અંગીકાર કરવાથી, અવસ્થા ભેદ ન માનવામા આવે તો પછી કાયમ માટે મંસારી જીવને મુક્ત છે તેમ માનવું. અને તેમ માનવામાં આવે તો તત, તપ, જપ, યાત્રા, મત્સંગ, ધ્યાન એ સર્વ ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો મુક્ત થવા માટે કરવામા આવે છે તેનું કંઈ પ્રયોજન સંભવતું નથી. કારણ કે તમારી માન્યતાનુસાર નિત્ય મુક્ત આત્મા હોવાથી તે બધા કરવા વ્યર્થ જ ઠરે છે. કારણ કે મંસારી અવસ્થા નિવારવા અર્થે જ તે કરવાના હોય છે, અને આમ હોય તો બે અવસ્થા અવશ્ય સ્વીકારવી પડશે. વેદાંતીઓ આત્માને એકાંત અખંધ. નિત્ય મુક્ત માને છે. અને તેઓ પ્રકૃતિના ચોવીસ ભેદ માને છે. પુરુષ પ્રકૃતિથી ભિન્ન છે. આત્મા રૂપ પુરુષ નિર્લેપ છે. પ્રકૃતિ કર્તા છે, પુરુષ તો કમલપત્રની જેમ નિર્લેપ રહે છે. આત્મા લેખાતો નથી. આત્મામાં પ્રકૃતિનું પ્રતિબિંબ પડે છે તેથી આત્મા હું કર્તા છું, લોકતા છું એમ માને છે. પણ આત્મા તો નિર્લેપ છે. આ આત્માને એકાંત અખંધ માનવા છતાં ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરતા જોવામાં આવે છે આત્મા અખંધ છે તો ધર્મક્રિયાઓ કરવાની શી જરૂર છે? અને વળી વિચારો કે આત્મા અખંધ છે ત્યારે ક્રિયાઓનું કેળ કેળુ ભોગવશે ત્યારે તેઓ કહેશે કે પ્રકૃતિ ભોગવશે. એમ નેતા શશશૃંગવત્ ક્રિયાઓનું કેળ નિષ્કેળ થશે. કારણ કે પ્રકૃતિ

યોગશાસ્ત્રો તેના થકી આ યોગદૃષ્ટિ અંથ માળણ મમાન દૃષ્ટિના ભેદ વડે બુદ્ધો તાર-ઓ છે. જેનું સ્વરૂપ પ્રથમ લખાઈ ગયું છે એવો આ યોગ અર્થો “અધિકૃત આત્માનુસ્મૃત્યર્થ” આત્માના પોતાના સ્મરણ ખાતર ભૂડી ન જવાય તે ખાતર યોગદૃષ્ટિ “પરઃ” પ્રધાન યોગ અંથનો ઉદ્ધાર કરેલ છે. ૧૨૯.

બીજું પ્રયોજન જણાવે છે.

કુલાદિ યોગિભેદન ચતુર્ધા યોગિનો યતઃ ।

અતઃ પરોપકારેડપિ લેશતો ન વિરુદ્ધયતે ॥૧૩૦॥

વિવેચન—આ અંથ જનાવવાનું કારણ પ્રથમ આત્માની સ્મૃતિ ખાતર જણાવેલ છે ફરી અહીં બીજું કારણ જણાવે છે કે ગોત્રયોગી, કુલયોગી, પ્રવૃત્તચક્રયોગી અને નિષ્પન્ન યોગી એમ ચાર પ્રકારના યોગીઓ સામાન્ય પ્રકારે કહેલ છે ‘અતઃ’ કહેતાં આ કારણથી તથા પ્રકારના કુલાદિ યોગીઓની અપેક્ષાએ તેઓને લેશથી પરોપકાર કરવો તે વિરુદ્ધ નથી. યોગીઓ પોતાના સાધર્મિક લાઈઓ છે તેઓને યોગની પ્રાપ્તિ થાય અને આત્મકલ્યાણનો માર્ગ અંગીકાર કરીને આગળ વધી પરમપદ મોક્ષને પરપરાએ પ્રાપ્ત કરે, એ એક મહાન પરોપકાર છે આ કારણે પણ આ અંથની રચના સાદૃશ્યતાવાળી છે. ૧૩૦.

કુલપ્રવૃત્તચક્રા ચે ત એવા સ્થાવિકારિણઃ ।

યોગિનો ન તુ સર્વેડપિ તથાડસિદ્ધયાદિ ભાવત ॥૧૩૧॥

વિવેચન—પ્રથમ ચાર પ્રકારના યોગીઓ ખતાવ્યા છે. તેમાંથી કુલયોગીઓ અને પ્રવૃત્તચક્રયોગીઓ આ એ પ્રકારના

વિવેચન—જે મહાત્માઓ પંચમહાવ્રતોનું પાલન કરે છે, તેવા ઉત્તમ જીવોનું ચરિત્ર શ્રવાન કરતાં આનંદ ધાય અને પરિણામની ચડતી ધારાએ યમોના સ્વરૂપને જાણીને તેને ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા થવી અર્થાત્ પંચમહાવ્રત કે સ્થૂલ વ્રતોને ગ્રહણ કરવાની ભાવના થવી તેનું નામ ઇચ્છાયમ. ૧૩૭.

સર્વત્ર શમચારં તુ યમપાલનમેવ યત્ ।

પ્રવૃત્તિરિહ વિજ્ઞેયા દ્વિતીયા યમ એવ તત્ ॥૧૩૮॥

વિવેચન—ઇચ્છાયમમાં યમોને ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા થઈ હતી, બીજા યમમાં સર્વ જીવો પર સમભાવ ધારણ કરવો અને ઉપશમ ભાવપૂર્વક અહિંસાદિ વ્રતોને પાલન કરવાની પ્રવૃત્તિ કરવી તેનું નામ યમોમાં પ્રવૃત્તિયમ જાણવો. ઇચ્છાથી આગળ વધીને અહીં પ્રવૃત્તિ થાય છે. ૧૩૮.

વિપક્ષ ચિંતારહિત યમપાલનમેવ યત્ ।

તત્સથૈર્થામિહ વિજ્ઞેયં તૃતીયા યમ એવ હિ ॥૧૩૯॥

વિવેચન—જે મહાત્માઓ પાંચ મહાવ્રતોનું સર્વથા પાલન કરે છે તે સર્વ વિરતિપણું અને જેઓ સ્થૂલથી તેનું પાલન કરે છે તે દેશવિરતિપણું છે આ બન્ને મહાત્માઓ પોતપોતાના વ્રતોનું પાલન કરવા છતાં તેમાં કોઈ પણ જાતના અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ, અતિચાર આદિ દોષો લાગવા દેતા નથી. એવી રીતે જે ક્ષયોપશમ ભાવથી યમોનું સ્થિરતાપૂર્વક પાલન કરે છે, તેને ત્રીજો સ્થિરયમ કહેવાય છે. ૧૩૯.

પરાર્થસાધકં ત્વેતત્સિદ્ધિં શુદ્ધાન્તરાત્મનઃ ।

અગ્નિત્વશક્તિ યોગેન ચતુર્થો યમ એવ તુ ॥૧૪૦॥

વિવેચન—જ્યાં જ્યાં આદિ પાત્ર મહાવનો ઉદ્ભવ થીને પાત્રન કરાય છે ત્યાં તેની સમીપમા પરમ્પર વૈરિનિધિવાળા છયે પત્ર પોતાના જાનિ વૈરને ત્યાં બિરમ્પર માથે જોડે છે અને શાન જની જાય છે આ જોધા પ્રભાવ નિર્દમ્બુદિ મહા માના થારિત્રનો જ છે જોનું નામ પરાયમાથક-પરમ અર્થ જે સિદ્ધિયમ તનું આપન તે આ મહાવનોનું પાત્રન છે તેને સિદ્ધિયમ કહે છે આ મિદ્ધિ જેનો આત્મા પરમ પરિત્ર જન્યો છે તેના પ્રભાવે આત્માની અચિત્ત્ય શાન્તિ પ્રગ્ભ થઈ છે તેને જ પ્રાપ્ત થાય છે આ મિદ્ધિયમ થીથી છે ૧૪૦

કુનાદિધોનામસ્માન્મત્તોડપિ જડધીપતમ ।
અવજ્ઞાતપમપાતાદેષપાશાડસ્તિ યેશન ॥૧૪૧॥

વિવેચન—શીમાન દ્વિભદ્રમુરીશ્વરજી મહારાજ આ મધ્યે સમાપ્તિ કરતા જણાય છે કે આ યોગદર્શિ સુમુખ્યય મધ્યે "અનાવજાનો માથે પ્રયત્ન મારા કરતા પત્ર જ્યાં અપર છે તમ જ યે જની લાગતીવાળા કુસરોમીઓ તથા પ્રજામક યોગીઓ છે તથોના ઉપકાર જાહેર આત્મા પ્રયત્ન છે ન થામાઓ આ મધ્યને મનનપૂર્વક અવગ્રહ કરે અને શાન્તિ જની વિચારણા તો તના રમ્પને જાહેર કરે અને જાન કરી તો અવગ્રહ પદ્મપાનાર ક્રિયાન મધ્યકરત ક્રિયા દુષ્ટ દુષ્ટાદિ-પુરુષક દાર મહાત્મા જાહેર કરે અને ૧૫ અરધી અવગ્રહ ઉપકાર કરે તથા આત્મા પ્રયત્ન થઈને કુદિ પત્ર અવગ્રહ કરે ૧૪૧

આ ગ્રંથના અધિકારી છે અને તેઓ જ આ ગ્રંથરૂપ મહાન રત્નને પ્રાપ્ત કરી ઇચ્છિત સ્થાનને પ્રાપ્ત કરે છે. ૧૪૪.

નૈતદ્વિરન્યયોગ્યો દત્ત્યેન તથાપિ તુ ।
હરિભદ્ર ઈદં પ્રાપ્ત્વ નૈતેભ્યો દેય આદરાત ॥૧૪૫॥

વિવેચન—યોગ્યાયોગ્યતા સ્વરૂપને સારી રીતે જાણનાર આચાર્યો અયોગ્ય-કુશિલ્યને તેની પાત્રતા ન હોવાથી ઉત્તમ ગ્રંથોને વાચવા આપતા નથી, એ વાત ચોક્કસ છે તથાપિ આ ગ્રંથના કર્તા હરિભદ્રસૂરીજી આ પ્રમાણે જણાવે છે કે આ યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય નામનો મહાન ગ્રંથ અયોગ્ય જીવોને કદાપિ પણ આપવો નહિ. આ ગ્રંથ અયોગ્ય જીવોને આપવાર્થ ગ્રંથનું તથા તે વ્યક્તિનું એમ બન્નેનું હિત ન થતાં અહિં કરનાર બનશે. અનાજ તથા રસાયણ શરીરને પુષ્ટ કરનાર છે તો પણ બાળકને તથા રોગીને તુકસાનકર્તા જ બને છે. કારણ કે તે વસ્તુને લાયક તેઓ હાલ બન્યા નથી. એ જ દેખાં અયોગ્ય જીવો આ ગ્રંથને લાયક નથી. આ પ્રમાણે જ હરિભદ્રસૂરી, આચાર્યોને આદરપૂર્વક જણાવે છે ૧૪૫.

અવજ્ઞેહ કૃતાદપિ યદનર્થાય જયતે ।
અતસ્તત્પરિહારાર્થં ન પુનર્ભોદોષતઃ ॥૧૪૬॥

ઉપરના શ્લોકમાં શ્રીમાન હરિભદ્રજીસૂરીજી મહારાજ અયોગ્ય જીવોને આ ‘યોગદષ્ટિસમુચ્ચય’ નામનો ગ્રંથ આપવાની ના પાડે છે તેનું કારણ એ નથી કે તેઓશ્રીને તેના પ્રદેશભાવ છે, તેઓ તો સર્વ પર સમાન દષ્ટિ રાખનાર મહાદયાવાન અને સર્વ જીવોને પરમપદ પ્રાપ્ત થાઓ એમ ઇચ્છતા

આ અંથ બાદુ આદરપૂર્વક શ્રોતાઓને સંભળાવવો. જો તેમ કરવામાં ન આવે તો, “પ્રત્યવાય સંભવાત્” વિદ્નો આવવાનો સંભવ છે, અગર કપ્ટો, દુઃખો આવવાનો સંભવ છે માટે વિવિધપૂર્વક શ્રોતાઓએ આ અંથ ધ્રુવણ કરવો અને વક્તાએ સંભળાવવો એમ આચાર્યશ્રી જણાવે છે. વળી આ અંથ ઇર્ષ્યાનો ત્યાગ કરીને ઉચ્ચ પ્રકારે સાંભળે તો આત્મકલ્યાણ થતાં વાર લાગતી નથી. તથા વિદ્નોની શાન્તિ માટે થાય છે. જે જે પવિત્ર કાર્યોનો આરંભ કરવામાં આવે તે સર્વ કાર્યો વિદ્ન વિના પૂર્ણ થાય છે. અહીં “માત્સર્ય વિરહેણ” આ પદ આ અંથની પૂર્ણાહૂતિમાં આવેલ છે. અહીં વિરહ શબ્દ છે તે શ્રીમાન હરિભદ્રચ્રીજી મહારાજના અંથની નિશાની છે. તેઓ શ્રીના સર્વ અંથોને અંતે વિરહ શબ્દ જોડેલો છે. દષ્ટાંત તરીકે “ભવવિરહવર” આ શબ્દ સંસાર દાવાનળમાં છે. આ અંથમાં માત્સર્ય વિરહેણ શબ્દ છે, આ શબ્દ લખવાનો તેઓશ્રીનો આશય (હેતુ) એવો જણાય છે કે જગતના સર્વ જીવો ઇર્ષ્યા-અભિમાનને જો ત્યાગી દે તો સંસારના દુઃખથી મુક્ત થતાં વાર લાગે નહિ, આ અંથમાં જણાવેલ યોગના બીજકોને જાણી જેઓ તેનું આચરણ કરે છે તે જીવો આ યોગને પ્રાપ્ત કરી થોડા સમયમાં પરમપદના લોકતા બને છે ૧૪૭.

ઇતિ શ્રી પરાદષ્ટિ સમાપ્ત

કૃતાંતોડય મનોહારિ યોગદષ્ટિઃ સમુચ્ચયઃ ।
ભાષાંતર વિનિર્માના જયતાદ્ દેવ વાચકઃ ॥૧॥

મોહન
મોહન ઓમ મોહન
મોહન

આચાર્ય આ પુનઃપાઠ સચિત

ઓ ઇ ઇો પંદર ઓ

મ પાઠ
વિશ્વમાનિ આચાર્ય

પ્રથમ પ્રકાશન સ્થળ અમદાવાદ રાજ્ય ગુજરાત
બીજી પ્રકાશન સ્થળ અમદાવાદ રાજ્ય ગુજરાત

૧૯૫૧ સુધી પ્રથમ પ્રકાશન સ્થળ અમદાવાદ રાજ્ય ગુજરાત
૧૯૫૨ થી પ્રથમ પ્રકાશન સ્થળ અમદાવાદ રાજ્ય ગુજરાત

અમદાવાદ

નમ્ર નિવેદન

આ પુસ્તક ઈષ્ટોપદેશ એ ગ્રન્થ દિગંબર આચાર્ય શ્રી પૂજ્યપાદ સ્વામીએ સંસ્કૃતમાં રચેલ છે. તે મુમુક્ષુ માટે ઉત્તમ, ઉપકારી અને ઉપયોગી હોવાથી ગુજરાતીમાં તેનો અનુવાદ કરવામાં આવેલ છે

ઈષ્ટોપદેશ

ઈષ્ટ એટલે સુખ. પરંતુ તે સુખ કયું ? આ લોકમાં, આ સંસારમાં મળનાર સુખ ઈષ્ટ છે ? નહિ, કારણ કે આ લોકનું સુખ ક્ષણિક અને વિનાશી છે, દુઃખોત્પાદક છે, અને માનવમાત્રને તો દુઃખરહિત સુખ જોઈએ છે. તેવું સુખ તો મોક્ષનું જ, શાશ્વત સુખ છે. ઈષ્ટનો અર્થ થયો—મુક્તિનું પરમ સુખ, શાશ્વત સુખ, અને ઈષ્ટોપદેશનો—અર્થ થયો—તે શાશ્વત સુખથી પ્રાપ્તિનો ઉપદેશ.

અધ્યાત્મ જ્ઞાનથી મોક્ષ પ્રાપ્તિ થાય છે, અને આ ગ્રન્થમાં અધ્યાત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ છે. આ ઈષ્ટોપદેશ એટલો બધો સુંદર, સરળ અને મહત્વપૂર્ણ ગ્રન્થ છે કે, તેના ઉપર અનેક ટીકાઓ અને તેના અનુવાદો થયા છે. આ મહત્વપૂર્ણ ઈષ્ટોપદેશનો ગુજરાતી અનુવાદ ગુજરાતી જનતાના હાલાર્થે તૈયાર કરવામાં આવેલ છે. સુરજનો તેનો હાલ લઈને વિકાસ સાધે એ જ અભ્યર્થના સહ વિરમું છું.

લિ. સંપાદક

ઉપયોગ હોવાથી પુણ્યની ઉત્પત્તિ થાય છે. અને તે પુણ્ય સ્વર્ગાદિ પદની પ્રાપ્તિને માટે નિમિત્ત કારણ થાય છે. માટે પ્રતાદિકનું આચરણ સાર્થક છે.

એ વાતને સ્પષ્ટ કરવા માટે આચાર્ય આ પછીના શ્લોકમાં કહે છે કે- ૨.

જેવી રીતે છાયામાં અને તડકામાં બેઠેલા માણસમાં ફરક દેખાય છે, તેવી રીતે વ્રતી અને અવ્રતીમાં ફરક છે. છાયામાં બેઠેલ મનુષ્ય સુખથી બેસે છે. ત્યારે તડકામાં બેઠેલ મનુષ્યને તાપનું દુઃખ સહન કરવું પડે છે. તેવી જ રીતે વ્રતોનું પાલન કરનાર મનુષ્ય દેવલોકમાં સુખો પ્રાપ્ત કરે છે. ત્યારે અવ્રતી, અસંયમી મનુષ્ય નરકાદિ સ્થાનોમાં દુઃખનો ભોગ કરે છે. તેથી વ્રતાદિકનું પાલન નિરર્થક નથી પરંતુ સાર્થક છે અને આવશ્યક પણ છે.

શિષ્યની શંકા-જો એ વાતને માની લઈએ તો ચિદ્રૂપ આત્મામાં ભક્તિભાવ (વિશુદ્ધ અંતરંગ અનુરાગ) રાખવો અચુક થઈ જશે, કારણ કે આત્માના અનુરાગથી મળતું મોક્ષ-સુખ તો દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ આદિ રૂપ સંપત્તિની અપેક્ષા રાખતું હોવાથી બહુ દૂર થઈ જશે. અને વ્રતોની સહાયતાથી વચમાં જ સ્વર્ગ આદિ સુખ મળી જશે, તો પછી આત્માનુરાગ કરવાથી શો લાભ ? સુખાર્થી સાધારણ જનો આત્માનુરાગ તરફ આકર્ષિત ન થતાં વ્રતાદિક તરફ જ જૂકી જશે.

સમાધાન-આચાર્યનો ઉત્તર-વ્રત આદિનું પાલન કરવું, આચરણ કરનાર નિરર્થક નથી પરંતુ સાર્થક જ છે એટલું જ

નદિ પશુ આ માનુ શા-આ મહાશિવને અનુભવ અગાવવા ન
પશુ તો નથી તેની પુષ્ટિ માટે આચાર્ય દ્વારા પછીના ક્રમાંક
કહે છે કે

જે અનુભવ દ્વારા દેશીને બે કાંઠે કુપી ગરસાઈમાં જઈ
પ્રકે છે તે કુ અર્ધા ગાંઠે જતા થાઈ જઈ ૧ અમલ નદિ
નેલી જ રીતે જ આ આચાર્ય અમલજીના માં કુપી
દેશીના પાંચ શક્તિ થાય છે તેનું જ્યાં દેશીના કુપી
જા કદાચ તે કાંઈ ને વિભાગમાં નથી ને અનુભવ આ મ
જુગાથી ને જ કાચ આસા માળ ન કદી કાંઈ ને જ કાચ
કદી દેશીના માં નાં જઈ જ જાય ને
આમ જ્યાં સારસાગામાં આગ થવાનું જાણુ ત્યાં શિવ
છે- જ્યાં જ્યાં જાણના છું કે જ્યાં
આચાર્ય તેમજ અમલજીના કદી છે કે

પછી તે જાણના પાંચ દરિયાના કાંઠે પશુ અર્ધા
પી પશુ અનુભવ જ્યાં જાણના પાંચ દરિયાના કાંઠે
દેશીના માં જાણના કાંઠે જ્યાં અમલજીના કાંઠે
કાંઠે જ્યાં કાંઠે જ્યાં અમલજીના કાંઠે
જ્યાં કાંઠે જ્યાં અમલજીના કાંઠે જ્યાં અમલજીના કાંઠે
જ્યાં કાંઠે જ્યાં અમલજીના કાંઠે જ્યાં અમલજીના કાંઠે
જ્યાં કાંઠે જ્યાં અમલજીના કાંઠે જ્યાં અમલજીના કાંઠે

જ્યાં કાંઠે જ્યાં અમલજીના કાંઠે જ્યાં અમલજીના કાંઠે
જ્યાં કાંઠે જ્યાં અમલજીના કાંઠે જ્યાં અમલજીના કાંઠે

મંચારના સુખદુઃખ પ્રાંતિજન્ય છે. એ સમજાવવા માટે આચાર્ય ઉત્તર આપે છે.

દેહધારીઓનાં સુખદુઃખ વાસનાજન્ય છે. આ પદાર્થ મને ઇષ્ટ છે, ત્યારે અમુક વસ્તુ મને પસંદ નથી માટે અનિષ્ટ છે. એવા પ્રકારનો મનુષ્યને વિભ્રમ ઉત્પન્ન થાય છે તે વાસના છે. ઇન્દ્રિયજન્ય સુખ તથા દુઃખ સર્વ વાસનામય જ છે દેહાદિક પદાર્થ જીવને ઉપકારી કે અપકારી પણ નથી. તે તો જીવની કલ્પનાથી ઉપજેલ છે. એટલે પરમાર્થથી તો તે ઉપેક્ષણીય જ છે. પરંતુ જેને તત્ત્વબોધ નથી હોતો તેવો જીવ કાં તો તેને ઉપકારક અને ઇષ્ટ માને છે, અથવા તો અપકારક અનિષ્ટ માને છે વિભ્રમથી આવા સંસ્કારો ઉત્પન્ન થાય છે તેને વાસના કહે છે. તે સ્વભાવિક સત્ય નથી. જેઓ દેહને જ આત્મા માને છે, તેમને જ એ ઇન્દ્રિયજન્ય સુખદુઃખોમાં ઇષ્ટાનિષ્ટ ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. વળી જે સુખ મનની સારી સ્થિતિમાં આનંદજનક લાગે છે, તે જ સુખ આપત્તિના સમયમાં સતાપદાયક લાગે છે તેના માટે ટીકાકાર દાખલો આપે છે કે—

જો પક્ષી સખન તડકામાં તેની પ્રિયા પક્ષિણી સાથે ઉડતું હોય, ફરતું હોય, તો તેને તડકાનું કષ્ટ જરાય માલૂમ પડતું નથી, પણ તે હોંશથી આનંદથી ઊડે છે. પરંતુ જો તે જ પક્ષીને રાત્રે તેની પ્રિય પક્ષિણીનો કોઈ કારણસર વિયોગ થઈ જાય છે, તો તેને ચંદ્રમાના શીતળ કિરણો પણ સુખ કે આનંદ આપી શકતા નથી કારણ કે મન ઉદ્વિગ્ન, દુઃખી હોવાથી તેને બધું અકાંડું લાગે છે. એ જ રીતે મનુષ્યનું પણ સમજવું

છે, સમજે છે. દેહ, ઘર, સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, શત્રુ વગેરે સર્વ આત્મસ્વભાવથી લિન્ન સ્વભાવવાળા છે. પરંતુ મોહને વશી ભૂત થયેલા પ્રાણીઓ તેને જ આત્મા માને છે, અને તે જ પોતાનું સ્વરૂપ છે, એમ સમજે છે. ૮.

દેહાદિ પદાર્થો કેવા છે તે દષ્ટાંતથી આગળ સમજાવે છે.

જુદા જુદા દેશમાં અને જુદી જુદી દિશાઓમાંથી ઉડતા ઉડતા આવીને પક્ષીઓ સાંજના એક ગાડ ઉપર વિશ્રામો લે છે, રાતના આરામ કરે છે, અને સવાર થતાં વળી તે સર્વ પક્ષીઓ જુદી જુદી દિશામાં ભડી જાય છે. તેવી જ રીતે નરક, તિર્થંચાદિ ચતુર્ગતિમાંથી સંસારી જીવાત્માઓ આ મનુષ્ય લોકમાં આવે છે, કોઈક કુળમાં ઉત્પન્ન થાય છે, માતા, પિતા, સ્ત્રી, પતિ, પુત્ર, પુત્રી, વગેરે સંબંધો બાંધે છે, અને પાછા આયુષ્ય પૂર્ણ થયે પોતાના કર્માનુસાર કોઈ પણ ગતિમાં ચાલ્યા જાય છે આમ હકીકત છે, તો બુદ્ધિમાન મનુષ્ય સર્વ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવની અપેક્ષાએ અન્ય સ્વભાવવાળા સ્ત્રી, પુત્રાદિ જનોમાં આત્મીય બુદ્ધિ કેમ રાખી શકે ? માટે હે જીવાત્મા ! મોહનું આવરણ દૂર કરીને સત્ય સ્વરૂપ સમજવા માટે પ્રયત્નવત બન ! ૯.

ઉત્થાનિકા :— શત્રુ પ્રત્યે શત્રુભાવ રાખવો તે અજ્ઞાનતા છે, તે દષ્ટાંતથી હવે પછી સમજાવી અને શત્રુભાવ દૂર કરવાની પ્રેરણા કરે છે —

હે જીવાત્મા ! તું બીજાને સંતાપે છે, સતાવે છે, ડુંખ પે છે, તેના ઉપર અપકાર કરે છે, ત્યારે તને આનંદ

થાય છે તો પછી બીજો જવાબ આ બચમા કે બીજા બચમા બદલી લેવા તારા ઉપર અપકાર કરે, નવે બનાવે કે બનાવે, દુ ખ આપ ત્યારે નુ કાષ થા માટે કે કે ? 'વાચ તેવુ સર્વ' બે તો જગતનો નિયમ છે અત્ર સ આપનું અદિત કરનાર ઉપર પણ બુદ્ધિમાન અગ્રીનિ, અગ્રમ કે કય કેવા નદિ ૧૦

શિષ્યનો પ્રશ્ન — તમકવળી આ માનુ કે, અદિત થાય કે ?

આચાર્ય સમાધાન કરે છે કે

તેવરા (રવિસ દોરી)ની પાવનાવળીથી વર્ષિકા કરાયા કરમા દે ગાળીયા બુધ્યા કરે છે તેમ જુવાબા રાનકવ રૂપ કે ન રા રે પોચામને આ અવાગિધમા અસાનવાળી બુધ્યા કરે છે અવ-જમવુ કય કરે છે

દુબ્ધ દોર કાળુ અવ અરે અવ રૂપ વચ પા વ-જ રૂપ રામાર દુ બનુ કારવુ અવાધે અમે દુર રા રે વચ અગ્રમ સમાન કરવાય કે અવમા આ વ રારક રાર અગિય અ અ-જાનિતી દવ આ ર ર ર ર રૂપે પચિત્ત કરે છે

રવિસ વરુમ કે નિ કવરે ર ર ર અગિ વર-અ અગ્રીનિ કવાને કય ર ર ર અવ ર ર ર ર ર ર અવર-ર રાવ રા નિવ-અવ અવ ર ર ર કે ન પવને અવ ર ર ર અવ રા રવ અવ પવમ ર ર ર અવ ર ર ર ર ર ર ર ર અવ પવમ રવ રૂપ અવ અવ અવ રા ર ર ર ર ર ર

બીજા દોષો પણ ઉત્પન્ન થાય છે. અનાદિ કાળથી રાગ-દ્વેષના પરિણામોથી જીવાત્મા આ સંસારસમુદ્રમાં ભવબ્રમણ કરી રહ્યો છે. ૧૧.

શિષ્યનો પ્રશ્ન :-હે સ્વામિન્ ! માનો કે મોક્ષમાં જીવ સુખી રહે છે, પણ સંસારમાં જીવ સુખી રહે તો શી હાનિ છે ? સંસારમાં જીવ સુખી રહેતો હોય તો પછી સંસારમાં એવી શી ખરાબી છે કે સંત પુરુષો તેનો નાશ કરવા માટે પ્રયત્ન કરે છે ?

આચાર્યશ્રીનો પ્રત્યુત્તર :-

સંસારમાં મનુષ્યને એક વિપત્તિ આવે તે જ્યાં ભોગવાઈ ન જાય, ત્યાં તો બીજી વિપત્તિ આવે છે, અને તેની પરમ્પરા ચાલ્યા જ કરે છે, એમ સંસારી જીવાત્મા વિપત્તિની ઘટમાળામાં ડુબી રહ્યા કરે છે. ૧૨.

શિષ્યનો પ્રશ્ન :-હે ભગવન્ ! બધા સંસારી જીવો વિપત્તિચક્ત્ર નથી, ઘણા સંપત્તિવાળા પણ જોવામાં આવે છે.

આચાર્યનો ઉત્તર :-જ્વર (તાવ) જેને આવે છે, તેને ઘી ખાવાથી સ્વસ્થતા પ્રાપ્ત થતી નથી, પરંતુ જ્વરનું જોર તેથી વધે છે. તેવી જ રીતે મનુષ્યને ધન ઉપાર્જન કરવામાં મુશ્કેલી, કંઈ પડે છે, ઉપાર્જન કરેલા ધનનું રક્ષણ કરવામાં પણ મુશ્કેલી અને કંઈ પડે છે, અને તેમ છતાં પણ ધન નાશવંત જ છે. તો પણ મનુષ્ય તેમાં સુખ માને છે. જેને ઉપાર્જન કરવામાં, રક્ષણ કરવામાં ડુબ જ છે અને જેનો નાશ થાય તો પણ ડુબ થાય છે, મોહાસક્ત જીવ સુખ માને છે, તે જ વિચિત્રતા છે. ૧૩.

તે તેને ધરાણર જાણે છે. તેથી આવશ્યક આવક કર્યા પછી બાકીનો સમય તે આત્મસાધનામાં વ્યય કરે છે. પરંતુ ધનમાં આસક્ત મનુષ્ય ધનાર્જનમાં જ હવન ગુમાવી નાખે છે, અને આત્મસાધના નહિ કરવાથી ભવ-બ્રમણ વધારે છે. ૧૫.

શિષ્ય—ધનથી પુણ્ય ઉપાર્જન કરી શકાય છે, પાત્રને દાન આપવું વગેરે પુણ્યકર્મો ધનથી થઈ શકે છે, તો પુણ્યના સાધન રૂપ ધનને નિંદ્ય કેમ કહેવાય? એ તો પ્રશંસનીય છે, માટે જેમ બને તેમ ધન એકત્ર કરીને તેના વડે દાનાદિ શુભ કાર્યો કરવાં જોઈએ, અને પરભવનાં સુખ માટે પુણ્યનો સંચય કરવો જોઈએ.

આચાર્ય કહે છે :—

નિર્ધન મનુષ્ય દાન કરવા માટે ધન સંગ્રહ કરે છે, અને દાનાદિથી પુણ્ય થશે એમ માને છે, તેવું એ માનવું પાણીથી સ્નાન કરીને શુદ્ધ થઈ જશું એમ માનીને જાણી જોઈને કાદવ કીચડમાં પડનાર મૂખ મનુષ્યના જેવું છે. ધનાર્જન કરવામાં પાપ જરૂર કરવું પડે જ છે. તે પાપનું ફળ દાનના પુણ્ય કરતાં વધી જાય છે, એટલે તે દાન કરવા માટે ધનાર્જન કરનારનું પાપ તેના દાનના ફળ કરતાં વધી જાય છે, તેથી તેવું કાર્ય પાપ ફળ વધારનાર છે.

સ સંકૃત ટીકામાં લખેલ છે કે ચક્રવર્તી વગેરેની માફક જેને વિના પ્રયત્ને અનાયાસે ધન પ્રાપ્ત થયું હોય, તો તે એ ધનથી કલ્યાણ માટે પાત્ર દાન વગેરે કરી શકે છે પરંતુ દાન માટે ધનાર્જન કરવા પાપ કરવું તે ઇષ્ટ નથી ૧૬.

શિષ્યની શંકા—તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ લોગો લોગવ્યા ન હોય, એવી વાત ગ્રંથજ્ઞવામાં આવી નથી, તો લોગ ન લોગ-વવાની વાત પર કેમ શ્રદ્ધા રાખી શકાય ?

આચાર્ય—આસક્તિથી, મુચ્ચિપૂર્વક જ્ઞાની લોગ લોગવે નહિ એમ કહ્યું છે, કારણ કે, ચારિત્ર-મોહના ઉદયથી લોગોને છોડવાને અસક્ત હોવા છતાં, પણ તત્ત્વજ્ઞાની પુરુષ લોગને ત્યાગવા યોગ્ય સમજીને તેનું સેવન કરે છે. અને જેનો મોહોદય મંદ પડી ગયો હોય તે જ્ઞાન-વૈરાગ્યની ભાવનાથી ઇન્દ્રિયો અને મનને વશ કરવાને કટિબદ્ધ થઈ જાય છે

વળી જે શરીરના સુખાર્થે આ બધું કરવામાં આવે છે, તે શરીર કેવું અપવિત્ર છે, તે કહે છે— જે શરીરના સંગથી શુદ્ધ પવિત્ર પદાર્થો પણ અશુદ્ધ, અપવિત્ર બની જાય છે, અને જે શરીર અનેક જાતના ઉપદ્રવો, રોગો વિદ્વેનો વગેરે દુઃખોનું ભાજન છે, અથવા દુઃખના મૂર્ત સ્વરૂપ જેવું છે, તે દેહના સંતોષ, તૃપ્તિ અર્થે લોગોની ચાહના, તૃષ્ણા શા માટે ? પવિત્ર અને રમણીય ભોજન, વસ્ત્ર વગેરે પદાર્થો શરીરનાં સંબંધમાં આવીને અપવિત્ર, મલિન બની જાય છે. વળી આ દેહ ભૂખ, તરસ આદિ સંતાપો સહિત છે, તેને સંતોષી શકાતો નથી. છતાં તેને સંતોષવાની આકાંક્ષા રાખવી તે શું બુદ્ધિમાની છે ? તે યોગ્ય છે જ નહિ ૧૮

શિષ્ય—આત્માનો ઉપકાર કેવલ ઉપવાસ આદિ તપથી જ નહિ પણ ધનાદિ પદાર્થોથી પણ થાય છે.

આચાર્ય—એમ પણ નથી, કારણ કે—આત્માને માટે જે શ્રેયકર કલ્યાણકર છે, તે દેહને માટે અપકારી, અહિતકારી

શરીરની નીરાગતા ભોગોપભોગની પ્રાપ્તિ વગેરે આ લોકની સુખસામગ્રી એ કાચના દુકડા સમાન છે, તે પણ ધ્યાન દ્વારા પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ આ લોકના સુખની અભિલાષા ત્યાગીને વિવેકશીલે પરલોક તથા આત્મિક કલ્યાણ માટે આત્માધ્યાન કરવું જોઈએ. તે સર્વ આર્ત રૌદ્ર ધ્યાન છે, જે આ લોકના ક્ષણની ઇચ્છાપૂર્વક કરાય છે. માટે તેનો ત્યાગ કરીને ધર્મધ્યાન વ શુક્લધ્યાનની ઉપાસના કરવી જોઈએ. ૨૦.

શિષ્યમાં હવે શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થતાં પૂછે છે કે ધ્યાનથી આપે આત્મકલ્યાણ કરવાનું કહ્યું તે આત્માનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

આચાર્ય કહે છે :—

આત્મા લોક અને અલોકને જાણે છે, દેખે છે, તેથી તે જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, અને અનંત સુખ સ્વભાવવાળો છે. શરીર પ્રમાણ, નિત્ય, અક્ષય, આદિ અનંત ગુણો સહિત છે. અને તે સ્વ-સંવેદન જ્ઞાનનો વિષય છે. યોગી જન સમાધિમાં તેનો અનુભવ કરે છે. ૨૧.

શિષ્ય—આત્મા એવો છે, તો તેની ઉપાસના કેવી રીતે કરવી ? આત્મધ્યાન અથવા આત્મભાવના કરવાના ઉપાયો કયા કયા છે ?

આચાર્ય કહે છે :—

જેણે ઇદ્રિયો અને મનનો નિરાધ કર્યો છે, એવો આત્મા શુદ્ધાત્માને પોતાના આત્મા દ્વારા એટલે સ્વ-સંવેદન રૂપ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનથી ધ્યાવે. કારણ કે સ્વયં આત્મામાં જ તેનું જ્ઞાન થાય છે. આત્મા સ્વ-પરને પ્રકાશ કરનાર છે, પોતાને પણ

આચાર્ય કહે છે કે :—

આધ્યાત્મ ધ્યાનમાં ચિત્ત લીન થવાથી ભૂખ, તરસ વગેરે પરિસહાની ખગર પડતી નથી અને તે ધ્યાનસ્થ દશા દ્વારા આત્મવો એટલે કે પાપોત્તુ આવાગમન રોકાય તથા છે અને પૂર્વનાં કર્મોની નિર્જરા થાય છે, પાપ કર્મોનો નાશ થાય છે

ધ્યાનની ઊંચી કક્ષાએ પહોંચ્યા પછી દેવો વગેરે દ્વારા અપાતા ઉપસર્ગો આદિમાં પોતાનો કર્મોદય માની સમસાવથી લોગવવાથી યોગીજનના શુભાશુભ કર્મોની નિર્જરા થાય છે જેના ફળરૂપે મુક્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે,—નિર્વાણની પ્રાપ્તિ થાય છે

જે સદા ધ્યાનનો અભ્યાસ કરવાવાળા છે, પરંતુ તદ્દક્ષ મોક્ષગામી નથી, એવા ધ્યાતાને સંપૂર્ણ અશુભ કર્મોની નિર્જરા અને સંવર થાય છે. તે નવા તથા જૂના સમસ્ત અશુભ કર્મોને સંવર તથા નિર્જરા કરે છે. ૨૪.

કર્મની નિર્જરા થવાનું વ્યવહાર નયથી કહેલ છે, પરંતુ પરમાર્થથી નહિ તે સમજાવવા માટે આચાર્ય કહે છે કે—

ઉપરના ચરણમાં કહ્યું છે કે. આધ્યાત્મ ધ્યાનથી કર્મો નિર્જરા થાય છે. એટલે કે આત્મા અને કર્મ એ બે જુદી વસ્તુનો સંબંધ છે, અથવા હોતો તે વ્યવહાર બતાવેલ છે એમ સમજવું. કારણ કે આત્માના ધ્યાનથી જ ઉત્કૃષ્ટ અદ્વૈત અવસ્થા થાય છે, ત્યારે પછી કોઈ પ્રકારે કર્મ સંબંધ રહેતો નથી ત્યારે નિર્જરા કોની ? એ માટે સિદ્ધાંત કહો કે ગતયોગી અથવા અયોગી કેવલી કહે

આચાર્ય કહે છે :—

કોઈ વાર જીવ બળવાન હોય છે, તો કોઈ વાર કર્મબળ-
વાન થઈ જાય છે; એ રીતે જીવ અને કર્મનું વેર અનાદિકાળથી
ચાલી રહ્યું છે. પૂર્વ કર્મ બળવાન થાય છે, ત્યારે જીવનાં
ઔદાયિક વગેરે ભાવો પેદા કરી જીવ પાસે વિશેષ કર્મો કરાવે
છે. એટલે કર્મની પરંપરા વધે છે. અને કોઈ વાર કાળલબ્ધિથી
જીવ બળવાન બનીને કર્મોને રોકે છે, તેમ જ કર્મોની નિર્જરા
કરે છે. જીવના પરિણામ કે જે નિમિત્ત કારણ છે, તેને શ્રદ્ધ
કરીને પુદ્ગળ કર્મરૂપે પરિણુમે છે. અને પોતાના ચેતનાત્મક
પરિણામોથી પોતે જ પરિણામવાળા જીવને માટે પૌદ્ગલિક કર્મ
નિમિત્ત બની જાય છે. અને કાળ આદિ લબ્ધિથી બળવાન
થયેલ જીવ કર્મોનો નાશ કરીને પોતાના અનંત સુખનું કારણ
હોવાથી સ્વાત્મ ઉપલબ્ધિ રૂપ મોક્ષને ચાહે છે. માટે જ
કહેવાય છે કે, પોતપોતાના મહાત્મ્યનો પ્રભાવ વધતા પોતાના
સ્વાર્થને માટે પોતાની ઉપકારક વસ્તુને કોણ નથી ચાહતું? ૩૧.

માટે સમજો કે, કર્મથી બંધાયેલ પ્રાણી કર્મનો સંચય
કરે છે ત્યારે :—

લોકોનો સામાન્ય સ્વભાવ એવો હોય છે કે, પોતાનો
સ્વાર્થ સાધી લેવો, તેમને અનુસરીને હે જીવાત્મા! તું પણ
તારો સ્વાર્થ સાધી લે, દેહાદિ સર્વ પરવસ્તુ છે. છતાં અજ્ઞ
બનીને તેના ઉપર તું સદા ઉપકાર કરતો આવ્યો છે. અર્થાત્
દેહાદિને સંતોષવામાં તું તારી શક્તિનો ઉપયોગ કરી રહ્યો છે.
સર્વ પર ઉપકાર છે. તેને ત્યાગીને લોકસ્વભાવને અનુસરીને

તત્ત્વજ્ઞાની હવ કોઈપણ ઉપાયે તત્ત્વજ્ઞાનને ત્યાગી અજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતો નથી, તેમ અજ હવ, અભવ્ય આદિ હવ હન્યો ધર્મોપદેશથી પણ તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. શુરુ આદિ કે શત્રુ, મિત્ર આદિ તેમાં વ્યવહારથી નિમિત્ત માત્ર જ છે પરમાર્થથી વાસ્તવમાં કોઈપણ કાર્યનું થવું કે ન થવું તેને આધાર તેની પોતાની યોગ્યતા ઉપર જ રહેલો છે. ૩૫.

શિષ્ય પૂછે છે કે, અભ્યાસ કેમ કરવો ?

આચાર્ય કહે છે :—

રાગાદિ વિકલ્પોથી ઉપજતો ચિત્ત વિક્ષેપ જોણે ઉપશમાવી દીધો છે, અને જે પોતાના સ્વ-સ્વરૂપમાં સ્થિત થવા માટે એકાન્ત સ્થાનમાં, યોગસાધના માટે યોગ્ય પર્વતની શુદ્ધ આદિમાં આળસ, નિદ્રા, પ્રમાદ, વગેરે દૂર કરીને અભ્યાસ કરે. ૩૬.

શિષ્ય—ભગવન્ ! યોગીને સ્વાનુભૂતિ થઈ રહી છે, તેની તેને કેમ ખબર પડે ? અને એની હર એક ક્ષણમાં ઉન્નતિ થઈ રહી છે એ પણ કેમ જાણી શકાય ?

આચાર્ય કહે છે :—

જેમ જેમ સ્વાનુભવથી, સ્વસ વેદનથી, શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપ પ્રકાશતું જાય છે, સન્નિપાત આવતું જાય છે, તેમ તેમ અનાયાસે પ્રાપ્ત થયેલા ભોગોમાં પણ તેની રુચિ, પ્રીતિ તથા આદર રહેતો નથી. તેના અતરમાં ભોગેચ્છા ઉત્પન્ન થતી નથી ૩૭.

ખોલવું' પણ ગમતું નથી. અને આત્મધ્યાનમાં જ મગ્ન હોવાથી ખોલેલું' પણ થોડી વારમાં ભૂલી જાય છે. ૪૦.

જેણે આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરી લીધી છે, તેવા યોગી સાધુની બધી ક્રિયા અનાસક્ત ભાવે થતી હોવાથી તે ખોલે છે છતાં ખોલતા નથી, જોવા છતાં જોતા નથી. ૪૧.

જ્યારે યોગી પોતાના યોગમાં (સમાધિમાં) તન્મય થઈ જાય છે, અલેદાનંદમાં લીન થાય છે, ત્યારે તે પોતાના શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપનું અવલોકન કરતા રહે છે. પોતાના નિરંજન આત્માને જ અનુભવ કરતા રહે છે, અને આત્મતન્મયતાને લીધે તેને પોતાના શરીરનું પણ વેદન ભૂલાય છે અને બાહ્ય જ્ઞાન શૂન્ય એ અવસ્થા છે, તેને સમાધિ કહે છે. સમાધિલીન યોગીને નિર્વિકલ્પનાનો અનુભવ હોય છે, તેથી એ અવસ્થામાં સંકલ્પ-વિકલ્પો થતા નથી. પરંતુ સમતારૂપ વીતરાગભાવનું આસ્વાદન હોય છે, તે અપૂર્વ આનંદમય અવસ્થામાં મોક્ષ સુખ વેદાય છે, તે સ્થિતિ અવર્ણીય છે, અનુભવગમ્ય છે. ૪૨.

શિષ્ય--હું ભગવાન્ ! મને આશ્ચર્ય થાય છે કે, એવી વિલક્ષણ વિભિન્ન દશા થવાનો સભવ કેમ હોઈ શકે ?

આચાર્ય--ધીમાન્ ! સાંભળ !

જે જ્યાં રહે છે, ત્યાં તેના પર પ્રેમ રાગ થાય છે. પછી તે રાગી રાગવશાત્ બીજે ક્યાંઈ જઈ શકતો નથી, અથવા જવા ઇચ્છતો નથી. તે જ પ્રકારે યોગી સાધુજનને અધ્યાત્મમાં મ્લાગવાથી, તેને તેમાં જ આનંદનો અનુભવ થાય છે.

ભગવાનોએ કઠોર તપસ્યા રૂપ આત્મસાધના કરીને સર્વ કર્મોના ક્ષય કરીને શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કર્યું છે.

એટલે મહાત્માઓની સર્વ પ્રવૃત્તિઓ પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવા માટે જ હોય છે. ૪૫.

હૃદય અને ઉપાદેયને નહિ જાણવાવાળા અજ્ઞ મનુષ્યો શરીરાદિ જડ દ્રવ્યને (પુદ્ગલને) પોતાના માનીને તેમાં આનંદ માને છે. તેથી તે પુદ્ગલો નરકાદિ ચાર ગતિમાં જીવને છોડતા નથી, ભવ ભયમાં એ પુદ્ગલો જીવની સાથે બંધાયેલા જ જ રહે છે. ૪૬.

ધ્યાનમાં સ્થિર, મગ્ન થવાથી, યોગી પ્રવૃત્તિ લક્ષણવાળા બાહ્ય વ્યાપારથી ઉદાસીનપણે ઉદ્યાનુસાર વર્તે છે. એવા યોગીઓ આત્મધ્યાનમાં પરમાનંદનો અનુભવ કરે છે. ધ્યાનહીન માનવ તે પરમાનંદને અનુભવી શકતો નથી. ૪૭.

ધ્યાનાનંદ રૂપ અગ્નિ ભવોભવના સંચિત કર્મોની રાશિને બાળીને ભસ્મ કરી નાખે છે. એવા આનંદમસ્ત યોગીઓ, પરિસહ, ઉપસર્ગ, વગેરે બાહ્ય કલેશ, દુષ્ટોના વેદન પ્રત્યે ઉપેક્ષા બુદ્ધિવાળા હોવાથી તેઓ તેથી શોક દુઃખ રહિત થાય છે. ૪૮.

પરમજ્ઞાન રૂપ મહા જ્યોતિ અવિદ્યાનો નાશ કરે છે. માટે મુમુક્ષુએ-મોક્ષના અભિલાષીઓએ ગુરુ આદિની પાસેથી તેની જ (જ્ઞાનજ્યોતિની) પુછગાછ કરવી જોઈએ. તથા એની ઈચ્છા કરવી જોઈએ અને સદા એનો જ અનુભવ કરવો

શ્રી મહેન્દ્ર વિદ્યાન

ॐ श मा धि श त ॐ

(સાક્ષી ગૃહસ્થાની અમુકવાર

• 14.1

স্বাধীনতা সংগ্রামে

ਪਿਥਰ ਰੁਆਨਿ ਹੈ ਰਿਪਰਾ ਹੈ ਧੁਲਾ ਰੁਆਨਾ ਪਾਥਰ
ਆਨਾ ਰੁਪ ਆ ਪਾਥਰ ਰੁਪ ਆ ਆਨਾ ਰੁਪ ਰੁਆਨਾ

— 48 —

विषयगत अथवा सामान्य विवरण के अंतर्गत निम्नलिखित सूची में दिए गए विषयों पर प्रश्न पूछे जा सकते हैं।

अथवा सामान्य विवरण के अंतर्गत निम्नलिखित सूची में दिए गए विषयों पर प्रश्न पूछे जा सकते हैं।	
प्रश्न का क्रमांक	उत्तर
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	
6.	
7.	
8.	
9.	
10.	

1000 2 1

3. 2. 2.

430

સોડલમ
સોડલમ ॐ સોડલમ
સોડલમ

સમાધિશતક

જેભે આત્માને આત્મા રૂપે જ જાણ્યો અને અપરને પર જાણ્યું એવા અક્ષય અને અનંત બોધવાળા સિદ્ધાત્માને નમસ્કાર કરું છું.

અહીં પૂર્વાર્ધથી મોક્ષોપાય કહ્યો અને ઉત્તરાર્ધથી મોક્ષ સ્વરૂપ કહ્યું, સિદ્ધાત્મા એટલે સિદ્ધ પ્રભુ. અર્થાત્ સિદ્ધ એટલે સંકળ કર્મથી અત્યંત મુક્ત તેવા આત્માને નમસ્કાર.

તેમણે શું કરેલ છે ?

જેભે આત્માને આત્મા રૂપે જ યથાર્થ જાણેલો, શરીરાદિ રૂપે કે કર્મોત્પાદિત સુર, નર, નરક, તિર્થંચાદિ જીવ પર્યાયાદિ રૂપે નહિ, અપર એટલે બીજું, આત્માથી અન્ય (બુદ્ધ) એવું જે શરીરાદિ તથા કર્મજનિત મનુષ્યાદિ જીવ પર્યાયાદિકને પર એટલે ભિન્ન જાણેલું, એટલું જ નહિ પણ જે અક્ષય અને અનંત બોધવાળા, એટલે અક્ષય નામ અવિનશ્વર અને અનંત એટલે દેશકાલાનવચ્ચિન્ન જેનો બોધ તેવા, તેમને નમસ્કાર હો. આવો જે બોધ તે અનંત દર્શન સુખવીર્ય સહવર્તમાન જ

છે, તેથી ઈન્ધારહિત છે. એવા તીર્થંકર એટલે સંસાર સમુદ્રથી તરવાના તીર્થ જેવું આગમ (તીર્થ) કરનાર છે, શિવાય-પરમ કસ્યાણુ સ્વરૂપ છે, તેમને ધાત્રે એટલે સકલ લોકનો ઉદ્ધાર કરનાર એવા તેમને, સુગતાય એટલે સમ્યગ્ અનંત ચતુષ્પદને જે પામેલા છે એવા, વિષ્ણુ એટલે સર્વ લોકાલોકના કેવલજ્ઞાન વડે વ્યાપક એવા તેમને, જિન એટલે કર્મરૂપ શત્રુઓને જીતનાર એવા, સકલાત્મા એટલે કલાએ સહવર્તમાન છે શરીર જેવું તે સકલ તેવા આત્મા એવા તેમને નમસ્કાર. ૨.

શક્તિથી અનુસરીને, શ્રુત થકી, લિંગ થકી, સમાહિત અંતઃકરણ વડે નિરીક્ષા કરીને કૈવલ્ય સુખની સ્પૃહા કરનાર માટે, વિવિક્ત આત્મસ્વરૂપ કહ્યું છું.

ઈષ્ટદેવને નમસ્કાર કર્યા પછી, વિવિક્ત એટલે કર્મના મળથી રહિત એવા આત્માનું, જીવનું સ્વરૂપ કહ્યું છું. શક્તિને અનુસરી યથાશક્તિ કહ્યું છું. તેવા આત્માની નિર્મળ મનથી નિરીક્ષા કરીને કહ્યું છું, નિરીક્ષા શાથી થાય ?

એક તો શ્રુતિ એટલે સૂત્ર સિદ્ધાંતથી, તેમજ લિંગ થકી એટલે હેતુ થકી નિરીક્ષા કરીને કહ્યું છું, તે આ પ્રમાણે, આત્મા શરીરાદિથી ભિન્ન છે, કેમ કે તે ભિન્ન લક્ષણવાળા છે. જે જેનાથી ભિન્ન લક્ષણવાળું હોય તે તેનાથી ભિન્ન હોય જેમ કે જળ અને અગ્નિ, એ જ પ્રમાણે આત્મા અને શરીર ભિન્ન લક્ષણો પેત છે, એ લક્ષણ કંઈ અપ્રસિદ્ધ છે એમ પણ નથી. કેમ કે આત્મા છે તે ઉપયોગ સ્વરૂપે ઉપલક્ષિત છે, ને શરીરાદિ છે તે તેથી વિપરીત જડ સ્વભાવવાળું છે.

એકાદિ ચિત્રાણી આપુ અનુભવ જ્ઞાન પામીન બન્નેના
સદ્ગુણ કરું કરું મકલ્પ કરમં મલગી મદિન થન જ શાશ્વત
શુભ પ્રાપ્ત થાય છે, ને મુખની સ્પૃદા જમન ન તથા અધિકાર ન
આનંદરસદૃષ્ટ કરું કરું ર

૧૫ દેદમાં—અદિરામા, અનુભવમા અને પરમામા એ
જાનુ પ્રકારે આમા હો તમા અનુભવમા પા મા મન કો
કરવી અને અદિરામાનો ત્યાગ કરા

૧૮ વરનુમાં આ મનુદિ ને અધિવા મ દદૃષ્ટ અ મ
જોડો છે, એવી મુદિ તો અનુભવમા અન દિષ્ટ કો કરવી
જાનુપથી મુખ તો પરમામા એ જાનુ પ્રકારે આ મા કર
દેદન વિષ કરા હો અનુભવ હવે મ નવી દેદને દેદન મ ન
અદિરામા માવળો ત્યાગ કરે ત્યારે જ રસ દેદન વિષ
આમા હોમ અ પડ રી હોત ?

અનુભવમા એ દેદન દૃષ્ટાન્ત કરે હો ત્યારે એ દેદન કો
અનુભવ ઉપત્તિ હો અનુભવ દેદન કો જો એ
પરમામા એ અનુભવ દેદ, હો પડુ અનુભવ કો જો એ
પરમામા એ અનુભવ દેદ, હો પડુ અનુભવ કો જો એ
પરમામા એ અનુભવ દેદ, હો પડુ અનુભવ કો જો એ

અનુભવમા એ દેદન કો જો અનુભવ કો
કો જો હો ત્યારે એ અનુભવ દેદન કો જો એ
પરમામા એ અનુભવ દેદ, હો પડુ અનુભવ કો જો એ
પરમામા એ અનુભવ દેદ, હો પડુ અનુભવ કો જો એ
પરમામા એ અનુભવ દેદ, હો પડુ અનુભવ કો જો એ

(આત્માને) નર માને છે, કોણ એમ માને છે ? કે જે બહિરાત્મા છે તે જ. એ જ રીતે પશુના દેહમાં હોય તો આત્માને પશુ માને છે. ને દેવ શરીરમાં હોય તો દેવ માને છે. ૮.

નરક યોગ્ય દેહમાં રહ્યો હોય તો તે આત્મા નારકી છું એમ મૂઢ માને છે, પણ પોતાનું જે યથાર્થ સ્વરૂપ તે બાણુતો નથી. આત્મા છે તે કર્મની ઉપાધિ વિના નરાદિ રૂપને પોતાની મેળે લેતો નથી, અર્થાત્ તત્ત્વથી કર્મની ઉપાધિવાળો નથી. માત્ર વ્યવહારમાં તેવો કહેવાય છે, જીવને જે મનુષ્યાદિ પર્યાય પ્રાપ્ત થાય છે, તે કર્મોપાધિકૃત છે, કેમ કે કર્મ નિવૃત્તિ થતાં પર્યાય પણ નિવૃત્તિ પામે છે, અર્થાત્ તે તે પર્યાય જીવને વાસ્તવિક નથી, માટે જ કહેવામાં આવે છે કે, આત્મા તો અનંતાનંત જ્ઞાન શક્તિવાળો છે, અને અનંત વીર્ય શક્તિવાળો છે, એવો છતાં શી રીતે બાણી શકાય ? માટે જણાવે છે કે, તે આત્મા સ્વસંવેદ છે અને તે અચળ સ્થિતિવાળો છે. તેના સ્વરૂપનો વિનાશ સંભવતો નથી, અર્થાત્ સુક્ત થયા પછી પાછો સંસારમાં આવતો નથી. ૯.

મૂઢ અજ્ઞાની બહિરાત્મા અન્યના આત્મા સહિત અચેતન શરીરને પોતાના શરીરની માફક જ ઇન્દ્રિયોના વ્યાપાર તથા વચનાદિ વ્યવહાર કરતાં બેઠે, તેને અન્યના શરીરને અન્યનો આત્મા માની લે છે

જેમ બહિરાત્મા પોતાના શરીરને પોતાનો આત્મા માને છે, તેવી જ રીતે સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર આદિના શરીરને, સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્રાદિના આત્મા રૂપે માને છે. ૧૦.

હવે આત્માને દેહ સાથે જાંધી રાખનાર બહિરાત્માના દુર્વિલાસનો અનુશય કરતા

આત્માર્થ કહે છે—

પુત્ર, ભાર્યાદિ કલ્પના થઈ. શાને વિષે? દેહને વિષે, આત્મથી થતાં તે કયાં થતાં? દેહને વિષે. અર્થ એવો છે કે, પુત્રાદિ દેહને જીવત્વરૂપે માનનારાને મારો પુત્ર, મારી ભાર્યા, ઇત્યાદિ કલ્પના વિકલ્પ પેદા થાય છે. એવાં જે અનાત્મ રૂપ તેના થકી, આત્માને પુત્ર ભાર્યાદિ સંપત્તિને પોતાની માને છે અહો! એમ માનનારું જગત વિનાશ પામી રહ્યું છે. અર્થાત્ સ્વરૂપના પરિજ્ઞાન વિના માત્ર બહિરાત્મ થઈ ગયું છે. ૧૪.

હવે કહેલા અર્થનો ઉપસંહાર કરી અંતરાત્મા થવાનું કહે છે!

સંસાર દુઃખનું મૂળ કારણ દેહમાં આત્મબુદ્ધિની બ્રાન્તિ થવી તે જ છે, માટે તે બુદ્ધિને ત્યાગીને અંતરમાં પ્રવેશ કરવો. આત્મા આત્મા જ છે એવી બુદ્ધિ કરવી, અર્થાત્ બહિરાત્મ ભાવ ત્યાગી અંતરાત્મા બનવું. અંતરાત્મા કેવી રીતે બનવું? તત્ત્વ સ્વરૂપને સમ્યક્ પ્રકારે સમજી આત્મામાં આત્મબુદ્ધિ કરવી, જડ વસ્તુ તે કદાપિ કાળે પોતા રૂપ થવાની નથી, માટે તે પોતાની નથી એવો નિશ્ચય કરવો. ૧૫

હવે અંતરાત્મા થયેલ જીવ અલભ્ય લાભ પામી, પોતાની બહિરાત્મ વૃત્તિને યાદ કરી ખેદ કરે છે, મત્ત હોઈ આત્મ-સ્વરૂપથી બ્રજ થયેલ અને ઇન્દ્રિય દ્વારા વિષયોમાં આસક્ત થયો એવો હું પોતે જ આત્મા છું. શરીરાદિ તે આત્મા નથી મ પૂર્વે જાણ્યું નહિ, અહો! કેટલી મોટી ભૂલ થઈ?

પર એટલે ઉપાધ્યાય ગુરુ આદિ તે મને પ્રતિપાદન કરે, જ્ઞાન આપે અને હું શિષ્યાદિને પ્રતિપાદન (શિક્ષણ આપવું) કરવા બેસું, તે બધી મારી ઉન્મત્ત (પાગલપણું) ચેષ્ટા જ છે, મોહ માત્રને લઈને એ આખું વિકલ્પ જળ પ્રવર્તે છે, એમ કેમ કહો છો! તો કે હું તો કેવળ નિર્વિકલ્પ છું, વચન વિકલ્પો વડે હું અગ્રાહ્ય છું. ૧૯.

તે જ વિકલ્પાતીત સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરે છે, જે શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપ, અગ્રાહ્ય એવું જે કર્મોદય નિમિત્ત ક્રોધાદિ સ્વરૂપ તેને ગ્રહીતું નથી, અર્થાત્ આત્મસ્વરૂપે માનતું નથી, અને ગ્રાહ્યને (ગ્રહીતું કરવાને) એટલે નિરંતર સિદ્ધ એવા પોતાના અનંત જ્ઞાનાદિ સ્વરૂપને તજતું નથી. આવું જે શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપ તે શું કરે છે? શું જાણે છે?

ચેતન અચેતન—સર્વને જાણે છે, દ્રવ્ય પર્યાયાદિ સર્વ પ્રકારે સર્વને જાણે છે, આવું જે રૂપ તે સ્વસંવેદ્ય-સ્વસંવેદન ગ્રાહ્ય સ્વરૂપ તે હું આત્મા છું. એવા સ્વરૂપ પરિજ્ઞાન પૂર્વે મારું ચેષ્ટિત સ્વરૂપ કેવું હતું તે કહું છે. ૨૦.

જેને એક થાંભલો જોતાં આ પુરુષ છે. એવી બ્રાન્તિ થઈ છે, તે પુરુષ થાંભલા પ્રતિ જેવી ચેષ્ટા કરે છે, તેવી જ મારી પણ ચેષ્ટા હતી. કોના પ્રતિ? તો કહે છે કે, દેહાદિ પ્રતિ, શા કારણથી? આત્મવિભ્રમથી, અર્થાત્ દેહાદિને આત્મ રૂપે માનવાના ભ્રમથી. ક્યારે? પૂર્વે એટલે કે ઉક્ત પ્રકારે આત્મસ્વરૂપના પરિજ્ઞાન પૂર્વે. ૨૧.

નોંધ—૧ પ્રતિપાદન—શીખવું અને શીખવવું

ਦੇਖ ਆ ਮਸ਼ਾਨ ਥਾਨ ਆਪਣੇ ਫਿਰਾ ਹੋਵਾ ਹੈ ਨਾ ੧੨ ੧/੨

આધારને યુક્ત આવીને નના પ્રતિ જ દેશ થતા દર્શાવે છે. આથી જ આધારને જુદા જુદા દેશોમાં જુદા જુદા પ્રમાણમાં લેવામાં આવે છે. આથી જ આધારને જુદા જુદા દેશોમાં જુદા જુદા પ્રમાણમાં લેવામાં આવે છે.

[illegible]

১৯৭১ সালের ১৫ জানুয়ারি
 ১৯৭১ সালের ১৫ জানুয়ারি
 ১৯৭১ সালের ১৫ জানুয়ারি

પરિણામથી ધારણ કરે છે, તેનાથી કોઈ મોટો ભય નથી, તથા પરમાત્મ સ્વરૂપની રમણતા, લીનતાથી જે ભય કરે છે, પરંતુ તેનાથી ખીનું કોઈ અભય સ્થાન નથી, અથવા અજ્ઞાની જીવ પરમાત્મ સ્વરૂપમાં પ્રવૃત્તિ કરતાં ભય પામે છે, પરંતુ તત્ત્વ દૃષ્ટિથી વિચારતા આત્મધ્યાન, આત્મજ્ઞાન, આત્મરમણતા, આત્મસ્થિરતા એ જ અનંત મુખના સ્થાનો છે, તે જ પરમ અભય સ્થાન છે. પરંતુ તે અભય સ્થાનને અજ્ઞાની ન તો જાણી શકે છે, અને ન તો પામી શકે છે. ૨૯.

સર્વ ઇન્દ્રિયોનો સંયમ કરી સ્થિરભૂત અંતરાત્મા વડે ક્ષણમાત્ર જોતાં જે જણાય છે, તે જ પરમાત્મ તત્ત્વ છે. પોત પોતાના વિષયોમાં પ્રવર્તતી સર્વ ઇન્દ્રિયોનો નિરોધ કરી, મૂળમાં કહ્યા પ્રમાણે સંયમ કરીને, સ્થિરાત્માથી જોતાં જે ચિદાનંદ સ્વરૂપ પ્રતિભાસે છે તે જ પરમાત્માનું સ્વરૂપ છે. ૩૦.

જે પરમાત્મા તે જ હું, અને જે હું તે જ પરમાત્મા, એટલે હું જ જે પરમ એટલે પ્રસિદ્ધ ઉત્કૃષ્ટ આત્મા છે, તે જ હું છું, અને જે સ્વસંવેદન પ્રસિદ્ધ હું, એ નિશ્ચયનું સ્થાન અંતરાત્મા છું, ત્યારે મારો અને પરમાત્માનો આવો અલેખ છે, એટલે હું જ મારે પોતાને ઉપાસ્ય છું, ખીન કોઈની આરાધનાની મારે જરૂર નથી એવી સ્થિતિ છે. એટલે આરાધ્યા રાધકની વ્યવસ્થા એ પ્રમાણે છે, તે જ ખતાવવા કહે છે. ૩૧.

હું જે દ્રવ્યાર્થિકનય અને પર્યાયાર્થિકનયથી શુદ્ધ તે મારા આત્માને જ પ્રાપ્ત છું, તે સ્વરૂપે હું ત્રિકાલમાં અખંડપણે સત્તાએ છું. મારા આત્માને ક્ષયોપશમ એતના યોગે, વિષયોમાંથી

એવી, પાનાના અધાધિન મનુષ્ય સ્વભાવને પ્રાપ્ત ૩ ૬ ૭ ૮
જ્ઞાનગુણમય આ મહા પદમ જ્ઞાનદત્તે પદિપૂર્વ, ૬ ૭ ૮

આ જાને શરીરથી ૭ અભિન્ન જા, કે નામ પ્રતિ
કદ છે

જે દેહથી આત્માને પૂર્ણાત્મ પ્રકારે જિન ૧૦ ૧ ૨ ૩
તથા અન્યથા અપદિ સમ્માનન વાગુપ સ્વરૂપના ૭ ૮
નથી, તે બલિયા મા મિથ્યાત્વી દુષામ આદિ પદ ૩ ૪ ૫
નથી તે કદવા છતાં પદ્ય નથી પામત ? પદમ ૬ ૭ ૮ ૯
છતાં પદ્ય કોણ પામતા નથી બલે ? પદમ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩
માને મદાકલિશ થાય ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧
૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ? ૨૬

આત્મા અને દેહના અત્તા અત્તી વાગુ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦
૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩
૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫
આ પામતા નથી ૩૬

અવિશિષ્ટ એટલે ગાગાદિ રૂપે અપરિણત એવું જે નિશ્ચય મન તે તે આત્મતત્ત્વ અર્થાત્ આત્માનું યથાર્થ સ્વરૂપ; અને તેથી વિપરીત આત્મબ્રાન્નિ માટે અવિશિષ્ટ મનનો આશ્રય કરવો, મનને સદા અવિશિષ્ટ જ ગણવું, વિશેષ પામવા દેવું નહિ, મનનો વિશેષ શાથી થાય છે, અને અવિશિષ્ટ કેમ થાય તે કહે છે. ૩૬.

શરીરાદિ જગતના માયિક પદાર્થોને પવિત્ર, સ્થિર તથા આત્મરૂપ માનવા તે અવિદ્યા, તેનો અભ્યાસ એટલે પુનઃ પુનઃ તે માયિક પદાર્થોમાં પ્રવૃત્તિ, અને તે પ્રવૃત્તિથી પેદા થયેલા સંસ્કાર એ વાસના, તેને કરીને અવશ્ય એટલે વિષયેન્દ્રિયાધીન થયેલ મન વિશેષતાને પામે છે, ને તેનું તે જ મન જ્ઞાન સંસ્કારથી એટલે આત્માને શરીરાદિ થકી ભિન્ન જાણવા રૂપ પુનઃ પુનઃ અભ્યાસથી, સ્વતઃ એટલે પોતાની જ મેળે, આત્મસ્વરૂપ તત્ત્વમાં અવિશિષ્ટ હોઈ સ્થિર થાય છે. ૩૭.

અવિશેષનું રૂળ બતાવવા કહે છે :—

અપમાન એટલે પોતાના મહત્ત્વનું ખંડન. અવજ્ઞા, એટલે તિરસ્કાર, મદ, ઈર્ષ્યા, માન્સર્ય, આદિ તે જેના વડે ચિત્તનો વિશેષ થાય, અર્થાત્ રાગાદિ પરિણામ થાય, તેને તે વિધન કરે છે, ને જેના ચિત્તનો વિશેષ થતો નથી, તેને તેમાંનું કંઈ પણ થતું નથી, દૌષયુક્ત ચિત્ત તે જ સ સાર છે ૩૮.

અપમાનાદિના અપગમનો ઉપાય કહે છે :—

મોહનીય કર્મોદયથી જ્યારે તપસ્વીને આત્મામાં રાગદ્વેષ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે બાહ્ય વિષયથી વ્યાવૃત્ત (પાછો હટી) કરેલા

આમાએ આમાના સ્વરૂપની જાણના કરી એમાં સજ્જવામાં
જ મગલપાદિની નિવૃત્તિ થઈ ગય છે ૩૮

ધાનાના કે પળના કારીર પર મુનિને પ્રેમ (વામ) હાથ
તા ત્યાંથી દેરી એટલે આ મા, આમાએ વિચર જાન કરી મન
ત્યામ કર્યા, પાડી તો કારીર કરના દળમ કરી જાડ
પિદાનદ રૂપી-આમા રૂપી કારીર ન દપક પ્રેમ જમાવ્ય જ
પર અનુદાદિથી પ્રેમ આમારૂપી કાયામ સમાપ્ત જ જ
કયાથી પૂર્વનો જ કાય રનદ ન દર કાય છે ૩૯

તેમ કયાથી જ કાય ન કર કરી

કારીર મા પાડીમ આ રૂપે છે ના કરીર
વિજમ અન વિજમમાં છે પ ન કાયેલ અરો કયા ન ૪૦
જ આમાગાનથી જાણ પામે જ આ કારીર અરો કયા ન ૪૧
કરનાકાઆ કારીર કરીર કારીર તથા કરીર જ પદ કરીર
પદન પામડા જાહે ૪૨

કર્મબંધનથી બાંધે છે, પણ જાની આત્મામાં જ અડવૃત્તિ ધારણ કરવાથી શરીરાદિથી ગદિત થઈ મુક્તિપદ પામે છે. ૪૩.

દૃશ્યમાન જે શરીરાદિ તે ત્રીલિંગ, પુરુષલિંગ, અને નપુંસકલિંગ એ ત્રણ લિંગ વિશિષ્ટ તેને મૂઢ એટલે બહિરાત્મા, આત્મા જાણે છે. અને દૃશ્યમાનથી જુદો થઈ, બોધ પામેલો અંતરાત્મા તે શબ્દવર્નિત અર્પી આત્મતત્ત્વને આત્મરૂપે જાણે છે, સ્વીકારે છે. ૪૪.

આત્મ તત્ત્વને જાણવા છતાં પણ તેમજ વિવિક્ત એટલે શરીરાદિથી લિન્ન એ પ્રમાણે આત્માની લાવના કરવા છતાં પણ પૂર્વ અવસ્થામાં જે વિભ્રમ હતો તેના સંસ્કારથી ફરીથી ભ્રાન્તિ પામે છે, માટે આત્મસ્વરૂપનો દૃઢ સ્થિર ઉપયોગ રાખવો કદાપિ પર વસ્તુમાં આત્મભ્રાન્તિ થઈ જાય તો પણ પુનઃ આત્મસ્વરૂપ સંભાળી, આત્મસ્વરૂપમાં રમણતા કરવી. ૪૫.

આ શરીરાદિ જે દૃશ્ય વસ્તુ તે તે સર્વ જડ છે, તેથી રોષ-તોષાદિને જાણતું નથી, ને જે ચેતન છે, તે આત્મ સ્વરૂપ ઇન્દ્રિયોથી ગ્રહણ થતું નથી, એમ છે ત્યારે કયાં રોષતોષ કરવો ? કેમકે તેનો વિષય કોઈ પણ ઘટતો નથી, માટે ઉદાસીન વૃત્તિ ધારણ કરું છું. ૪૬.

મૂઢ બહિરાત્મા બાહ્ય વસ્તુનો ત્યાગ અને ગ્રહણ કરે છે, આત્માથી લિન્ન વસ્તુમાં દ્વેષ થતા તે વસ્તુનો અભિલાષના અભાવને કારણે મૂર્ખ તેનો ત્યાગ કરે છે, વળી તેમાં જ પાછો રાગ પ્રગટ થતા ગ્રહણ કરે છે, અને અંતરાત્મા અધ્યાત્મમાં

હેહમાં આત્મ બુદ્ધિ કરનાર બહિરાત્મા સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર આદિ સમુદરૂપ સંસારને વિશ્વાસલાયક અને રમણીય માને છે, તેને સંસારમાં જ આનંદ આવે છે ત્યાં જ તેની આસક્તિ છે, જ્યારે સમ્યક્ દષ્ટિ અંતરાત્માને એ સર્વ સંસારિક પર પદાર્થોમાં વિશ્વાસ કે આસક્તિ કેમ સંભવે ? અર્થાત્ અંતરાત્મા સંસારી પદાર્થોમાં લુપ્ત થતાં નથી. ૪૯.

અંતરાત્માએ આત્મજ્ઞાનથી લિન્ન એવા બીજા કોઈ કાર્યને લાંબા સમય મનમાં ધારણ કરી રાખવું નહિ. સ્વપરના ઉપકાર માટે કદાચ વચન તથા કાયાથી કંઈ કરવું પડે તો તે અનાસક્ત ભાવે કરવું. અંતરાત્મા સુમુક્તિએ પોતાનો અધિક સમય આત્મચિંતનમાં જ વ્યય કરવો સ્વપરના ઉપકારને કારણે કંઈ પણ કાર્ય કરવું પડે તો તે અનાસક્ત ભાવે જ કરવું. ૫૦

જે શરીરાદિક પદાર્થો ઇન્દ્રિયો વડે હું જોઉં છું તે મારું સ્વરૂપ નથી, હું તો અરૂપી છું, ઇન્દ્રિયો તેને ગ્રહણ કરી શકતી નથી, બાહ્ય ઇન્દ્રિયોને સ્થિર કરીને અંતરમાં સ્વયંવેદનથી—સ્વાનુભવથી જે જ્યોતિ દેખું છું તે જ આત્માસ્વરૂપ છે, તે આનંદમય જ્ઞાન પ્રકાશ હું છું, તે જ મારું વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે. જીવો બાહ્ય વસ્તુમાં સુખ માની આત્મજ્ઞાનથી વિમુખ થઈ ઉપરથી નહી, દેવમંદિર વગેરેને તીર્થમાની તેને જ તરવાનો એકાંત ઉપાય માને છે તે અજ્ઞાન છે. ૫૧.

જેણે આત્મભાવનાનો હમણાં જ અભ્યાસ શરૂ કર્યો તેને તેના જૂના અભ્યાસને લીધે બાહ્ય વિષયોમાં સુખ

વિષયો દાગુભંગુર છે, પરાધીન છે, વિષમ છે, દુઃખરૂપ છે, અને તે આત્માને ક્ષિતકર નથી. છતાં મોહાસક્ત હવ એ વિષયોની પ્રાપ્તિમાં જ સંલગ્ન રહે છે, અહો ! તે જ અતિ ખેદનો વિષય છે. ૫૫.

અનાદિકાળથી બહિરાત્માઓ સૂતેલા છે, અર્થાત્ સમકિત વિના તથા આત્મજ્ઞાન વિના નિગોઢાદિકમાં અતીવ જડતાને પામ્યા છતાં સૂઈ રહ્યા છે. તે હવેને ગાઢ મિથ્યાત્વ રૂપ નિદ્રાની લહેરીઓ એવી તો આવી રહી છે કે તે બિચારા કશું પણ સમજી શકતા નથી, કદાપિ દૈવયોગે સંજ્ઞા પામી જાગે છે તો હું અને મારું એમ માનતા જ જાગે છે, તે હું અને મારું એવો અધ્યાસ પણ પોતાના આત્માથી ભિન્ન એવી વસ્તુઓમાં ધારણ કરે છે, અર્થાત્ સ્ત્રી-પુત્રાદિ પરપદાર્થોને પોતાના માને છે અને અનાત્મ જે શરીર તેને હું હું એમ માને છે, એવા બહિરાત્માનો અધ્યાસ બ્રાન્તિવાળો વર્તે છે. ૫૬.

માટે બહિરાત્મરૂપ તણને સ્વ-પર દેહને આ પ્રમાણે જોવો :—

જેમાં પોતાનો આત્મા રહ્યો છે, તે શરીરને અનાત્મ બુદ્ધિથી જોવું, અને પરના દેહને પણ અનાત્મબુદ્ધિથી જોતાં રહેવું, આત્મસ્વરૂપમાં જોણે સ્થિતિ કરી છે, એવા ભવ્ય પુરુષે આ પ્રમાણે સદાકાળ પ્રવૃત્તિ કરવી, તેથી અંતરમાં ઉપયોગ સહેજે પ્રગટશે. ૫૭.

મૂઠાત્માને તે શા માટે બતાવવામાં આવતો નથી, કે તે એન પુછનારને કહે છે.

રાગના વશથી કંકણ, ભૂષણાદિની શોભા કરવી, સારા સારા વસ્ત્રોથી શાળગામ્બુ આદિ દ્રવ્યોથી અનુચ્છદ્યુદ્ધિ શરીરદિમાં રાખવી તે, જ્યાં મુધી શરીરાદિને વિષે આત્મયુદ્ધિ રાખી પ્રવૃત્તિ કરવી, ત્યાં મુધી સંસાર છે. ૬૧.

ને તેનો અભાવ થતાં મુક્તિ થાય તે જતાવે છે :—

સ્વયુદ્ધિ એટલે આત્મયુદ્ધિથી કાયા, વાણી અને ચિત્ત એ ત્રણે ને જ્યાં મુધી અલેદ સમજે, તેને આત્માના અંગ સમજે ત્યાં મુધી સંસાર અને તેમના લેદનો અભ્યાસ એટલે મન, વચન, શરીરથી, આત્મા લિપ્ત છે, એવા નિશ્ચયપૂર્વકનો અભ્યાસ થતાં મોક્ષ થાય છે. લેદ જ્ઞાની આત્મા સ્વહિત સાધી માનવજન્મને સફળ કરે છે. ૬૨.

ધન એટલે જાડું વસ્ત્ર પહેરવાથી પોતે જાડો થાય છે એમ બુદ્ધિજન માનતો નથી, એમ શરીર જાડું થતાં અંતરાત્મા પણ આત્મા જાડો થાય છે એમ માનતો નથી. ૬૩.

વસ્ત્ર જાણું થતાં બુદ્ધિજન શરીર જાણું થયું માનતો નથી, તેમ સ્વદેહ જાણું થતાં અંતરાત્મા પોતાના આત્માને જાણું થયેલો માનતો નથી. ૬૪.

વસનો નાશ થતાં બુદ્ધિમાન પુરુષ પોતાનાં શરીરનો નાશ થયો માનતો નથી, તેવી રીતે અંતરાત્મા પોતાનાં શરીરનો નાશ થવાથી પોતાના આત્માનો નાશ થયો માનતો નથી. ૬૫.

વસ્ત્ર લાલ રંગનું હોય તો બુદ્ધિમાન પોતાના શરીરને લ રંગનું માનતો નથી, તેવી રીતે અંતરાત્મા પોતાનું શરીર લાલ પણ પોતાના આત્માને લાલ થયેલો માનતો નથી. ૬૬.

માની લે છે. આત્મા અને દેહના અભેદ અધ્યવસાય રૂપ બ્રાન્તિ એવા દૃઢ પ્રત્યય—વિશ્વાસ અજ્ઞાની છુવોને થાય કે તે શરીરને જ આત્મા માને છે અને તેથી તે શરીર ઉપર મમતા રાખે છે, અને સ્વ-તત્ત્વનું ભાન ભૂલે છે, એવા અજ્ઞાની છુવો ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમાં વારંવાર પરિભ્રમણ કરે છે. બહિરાત્મા અજ્ઞાનથી આસ્ત્રવના હેતુઓને રાચીમાચી સેવે છે અને અતે સ્વછવન નિષ્કળ પછે વ્યતીત કરી માનવ ભવ હારી જાય છે. ૧૯.

માટે યદ્યર્થ આત્મસ્વરૂપ જાણવાની ઈચ્છા રાખનારે આત્માને દેહથી ભિન્ન ભાવવો તે કહે છે :—

હું જોરો, હું જાડો, હું દુર્બળ, હું બળવાન ઇત્યાદિ જે જે પ્રત્યય શરીરમાં થાય, તેને આત્માના વિશેષણ રૂપે માનવા નહિ અને આત્માની ધારણા કરવી. વિશેષતઃ ચિત્તમાં તેનું જ ધ્યાન કરવું. કેવળ જ્ઞાનમય સ્વરૂપ છે જેનું, એટલે જ્ઞાન શરીરવાળો આત્મા ધારવો, અનેક પ્રકારનાં કામ કરતાં પણ અંતરથી સતત તેવી જ ધારણા રાખવી, એવી ધારણા રાખવાથી ભેદજ્ઞાન દૃઢ થાય છે, અને તેવી દૃઢતાની વૃદ્ધિ થવાથી રાગદ્વેષની પરિણતિ સ્વયંભેવ મંદ પડે છે, અને અંતરમાં આનંદ પ્રગટે છે. ૭૦.

ઉપરોક્ત સ્વરૂપવાળા આત્માની એકાગ્ર મનથી જે ભાવના કરે તેને જ મુક્તિ મળે, બીજાને નહિ એમ બતાવે છે.—

જેના ચિત્તમાં અચલ આત્મસ્વરૂપની ધારણા છે, તે અતરાત્માને અવશ્ય થવાવાળી મુક્તિ થાય છે અને જેને પૂર્વોક્ત પ્રકારની અચલ ધારણા નથી, તેને તે અવશ્ય મુક્તિ

સ્વરૂપે ધારવો તે જ છે. આત્માને જ આત્મા ધાર્યા વિના કોઈની મુક્તિ થઈ નથી, અને થવાની પણ નથી. ૭૪.

ત્યારે મુક્તિ પામવા માટે કોઈ શુરુ ભોઈએ કે નહિ તે વિષે કહે છે :—

દેહાદિમાં દેહાત્મ લાવનાથી આત્મા જન્મ-મરણ રૂપી સંસારમા ભ્રમણ કરે છે અને આત્મા જ આત્માને પોતાના ઉપર આત્મબુદ્ધિ સ્થિર કરી પોતાને મોક્ષમાં લઈ જાય છે, માટે પરમાર્થે જોતાં તો આત્મા જ આત્માનો શુરુ છે, ખીલે નથી. પછી વ્યવહારથી શુરુ હોય તો હરકત નથી. ૭૫.

દેહાત્મ બુદ્ધિવાળો મરણ સમયે શું વિચારે છે તે કહે છે :—

દેહાદિમાં દેહ આત્મબુદ્ધિવાળો એવો બહિરાત્મા, પ્રાણ વિયોગરૂપ મરણ, તથા સગાં-સંબંધી, મિત્ર, પુત્ર આદિનો વિયોગ એ બે વાત જોતાં જ મરણથી બહુ ડરે છે, અનેક પ્રકારની ચિંતા કરે છે, મોહમાયામાં મુઝાય છે અને બહુ ભય પામે છે. ૭૬.

જેને આત્મામાં જ આત્મબુદ્ધિ છે તે મરણ સમીપ આવતા શું કરે છે તે કહે છે —

આત્મામાં જ આત્મબુદ્ધિ છે એવો અંતરાત્મા શરીર ગતિ એટલે શરીર પરિણતિ, અથવા શરીર વિનાશ અથવા બાહ્યાદિ અવસ્થા તેને આત્મા થકી લિન્ન માને છે. અને જાણે કે શરીરનાં ઉત્પાદ-વિનાશાદિથી આત્માને કાંઈ જ લાભ કે હાનિ નથી. તેથી ભય કે શોક કરતો નથી. જેમ એક વસ્ત્ર

દેહાત્મ ભેન્નર્શન થયું છે, તેને યોગારંભે અને યોગ સિદ્ધ થતાં જગત કેવું લાગે છે તે જતાવે છે :—

પ્રથમ છે દૃષ્ટ આત્માતત્ત્વ જેને, એટલે જેને દેહ થકી આત્મા લિન્ન છે એવું પ્રથમ જ્ઞાન થયું છે, અને જેણે યોગનો આરંભ કર્યો છે તેને જગત ઉન્મત્તવત્ લાગે છે. સારાંશ કે સ્વરૂપ ચિંતવન વિકલ હોવાથી, આ જગત નાના બાહ્ય વિકલ્પ-યુક્ત ઉન્મત્ત જેવું લાગે છે. પછીથી એટલે જ્યારે અભ્યાસ વધતાં આત્મબુદ્ધિ સ્થિર થાય, યોગમા પરિપક્વ થવાય, ત્યારે જગતની કોઈ ચિંતા ન રહેવાથી તે કેવળ દ્રાષ્ટ-પાપાણ જેવું લાગે છે, એમ પરમ ઉદાસીનતાથી થાય છે. ૮૦.

આત્માભ્યાસ એવું આ પદમા કહ્યું તેની શી જરૂર છે ? આત્મા લિન્ન છે એવું તે જ્ઞાન જાણનાર પાસેથી માંલજતાં મુક્તિ થઈ શકે છે ?

આવી જે શંકા થાય તેના સમાધાન અર્થે કહે છે :—

ખીજ પાસેથી એટલે ગુરુ, ઉપાધ્યાય પાસેથી આત્મા દેહથી લિન્ન છે, એમ સાલજતો હોવા છતાં, અથવા જાતે તેમ જાલતો હોવા છતાં, ખીજને તે પ્રમાણે ઉપદેશ દેતો હોવા છતાં, પણ જ્યાં સુધી એવી દંઢ લાવના નથી કરી શકતો કે આત્મા દેહથી લિન્ન છે, એવો અનુભવ થયો નથી, તે અનુભવ વિના મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય નહિ

માટે આત્મજ્ઞાન શ્રવણ કરી તે પ્રમાણે ધ્યાન કરવું.

જ્યારે આત્મધ્યાન કરવામાં આવે છે, ત્યારે જ સહજ

શુદ્ધ આત્માનો આનંદ અનુભવાય ॥ આ) અંક શ્રાવણ શ્રાવણ
પણ આ અધ્યાન વિના કયા રેવા નહિ

શ્રી સિદ્ધાન્ત કવિ કહે છે કે :—

અંક શ્રાવણ શ્રાવણ પણ અનુભવ છે તે શ્રાવણ કય કય
નહિ આગમરૂપ અર્જુન તે ના પ્રમાણ આ અધ્યાત્મ કષ્ટ ન
શ્રાવણ શ્રાવણ આ અર્જુન મનુ નથી આ આ અર્જુન કય ન
યો આત્મભાવને દેવ કરવા ૧૧

અર્જુન આત્મભાવ નહિ દેવ કરવું ન દેવ દે

વ્યવહારમાં પણ સુક્રતા, સ્વાધીનતા, તે જાતે બંનેમાંથી એકે સાંકળ ન હોય ત્યારે જ કહેવાય તેમજ પરમાર્થમાં સમજવું, માટે જ મોક્ષાર્થી છે તેણે વ્રત તેમજ અવ્રત ઉભયને વિકલ્પ તજવો. (અભિમાન ત્યાગવું.) ૮૩.

ક્યારે શા માટે તજવાં? તેનો ક્રમ બતાવે છે:—

અવ્રત જે હિંસાદિ તેને પ્રથમ તજવાં અને વ્રતોને અંગીકાર કરવાં. મોક્ષની પ્રાપ્તિ સુધી વ્રતોને ધારણ કરવાં. પરમભાવની એટલે મોક્ષની પ્રાપ્તિ થઈ નથી અને જે વ્રતોને ત્યાગે છે, તે દુઃખી થાય છે, અને તત્ત્વરૂપી મોક્ષને પામતો નથી. વ્રતોથી પાપનો રોધ થાય છે. મહાવ્રતો એ મોક્ષમાર્ગની નીસરણી છે. અને મોક્ષ પ્રાપ્ત થતાં વ્રતો સ્વમેવ વિલીન થાય છે. ૮૪.

જે ઉત્પેક્ષા જાળ એટલે ચિંતાની જાળ, કેવી છે તે કહે છે કે અન્તરૂવચન વ્યાપારયુક્ત તે જ દુઃખનું મૂળ છે, માટે એવી અંતરમાં વિકલ્પ-સંકલ્પ રૂપ થતી ચિંતા જાળ તેનો નાશ થતાં, અભિલષિત એવું પરમપદ જે મોક્ષ તે જ ખાકી રહે છે, અને આત્માનો અનુભવ થાય છે. ૮૫.

ઉત્પેક્ષા (ચિંતા) જાળનો નાશ શા ક્રમથી કરવો તે કહે છે.—

અવ્રતાવસ્થામાં થતી વિકલ્પ જાળને વ્રતનું ગ્રહણ કરીને છેદવી, અને વ્રતાવસ્થાના વિકલ્પ જાળને જ્ઞાનપરાયણ થઈ વી, એમ પરમાત્મ જ્ઞાનસંપન્ન પરમ વીતરાગ એવો જે ૧૫ તે પર એટલે સંકલ્પ જ્ઞાનથી ઉત્કૃષ્ટ જે કેવલજ્ઞાન

શરીર, મન, વાત્સી, તેના ત્યાગ માટે, એટલે તેમાં થતી મમતા તેના ત્યાગાર્થે પુત્ર, સ્ત્રી, ધન, વૈભવાદિ થતી નિવૃત્તિ પાત્રી પાછા હોઈ છે. પણ કાંઈક તે ત્યાગ કરવા યોગ્ય શરીરના ઉપર જ પ્રીતિ ધારણ કરે છે.

અને પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય વીતરાગપદ તેના ઉપર દેખ કરે છે, શાથી એમ કરે છે કે તે મોહાંધ છે. ૯૦

તેમને દેહને વિષે દર્શનગ્યાપારનો વિષયાસ કેવો અને છે તે કહે છે :—

આત્મ! અને શરીરનો ભેદ ન સમજનાર, કોઈ આંધળા અને પાંગળાનો સંયોગ થઈ, આંધળાને ખલે પાંગળો ઁસીને ખંને ચાલતા હોય, તેમાં જેમ પાંગળાની દૃષ્ટિ તે આંધળાની છે એમ માને છે, તેમ જ આત્માનો જે ધર્મ તે દેહ અને આત્માના સંયોગને લીધે દેહને આરોપી ભ્રમ પામે છે. આવી ભૂલથી શરીરથી ભિન્ન આત્મ ધર્મ છે. એવું જ્ઞાન નથી થયું ત્યાં અજ્ઞાની જીવ કર્મમાર્ગે સન્મુખ ગતિ કરે છે ૯૧.

અહિરાત્મને આમ થાય છે, ત્યારે અંતરાત્મા કેમ કરે છે તે કહે છે . —

જેને દૃષ્ટિભેદની ખબર છે, તે પુરુષ જેમ પાંગળાની દૃષ્ટિ આંધળાની માનતો નથી, તેમ જે દેહ અને આત્માના ભેદને જાણનાર છે, એવો અંતરાત્મા તે આત્માની દૃષ્ટિ દેહમાં આરોપતો નથી. આત્મજ્ઞાની શરીરને પોતાનું માને નહિ, જળ પ કબવ

તેને જાત્ય, યૌવન, વૃદ્ધાવસ્થાદિને આત્મબુદ્ધિથી દેખનાર મનુષ્ય પણ સંપૂર્ણ શાસ્ત્રના જાણપણથી નિદ્રા રહિત થતાં મુક્ત થશે જ એમ કહેનારને કહે છે :—

જહિરાત્મા સંપૂર્ણ શાસ્ત્રનો જાણનાર છતાં, અને જાગતો છતો, પણ કર્મજંઘનથી મુક્ત થતો નથી, અને લેહજાની અનુભવી અંતરાત્મા દહતર (ખૂણ દહ) અભ્યાસને લીધે નિદ્રા લેતો હોય તથા વિકલ હોય, તો પણ સંસારથી મુક્ત થાય છે, અર્થાત્ કર્મરહિત થાય છે. ૯૪.

જ્યાં એટલે જે વિષયને વિષે મનુષ્યની બુદ્ધિ સંલગ્ન થાય છે, તે જ વિષય ઉપર તેની શ્રદ્ધા એટલે રુચિ થાય છે, અને જ્યાં તેની શ્રદ્ધા થાય ત્યાં જ ચિત્ત લય પામે છે, આસક્ત થાય છે. ૯૫.

ચિત્ત ક્યાં આસક્ત નથી થતું તે કહે છે :—

જે વિષયમાં મનુષ્યની બુદ્ધિ ન ચોંટે તે વિષયમાં તેની શ્રદ્ધા થતી નથી, એટલે તેનાથી બુદ્ધિ પાછી ફરે છે. એમ જ્યારે થાય ત્યારે તે વિષયમાં ચિત્તનો લય શી રીતે થાય ? અર્થાત્ થાય નહિ જ્યાં ચિત્તનો લય થાય એવું જે ધ્યેય તે લિન્ન હોય, કે અલિન્ન હોય ૯૬.

ત્યાં લિન્ન એવા ધ્યેયનું ધ્યાન કરવાથી થતા ફળને બતાવે છે :—

લિન્નાત્મા એટલે પોતાના આત્માથી લિન્ન એવા અરિહંત, સિદ્ધ રૂપ આત્માની ઉપાસના કરવાથી, આરાધક પુરુષ પણ

પદમાભા અને છે તે ઉપર દેહાન બતાવ છે કે દીપથી વિન્ન
ભેરી જ વાત, તે દીપ અ્યાનિને બની પાને પણ અ્યાનિ દપ
બન છે, તમ અંતે ગમજવુ દુ

દપ પાનાનાથી અવિન્ન અથા આ મા ડી ઉપામનાનુ
કેળ બતાવ છે :—

અથવા આ માને જ અંતે જિજ્ઞાસકમય સ્વચ્ચદપ તમે
જ ઉપામતા આમા અંતે યુગ્મ પ મારમ થાય છે અ
વતનું દેહાન બતાવ છે કે અમ પાન પાતા ૧ અ બે હા તે
પરે લાકે, છે ત અનિદપ અર્થ અથ હા તમ ક આમ પણ
આમાનુ પાન કરે ૧૧ તિલકપ આ ૧ અ અર્થ અપન કરે
તથા ત થાય છે ૧૨

અ વતે ૧૧ ઉપામના કરી દેહ કરે ૧૨

નથી, માટે પોતાની શક્તિને અનુસરી દુઃખ^૧ સહન કરતા અને આત્માની ભાવના, ભાવનાનો પણ અભ્યાસ કરવો. ૧

જો આત્મા શરીર થકી નિરંતર ભિન્ન છે, તો ચાલવાથી શરીર ચાલે છે, ને તેના ઊભા રહેવાથી ઊભું છે, તે શું? એમ શંકા કરનાર પ્રતિ કહે છે.

આત્મ સંબંધી પ્રયત્નથી શરીરમાં વાયુ પેદા થાય તે પ્રયત્ન કેવો છે, ઇચ્છા દ્વેષથી પ્રવર્તિત રાગ દ્વેષથી થયેલો, એવા વાયુથી શરીર રૂપ જે યંત્રો તે પોતપોતા કર્મ કરવા પ્રવર્તે છે. શરીરને યંત્ર શા માટે કહ્યું, તે બત છે કે :— કાષ્ટનાં બનાવેલાં સિંહ, વ્યાઘ્રાદિ યંત્ર પોતપોતા સાધવાની વિવિધ ક્રિયાઓ પર પ્રેરણાથી કરે છે, તેમ શરીર પણ કરે છે, એટલે ઉભયમાં પરસ્પર સમાનતા છે. ૧૦૦

આવાં જે શરીર યંત્ર તેમનો આત્મામાં આરોપ અ અનારોપ કરીને જડ પુરુષો તથા વિવેકી પુરુષો શું કરે છે તે બતાવે છે :—

- ૧ દુઃખ સહન કરતા રહેવું એટલે તપ અને સંયમનું પાલન કરવું આત્મ ભાવનાની સાથે તપ અને સંયમનું પણ પાલન કરવું શાસ્ત્રમાં જ્ઞાનાક્રિયાભ્યાસ મોક્ષાણિઃ પદ આવેલ છે, તેથી જ્ઞાન સંહિત ક્રિયાનો મહિમા છે. જ્ઞાનની સાથે સંયમ તપાદિ ક્રિયા હોય તો જ મોક્ષ મળે, શુષ્ક જ્ઞાન કે શુષ્ક ક્રિયાથી મોક્ષ મળે નહિ, બન્ને એક બીજા વિના અધ અને પશુ છે બન્નેના સંયોગથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે, ક્રિયા અધ છે અને જ્ઞાન પશુ છે. જો અધ અને પાગળાનો સંયોગ થાય તો ભવરૂપી અરણ્ય પાર થઈ શકે માટે બન્નેનો આદર કરવો.

બદિશા ખા ઇન્દિયો સખિત શરીરને આત્માને વિશે
જાણે છે અને હું જાણે છું, હું જાણે છું, હું જાણે છું
જાણે છું અન્યાદિ અમદાવાદવાચી અને છે અને જલ અમુકને
પણ સુખ સમજી તે પ્રમાણે વર્તે છે, પણ જે બદશાની અવગત મા
છે તે તો જાણે છે એવું શરીર, અને જાણીશો માનેશો
આમજીવિ તેનો ત્યાગ કરી, આત્મામા જ આમજીવિ
નિર્ધાર કરી, સ્વસ્થભાવમા રમજીવિ કરી અને પરસ્થસ્થ
પદદરી માણ પર પામી છે ૧૦૪

[illegible]

અમલ શરીરરૂપ મોહ છે, એમ પ્રસિદ્ધ કથું છે, તે કેવાં છે તે જિન છે, જેના પાદ પૂજ્ય છે. જેમણે વિષય માત્રાનો ત્યાગ કર્યો છે, ને જે ભળ્યોને આનંદ કરનારું છે એવા સમાધિશતકના રચનાર શ્રી પ્રભેન્દુ પ્રભુ જય પામો. ૧.

શિવમસ્તુ સર્વજગતઃ પરહિતરતા ભવન્તુ ભૂત ગણાઃ ।
દેવાઃ પ્રયાન્તુ નાશઃ, સર્વત્ર મુખીન્ ભવન્તુ લોકાઃ ॥૧॥

સર્વેપિ સન્તુ મુખીન્ઃ સર્વે સંતુ નિરામયાઃ ।
સર્વે ભદ્રાણિ પશ્યન્તુ માફશ્ચિત્ પાપમાચરેત્ ॥૨॥

—વિશ્વ શાન્તિ આહક

મોક્ષમ્
મોક્ષમ્ ૐ મોક્ષમ્
મોક્ષમ્

આત્મ પ્રબોધક ભાવનાઓ

આત્મકલ્યાણ કરવાનો સરળ ઉપાય

ભાવનાનું સ્વરૂપ અને રૂળ

બધા શાસ્ત્ર લખવાનો સાર “આત્માના સત્ય સ્વરૂપને જાણીને એને પ્રગટ કરવું” એ આત્મ સ્વરૂપને પ્રગટ કરવાનું ઉત્તમ સાધન આત્મ પ્રબોધક ભાવનાઓનું સતત ચિંતન કરવું તે છે.

સર્વ જ્ઞાની પુરુષોએ હુંબથી મુક્ત થવાનો એક જ ઉપાય બતાવ્યો છે. અને તે સત્યજ્ઞાન અને સચ્ચરિત્ર છે; જેટલા પ્રમાણમાં જ્ઞાન તથા ચારિત્ર્ય શુદ્ધ અને પવિત્ર હોય છે, એટલા પ્રમાણમાં હુંબ દૂર થાય છે. “જ્ઞાન ક્રિયાભ્યામ્ મોક્ષ” જ્ઞાન અને ક્રિયા વડે મોક્ષ અર્થાત્ હુંબ રહિત બની શકાય છે મારું સત્ય સ્વરૂપ શું છે? અને મારું કર્તવ્ય શું છે? એવી ભાવના કરવાથી, વિચારવાથી, સત્ય જ્ઞાન અને સત્ય ચરિત્ર પ્રગટ થાય છે.

શુદ્ધ ભાવથી કરેલ પ્રબળ ભાવના વડે કાર્યની સિદ્ધિ

ચાલતા, ગેસતા દરેક ક્ષણે કર્મ બંધાય છે. (સંસ્કાર પડે છે.) રાગ-દ્વેષ, મોહરસિત નિર્માળ ભાવોથી અશુભ કર્મોના નાશ થાય છે અને રાગ, દ્વેષ, મોહ વગેરેના વિચારોથી અશુભ કર્મોના બંધ થાય છે.

પ્રસન્નચંદ્ર ગજઞ્જિગો અશુભ ભાવ વડે સાતમી નરકમાં જાય એટલા કર્મોના દલિયાં એકત્ર કર્યા અને ભાવોને પલટી શુભ ભાવોનું ચિંતન કરવાથી કેવલજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર્યું.

તંદુલ મચ્છ (જેનું ભાતના દાણા જેવડું શરીર છે) અશુભ વિચારો કરવાથી બે ઘડીના અલ્પ આશુધ્યમાં સાતમી નરકમાં ચાલ્યો જાય છે. થોડીવારના અશુભ વિચારોથી પણ આટલું દુઃખ થાય છે તો સતત અશુભ વિચારો કરનારની શી દશા?

એમ વિચારીને અશુભ વિચારોને હટાવી શુભ વિચારોમાં સંલગ્ન રહેવું જોઈએ. સુવિચાર જ અનંત સુખનું કારણ છે અને અશુભ વિચારો જ અનંત દુઃખદાતા છે.

માટે હે મહામાનવ! અશુભ ભાવોને ત્યાગી શુદ્ધ અને શુભ ભાવોને દિલમાં સ્થાન આપ એ જ સુખનો રાજમાર્ગ છે.

સુખ એ આત્માનો સુખ્ય ગુણ છે, સ્વભાવ છે. તે ગુણ અજ્ઞાન અને મોહથી મલિન થવાથી જ આત્મા પોતાના આત્મિક સુખને ભૂલી ઇન્દ્રિયજન્ય ભોગમાં (બાહ્ય પદાર્થોમાં) આસર થાય છે શુભ ભાવોથી બાહ્ય સુખ અને અશુભ ભાવોથી બાહ્ય દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યારે શુદ્ધ ભાવ અર્થાત્ રાગ, દ્વેષ મોહ રહિત આત્મધ્યાન-આત્મરમણતા રૂપ પરિણામ થાય છે ત્યારે બાહ્ય સુખદુઃખ તથા તેના કારણરૂપ પુણ્ય-પાપ રૂપ

મુનિઓના નામ શકિને આ મા જનન શુભને પ્રાપ્ત કરે છે

કામ ક્રીડા, ભય, જન્મ, જરા, મરણાદિ દુષ્ટો માત્ર
અશુભ ભાવાનુ કળા છે, અને એ ભય દુષ્ટોથી મુક્ત થવાનો
દ્રાવ્ય માત્ર શુદ્ધ અને શુભ ભાવના છે શુદ્ધ અને શુભ
ભાવના કવચથી પૂરવા બધાએલા અગ્રણ્ય કમનુ પરિવર્તન
કારી કરે છે આનું નામ શાસ્ત્રમાં 'સકમલ' અર્થાત્ કમનુ
પરિવર્તન કમલ કહ્યું છે

શુભ ભાવના કવચથી અશાન્તા પદ્ધતિ કમલાના રૂપ અને
કે પાપ મુનિ પુદ્ગલ રૂપ સાથે કે અશુભ કર્મો કે તર્ક વિમ્બ
થી ભય છે, તીવ્ર વચ્ચે (અનિશ્ચય દુરાગ્રહ) મદ દર (અસ્થિર દુરાગ્રહ)
કે પદ્ધતિ મારા કર્મોનો મુક્ત અસ્થિર કર્મો ભય રૂપ ભય રૂપ
આ ક ભાવના કવચ પદ્ધતિ શાન્તકમ શાન્તપદ્ધતિ પદ્ધતિ
પદ્ધતિ રૂપ છે અને પાપ મુનિ પદ્ધતિ પદ્ધતિ ભય રૂપ કમલ
આ ન વિવરીકનામ પદ્ધતિ કમલ કમલ કમલ કમલ કમલ
ભાવનુ ભય રૂપ કમલ કમલ કમલ કમલ કમલ

દેવતા કાવચ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ
મન કમલ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ
વિષય રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ

દેવતા કાવચ કાવચ કાવચ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ
પદ્ધતિ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ
રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ
રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ
રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ રૂપ

(૩) નમો આચરિયાણું :- શ્રી આચાર્યજી મહારાજને નમસ્કાર કરું છું. તે આચાર્ય ભગવંત કેવા છે? પાંચ આચારને સ્વયં પાળે છે અને જીવંતને તે પાળવાનો ઉપદેશ આપે છે. એવા આચાર્ય ભગવંતને હું નમસ્કાર કરું છું. પાંચ આચાર જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, આરિત્રાચાર, તપાચાર અને વીર્યાચાર એ પાંચ આચાર પાળવાનું જળ મને પ્રાપ્ત થાયો. જે દિવસે હું તેની આરાધના કરીશ તે દિવસ મારો ધન્ય થશે.

(૪) નમો ઉવજ્ઞાયાણું :- શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજને નમસ્કાર કરું છું. જ્યારે હું ૧૧ અંગ ૧૨ ઉપાંગનો જ્ઞાતા બની સમ્યક્ત્વ સહિત ઉપાધ્યાયના ગુણોને ધારણ કરીશ તે દિવસ મારો ધન્ય બનશે.

(૫) નમો લોએ સઽવ સાહુણું :- સર્વ સાધુજી મહારાજને નમસ્કાર કરું છું. હિંસા, વિષય, કષાયાદિ મારા હુર્યુણોનો નાશ થાયો, અને અહિંસા, સંયમ, અકષાય, સમભાવ ગુણ પ્રગટ થાયો. પાંચ પદમાં જે જે ગુણો છે તે મારા આત્મામાં સત્તાપણે રહેલા છે તે ગુણો મારામાં સત્વર પ્રગટ થાયો, એવું જળ અને શક્તિ મને પ્રાપ્ત થાયો, અને સતત પ્રયત્નપૂર્વક પુરુષાર્થ કરી તેને પ્રાપ્ત કરું.

૨

નમસ્કારના પ્રકાર અને ફળ.

(૧) દ્રવ્ય નમસ્કાર :- મનની એકાગ્રતા વિના અને ભાવ વિના જે વચનથી સ્તુતિ અને શરીરથી નમસ્કાર થાય તે.

એથી વચન અને દાવાનું પાપ ટાળી જાય છે અને અપ
ક્રુપ બધ થાય છે

(૨) દયવાદાઈ નમસ્કાર — મન સ્થિર કરીને જ નિ
શ્ચિની કનુનિ અને નમસ્કાર કરી ની આંખો અધન નિમ્ન
ક્રુપા પ્રાપ્તિ થાય છે અને કાલ દયવાદાઈ-વાગ્દેશ મળે પછી
જુમ દાય આંખો નિજના થાય છે-ફર્મના ૧૩ ૧૬ ૧૭

(૩) જાણ નમસ્કાર — પ્રથમ માન મંત્ર આજ પછી
જાનારો જુલુ મધન છે કારી આપના મહિન ના વર મધન
કરી ગા ને ન કુ જાને પ્રગતવવા ૧૧ પ્રથમ કરી

નમસ્કાર દરવા આંખોનું કલ મધન નમસ્કાર ૧
૧૧ ૧૨૧ નમસ્કાર પાનામા પ્રગત થાય છે ૧ ૨ ૩ ૪ ૫
આમાવાસને પવિત્રાત્મ માને ૧૨૧ ૧ ૨૧ ૩ ૪ ૫

(૨) પ્રમોદ ભાવના :— હંમેશા ગુણાનુરાગી બનવું. બીજાના સદ્ગુણ દેખી પ્રમુદિત થવું અને વિચારવું કે મારામાં પણ એ ગુણ પ્રગટ થાઓ. બધાના ગુણો દેખવાની અને દોષોથી દૂર રહેવાનો પ્રયત્ન કરવો તે પ્રમોદ ભાવના મારા હૃદયમાં સ્થિર થાઓ, એવી ભાવના કરવી.

(૩) કરુણા ભાવના :— દુઃખી જીવોને દેખીને દિલમાં કરુણા ઉત્પન્ન થાય, તેના દુઃખ દૂર કરવાની ભાવના થાય, પ્રયત્ન થાય, તેના દ્રવ્ય, ભાવ દુઃખને દૂર કરું વગેરે ભાવનાનું ચિંતન, મનન કરવું.

(૪) મધ્યસ્થ ભાવના :— દુઃખીને દેખી તેનો તિરસ્કાર ન કરવો મનને મલિન ન થવા દેવું, પણ વિચારવું કે કર્મધીન સર્વ જીવો છે, એમ વિચારી તેના પ્રત્યે ઉપેક્ષા ભાવ કરવો એ ચાર ભાવનાઓને નિરંતર ભાવી તેવા ગુણો પોતામાં પ્રગટ કરવા.

જીવાત્મા નિરંતર વિચાર તો કરે છે, પરંતુ વિશેષ કરીને અશુભ વિચાર વધારે કરે છે એ માટે અશુભ વિચારોનો ત્યાગ કરવા શુભ ભાવનાનો વારંવાર આશ્રય ગ્રહણ કરવો જોઈએ.

૪

આત્મદર્શન સત્ય, શ્રદ્ધા ગુણ પ્રગટ કરવાની
૩૬ ભાવનાઓ

આ જીવાત્માઓ અનાદિકાળથી સમ્યક્ત્વ ભાવના ન ભાવવાથી જન્મ-મરણાદિ અનંત દુઃખ ભોગવી રહ્યા છે. જેવી રીતે સૂર્યોદય થવાથી અંધકારનો નાશ થાય છે અને પ્રકાશ

દોષોનો નાશ કરવા પ્રયત્નવંત બનું, અને નિર્ભયતાદિ ગુણોનો પ્રગટ કરીશ.

- ૪ દેહભાવનો નાશ થાઓ અને આત્મિકગુણ પ્રગટ થાઓ.
૫. પર વસ્તુને પોતાની માનવી તે વિપરીત ભાવનો નાશ થાઓ, અને સ્વને સ્વ માનવા રૂપ સમ્યક્ત્વ ગુણ પ્રગટ થાઓ.
૬. મોહાદિ વિકારોનો નાશ થાઓ, અને માત્ર નિર્વિકારી સ્વરૂપ પ્રગટ થાઓ.
૭. વિષયાદિ ઇચ્છાઓનો નાશ થાઓ, નિર્વિષય એવું માત્ર આત્મ સુખ પ્રગટ થાઓ.
૮. પર વસ્તુમાંથી 'અહં મમ' બુદ્ધિનો નાશ થાઓ, સ્વમાં સ્વ બુદ્ધિ થાઓ.
૯. રાગાદિ દોષોનો નાશ થાઓ, વીતરાગ ગુણ પ્રગટ થાઓ.
૧૦. વિભાવનો નાશ થાઓ, સ્વભાવ ગુણ પ્રગટ થાઓ.
૧૧. વિષમ ભાવનો નાશ થાઓ, વીતરાગ ગુણ પ્રગટ થાઓ.
૧૨. બહિરાત્મ ભાવનો નાશ થાઓ, અંતરાત્મભાવ પ્રગટ થાઓ.
૧૩. પુદ્ગલાનંદીપણું નાશ પામે, પરમાનંદપણું પ્રગટ થાઓ.
૧૪. અસયમનો નાશ થાઓ, સંયમગુણ પ્રગટ થાઓ.
૧૫. અજ્ઞાનનો નાશ થાઓ, જ્ઞાનગુણ પ્રગટ થાઓ.
૧૬. ભયનો નાશ થાઓ, નિર્ભયતા ગુણ પ્રગટ થાઓ.
મિથ્યાદર્શનનો નાશ થાઓ, સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત થાઓ.

- ૧૭ ભોગેચ્છાનો નાશ થાઓ, ભોગેચ્છા રહિતપણુ પ્રાપ્ત થાઓ
- ૧૮ સર્વ ઇચ્છાઓનો નાશ થાઓ, ઇચ્છાનિરોધ રૂપ તપ શુભ પ્રગટ થાઓ
- ૧૯ ભેદ ભાવનો નાશ થાઓ, અભેદ શુભ પ્રગટ થાઓ
- ૨૦ ક્રુધા વેદની કર્નનો નાશ થાઓ, અને આત્મિક બળ દ્વારક શુભ પ્રગટ થાઓ
- ૨૧ અવિવેકનો નાશ થાઓ, વિવેકશુભ પ્રગટ થાઓ
- ૨૨ ક્ષાય દોષનો નાશ થાઓ, અક્ષાય શુભ પ્રગટ થાઓ
- ૨૩ મમત્વ ભાવનો નાશ થાઓ, નિર્મમત્વ શુભ પ્રગટ થાઓ
- ૨૪ શિવોદ્ધમ કલ્યાણકર, મુખકર, હૃદયકર
- ૨૫ હું સિદ્ધ પરમાત્મા સમાન આત્મા છું, મારું તે આત્મ સ્વરૂપ પ્રગટ થાઓ
- ૨૬ હું વિનાશી નથી પણ અવિનાશી આત્મા છું તે મારું અવિનાશીપણુ પ્રગટ થાઓ
- ૨૭ શીતરાગ નિર્વિકલ્પ સ્વસંવેદન શુભોનો ધણી છું, તે મારા શુભો સત્વર પ્રગટ થાઓ
- ૨૮ હું નિરુપાધિક મુખનો શ્વામી છું, તે મારું નિરુપાધિક મુખ પ્રગટ થાઓ
- ૨૯ હું કેવલજ્ઞાન-કેવલદર્શનનો શ્વામી છું, તે મારા નિજ શુભો સત્વર પ્રગટ થાઓ

૩૦. નીરોગ, નિરામય આત્મા છું, તે મારા ગુણો સત્વર પ્રગટ થાઓ.
૩૧. હું આત્મા આનંદસ્વરૂપ, સુખસ્વરૂપ છું તે મારા ગુણો સત્વર પ્રગટ થાઓ.
૩૨. હું આત્મા ચંચળતા રહિત સ્થિર, સમ છું તે મારા ગુણો સત્વર પ્રગટ થાઓ.
૩૩. હું અમર આત્મા છું મારું તે અમરપણું સત્વર પ્રગટ થાઓ.
૩૪. હું શુદ્ધ, ભુદ્ધ, પવિત્ર આત્મા છું, અનંતજ્ઞાનાદિ ગુણોથી યુક્ત છું, અન્ય સર્વ જડ પદાર્થોથી ભિન્ન છું, એ મારા નિજ ગુણો સત્વર પ્રગટ થાઓ.
૩૫. હું સમ શાંત પરિપૂર્ણ આત્મા છું. એ મારું સ્વરૂપ છે તે સત્વર પ્રગટ થાઓ.
૩૬. સર્વ દોષોથી રહિત શુદ્ધ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ મને પ્રાપ્ત થાઓ.

પ

નીરોગી અને સુખી બનવાની ભાવનાઓ

આ ભાવના કરવાથી ક્ષય જેવા ભયંકર રોગોનો નાશ થાય છે, રોગીઓએ આ ભાવનાઓનું વારંવાર રટણ, ચિંતન કરવું જોઈએ રોગીની હાલત સારી ન હોય તો સેવા કરનારે તેને તે ભાવના વારંવાર સંભળાવવી જોઈએ.

(૧) હું નીરોગી છું, મને બિલકુલ રોગ નથી, મારા બધા રોગો દૂર થઈ ગયા છે. સ્નાયુમંડલ બરાબર કામ કરે છે.

મને બરાબર બુધ્ધ લાગે છે હું જે ખાઉ છું તે બરાબર પચી જાય છે, માન મનની દુર્જનતાથી મને વેદનાનો અનુભવ થાય છે અને રોગના વિચારોથી જ હું રોગી બનેલ છું આજથી અધારથી રોગના વિચારોને દૂર કરી હું નીરોગતાના વિચાર કરીને પૂર્ણ નીરોગી બનીશ

(૨) મારા મનકલુ દઈ હવે દૂર થઈ રહ્યું છે, વેદના જ્ઞાન થઈ ગઈ છે મગજ જ્ઞાન તથા સ્થિર છે હું હવે મારા સાગ વિચાર છું છું, અરાગ વિચારોને દેશવટો આપી દીધો છે મારી આખ તોજસ્વી છે, નીરોગી છે, તેમા કંઈ જાનના રોગ નથી મારી આખ મજાપુરોના દર્શન કરવા લાયક તથા આધ્યાત્મિક પુનઃ વાચવા લાયક છે મારા કાન નીરોગ છે, તે વડે શુદ્ધ ધર્મમય વચન શ્રવણ કરીશ

મારું નાક નીરોગ છે તે વડે શુદ્ધ પ્રાણવાયુને ઝડપી છું છું

મુખ અને છત્ર રોગ રહિત છે, તે પોતાનું કાર્ય બરાબર કરે છે, નાક અને પચ્ચ ભોજન સુચિપૂર્વક ખાય છે, પ્રિય હિત, મિત, મત્ય વચન બોલી શકે છે ચરીરની સર્વ વેદના, દર્દ, રોગ દૂર થઈ ગયા છે, હું પૂર્ણ નીરોગી છું મમતા સ્નાયુમંદ પોતાનું કાર્ય બરાબર કરી રહ્યા છે, મન પવિત્ર અને જ્ઞાન છે અને સારા ચારા વિચાર કરે છે અયાદિ અશુભ વિચારોથી જ રોગ ઉત્પન્ન થાય છે તેવા વિચારો હવે હું નહિ કરું, પરંતુ કૃત્યમય, પ્રેમમય, નિસ્વાર્થ વિચારોનું જ હું સેવન કરીશ

(૩) શાસ્ત્રમાં પ્રભુએ કહ્યું છે કે છઃકાયના જીવોને મન, વચન, કાયાથી દુઃખ આપવાથી દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ જ દુઃખદાયી પરિસ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રતિકૂળ સંયોગ મળે છે, તથા છઃકાયના જીવોને દુઃખ ન આપવાથી તથા તેને શાતા ઉપજાવવાથી સુખ મળે છે અને સુખદાતા સંયોગ મળે છે.

હિંસાદી ૧૮ પાપનો મન, વચન, શરીરથી સેવન કરવાથી, સેવન કરાવવાથી, તેને લલ્લું જાણવાથી ત્રીજ દુઃખ અને અશાતા વેદની કર્મ બંધાય છે, અને ૧૮ પાપનો મન, વચન, કાયાથી ત્યાગ કરવાથી અતિશય નિર્મળ સુખદાતા શાતાવેદનીય કર્મ બંધાય છે, અને આત્મધ્યાન કરવાથી બાધાપીડા રહિત શાન્ત સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

(૪) શરીર જડ છે, આત્માથી લિન્ન છે, રોગ શરીર પર અસર કરે છે, પણ આત્માને કંઈપણ હાનિ કરી શકે તેમ નથી. કારણ આત્મા અરૂપી, અરોગી, અજર, અમર છે. શરીર પરના મમત્વને લઈને જ મને દુઃખ થાય છે માટે મારું કર્તવ્ય એ છે કે શરીરનો મોહ મમત્વ ત્યાગીને મારા અવિનાશી સુખનો ભોક્તા બનું.

દાહરો—રોગ પીડે દેહને, નહિ જીવને ખાસ;
ઘર બળે અગ્નિ થકી, નહિ ઘરનો આકાશ.

એવા આત્મિક વિચારો કરી ચિંતા, શોક, લાચથી રહિત થઈને પરમાનંદનો અનુભવ કરવો.

(૫) અશાતા વેદની, દુઃખ વગેરે પૂર્વકૃત પાપનો નાશ

કરે છે તે તો ઉપકારી છે પાપ ન કરવાની ગિફ્ટ આપે છે મા, મર્ત્ય છે કે મારે દોષનો ત્યાગ કરો

(૬) રોગમા, દુઃખમા, પ્રિતા, ભય, શોક વગેરે કરવાથી રોગ દુઃખાદિની વૃદ્ધિ થાય છે અને નવીન કર્મનો બધ થાય છે જેથી ભવિષ્ય પણ દુઃખપ્રદ બને છે રોગને દૂર કરવા માટે અત્યંત પાપથી બનેલ દવાઓનું સેવન દવાથી પણ પાપ વધે છે અને એના દુર્ણ સ્વરૂપ વિશેષ દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે હું અશુભ વિચારો નહિ કરું તથા કિંમતી દવાઓનું સેવન નહિ કરું

(૭) દવા લેવાથી વિશેષ કરીને એક રોગ દબાઈ જાય છે તો બીજા અનેક રોગો ઉત્પન્ન થાય છે આજકાલ દવાઓનો પ્રચાર વધેલ છે તેન રોગો પણ વધેલ છે પણ લગ્યા નથી તો રોગીમા દવા લેવાવાળા પ્રાય ૬૦ ટકા દુઃખી દુઃખી થઈને જાતે મરે છે અને દવા ન લેવાવાળા સરે ૧૦ ટકા મરે છે ઉપવાસ, તપ બ્રહ્મચર્યનું પાલન પાત્ર ઇન્દ્રિયોનો સંયમ કરવો, ભૂખ લાગે ત્યાર માટે ખોરાક લેવો અને ક્રોધાદિનો ત્યાગ કરવાથી ૧૦૦ રોગીમા ૬૬ મુશરી જાય છે ચિંતા, શોક, ભયાદિ મનોવિકારોથી પણ કેન્સર જેવા થાય છે તેથી તેવા વિચારોનો ત્યાગ કરવો જરૂરી છે રોગ એ એક જાનની કુદરતી ક્રિયા છે જે વડે શરીર ની સફાઈ થાય છે, પરંતુ કોઈ અનાનવશ તેનાથી જાનની જ થઈને, અનેક મનુષ્યો દવાઓ લે છે જેથી શરીરનું ઝેર પાછું શરીરમા રહે છે બહાર નીકળી શકતું નથી

૮. હું નીરાગી છું, અભોગી છું, અશરીરિ છું, અકોષી છું, નિર્મોહી છું, અનંતકેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શન, અનંત આત્મિકશક્તિ, અનંત આત્મિક સુખયુક્ત છું, એ મારા નિઃશુણ્ય પ્રગટ થાઓ.

૯. શારીરિક વેદના એ 'પૂર્વકર્મનું' ફળ જાણવું
શારીરિક વેદનાને દેહનો ધર્મ જાણી અને બાંધેલા કર્મોનું ફળ જાણી સમ્યક્ પ્રકારે મહન કરવા યોગ્ય છે. ઘણીવાર શારીરિક વેદનાનું બળ પ્રબળ હોય છે, ત્યારે માનવને સ્થિર રહેવું કઠિન બને છે, તથાપિ મનમાં વારંવાર તે વાતનો વિચાર કરતાં અને આત્માને નિત્ય, અછેદ્ય, અલેદ્ય, જરા-મરણાદિ ધર્મથી રહિત ભાવતાં, વિચારતાં મનનો વિશ્વાસ દૃઢ થાય છે.

મહાપુરુષોએ સહેલા ઉપસર્ગ તથા પરિમહના પ્રસંગોની વારંવાર સ્મૃતિ કરી, તેમની દૃઢતા, નિશ્ચયબળ, અચલતા વગેરેનું વારંવાર મનન, ચિંતન કરવાથી મનના પરિણામ સ્થિર થાય છે અને વેદના વેદનાના ક્ષય કાળે નિવૃત્ત થયે ફરી તે વેદના કોઈ કર્મોનું કારણ થતી નથી.

વ્યાધિ રહિત શરીર હોય તેવા સમયે જીવે જો તેનાથી પોતાનું જીવ્યાપણું જાણી, તેનું અનિત્ય સ્વરૂપ જાણી, તે પ્રત્યેના મોહ, મમતાદિ ત્યાગ્યાં હોય, તો તે મહાન કલ્યાણકારી છે, પરંતુ તેમ ન બન્યું હોય તો કોઈ પણ વ્યાધિ, રોગ ઉત્પન્ન થયે તેવી ભાવના ભાવતાં જીવને નિશ્ચળ એવું કર્મ-બંધન થતું નથી; અને મહાવ્યાધિના ઉત્પત્તિ કાળે તો દેહનું સમત્વ જીવે જરૂર ત્યાગી જ્ઞાની પુરુષના માર્ગની વિચારણાએ વર્તવું એ શ્રેષ્ઠ ઉપાય છે.

એ કે દેહ મમત્વ ત્યાગવું કે મોહુ કરવું એ દુષ્કર છે, છતાં દેહ નિર્લેપ બળ પાતે કંઈ જ દુષ્કર નથી

અવિચાર અને અજ્ઞાન એ નર્વ શ્લેષણ, મોહનું અને નીચી ગતિનું કારણ છે. અધિચાર અને આત્મજ્ઞાન એ મોક્ષનો ઉપાય છે

ભયથી મુખ્ય થવાનો ઉપાય એ છે કે વારંવાર વિચારવું ભેદ એ કે સ્વમત્ત સસાર મૃત્યુ જાદિ ભયે ધરી અસરણ છે તેને શબ્દરૂપ માનવો તે મૃગજળ મનાવે છે તે નમારનું મુખ્ય મારણ નેહુષ ધન અને દ્રેષણ ધન છે તેનાથી નિવર્તવું એ ભયથી છૂટવાનો અને નિર્ભય બનવાનો માર્ગ છે

આત્મબાનવી અદ્વૈતાનો નાશ વાય છે

ભાવકનથી વિમુખ થવાય તો નિઃસ્વાવ પરિણામી થવાય

સમ્યગ્દર્શન વિના વાસ્તવિષ્યલે હવ બાનમર્મથી વિમુખ ન થઈ શકે

જ્યાં સુધી સ્વરૂપ જ્ઞાન્તિ છે, ત્યાં સુધી વિષયોનો વિગ્રહ મળતો નથી ને જ્યાં સુધી વિષયોનો વિગ્રહ મોહુદ છે ત્યાં સુધી સ્વરૂપ જ્ઞાન્તિ જળની નથી વિષયનો વિગ્રહ એટલે સ્વમા પ ની જ્ઞાન્તિ અને પરમા સ્વની જ્ઞાન્તિ અર્થાત્ પોતાની ભિન્ન એવા જટ-પૌંદ્રગણિક મુખમા, અનિત્ય મુખના મુખમુદિ

હે આત્મન ! તું જન્મગતાનો અભ્યાસ કર

અનંત અયાગાધ મુખનો એક અનન્ય ઉપ સ્થિર થવું તે જ છે

સ્વચ્છંદ રૂપી અધત્વ છે ત્યાં સુધી મોટા માર્ગ મળતો નથી.

હું નીરોગી નિરામય આત્મા છું, રોગની સત્તા મારા પર ચાલી શકે જ નહિ.

હું નિર્ભય આત્મા છું, મને રોગ કંઈ કરી શકે નહિ, આ વિશ્વમાં મારું અહિત કરનાર કોઈ શક્તિ વિદ્યમાન નથી જ.

મારા આત્મામાં અનંત શક્તિ ભરી પડી છે. હું તેનો સ્વામી છું હું નિર્જાળ નથી પણ બળવાન છું.

૬

વિદ્યાર્થીઓની ભાવના

પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીઓએ સદા પ્રાતઃકાલમાં પ્રભુસ્તુતિ કર્યા પછી અવશ્ય ચિંતન કરવા યોગ્ય ભાવનાઓ. મનુષ્ય જ્યાં સુધી સર્વજ્ઞ ન બને ત્યાં સુધી અપૂર્ણ જ છે, માટે પ્રત્યેક માનવોએ આ ભાવનાઓનું નિરંતર ચિંતન, મનન કરવું જોઈએ.

હે પરમાત્મા ! હું તમોને ભાવપૂર્વક નમસ્કાર કરું છું. આપના સમાન મારી આત્મા પણ અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતસુખ અને અનંતશક્તિ સત્તા રૂપે વિદ્યમાન છે તે શુણોને પ્રગટ કરવા માટે હું આપને નમસ્કાર કરું છું.

આજ અત્યારથી હું અજ્ઞાનનો નાશ કરવા અને જ્ઞાનને પ્રગટ કરવા પ્રયત્નશીલ બનીશ.

વિવેકથી અવિવેકનો નાશ કરીશ.

અહિંસાથી હિંસક ભાવનો નાશ કરીશ.

સત્યના પાલનથી અમત્યને દૂર કરવા પ્રયત્નવત બનીશ
 પ્રહાયકનું પાલન કરી વિષયવાસનાનો નાશ કરવાનો
 પ્રયત્ન કરીશ

શમાભાવને ધારણ કરી ક્રોધને છૂટવાનો પ્રયત્ન કરીશ
 વિતરથી ગર્વને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરીશ સરળતાથી કપટ,
 માયાને છૂટવાનો પ્રયત્ન કરીશ અતોષથી લોભને છૂટવાનો
 પ્રયત્ન કરીશ ઇચ્છાઓનો નાશ કરીને ઇચ્છા રહિત આત્મસ્વરૂપને
 પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્નગીઢ બનીશ

હે પ્રભો ! મને સદ્ગુણોથી કરવાનું બળ આપો

પૈસા કમાવાની ખાતર જ હું બાણ્યો નથી પણ શરીર,
 મન અને આત્માની ઉન્નતિ કરી એ કત્યાણ કરવા શક્તિમાન
 બનવા માટે જ બાણ્ય છું

કોઈ પણ ખરાબ આદત, દુર્બ્યસન, વમાક, બીડી,
 નિમારેટ, મમાલેદાર ખોગક, નાનક, સિનેમા, બિલાભ વાગાઓ
 વગેરે શારીરિક, માનસિક હાનિકારક વસ્તુઓથી હું બચવાનો
 પ્રયત્ન કરીશ

હું શારીરિક કેળવણી લઈશ એટલે શરીરને સ્વસ્થ
 રાખવા કસરત, વ્યાયામ કરીશ આરોગ્યતાના નિયમોનું પાલન
 કરીશ

માનસિક શિક્ષણ મેળવું કરીશ, એ વડે નવોનિકારો
 છૂટવાનો પ્રયત્ન કરીશ પ્રતોષજનને નમ્રજૂત કરીશ જેથી
 મુખ, હું ખોની અંતર તેના પર ન થતા હું આત્મચિંતા

કરી શકું અને અંતમાં આત્મિકજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકું. જે શિક્ષા વડે શારીરિક, માનસિક તથા આત્મિક વિકાસ થાય તે જ સાચી શિક્ષા છે.

હું નિર્ભય, સાહુસી, ઉદાર, સત્પુરુષાર્થી, ધર્મશ્રદ્ધાવંત, દયાળુ, સેવાભાવી, સત્યવાદી, યજ્ઞચારી, સંતોષી, ઉદાર અને સંયમી જનું એવી હે પ્રભો ! મને શક્તિ આપો, એવી આપ ચરણોમાં મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે.

જે ભારતદેશમાં હું રહું છું તેમાં લાખો મનુષ્યોને પેટ પૂરતું અન્ન મળતું નથી એવી અવસ્થામાં વિવિધ ખાનપાન, મોજશોખ, નાટક, સિનેમા, માનપાન વગેરેમાં વ્યર્થ ખર્ચ કરવો તે યોગ્ય નથી.

આ દેશ અજ્ઞાનથી, કુરૂઢિઓથી, કુસંપથી અને ધર્માંધતાથી હુઃખી થઈ રહ્યો છે. એ અવસ્થામાં મારે તન, મન, ધન અને સત્તાથી મારી ખર્ચી શક્તિઓને સુશિક્ષા, સંપ, સચ્ચરિત્ર અને આત્મસંયમની વૃદ્ધિમાં અર્પણ કરવી જોઈએ.

સમસ્ત ભારતવાસીઓમાંથી તેમ જ મારામાંથી કુસંપ, ઇર્ષ્યા, કાયરતા, રૂઢિચુસ્તતા, ધર્માંધતા, નિંદા અને હિંસકભાવનો સર્વથા નાશ થાઓ, અને આત્મિક ગુણો સમ્યક્જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર પ્રગટ થાઓ. સમસ્ત ભારતવાસીઓમાં અને મારામાં ઐક્ય, ગુણાનુરાગ, સેવાભાવ, વીરત્વશક્તિ, સત્યપ્રિયતા, અહિંસકભાવ, ન્યાયસંપન્નતા, સત્પુરુષાર્થ વગેરે ઉત્તમ સદ્ગુણો પ્રગટ થાઓ.

૭

અક્ષયર્થ પ્રાપ્ત કરવાની તથા એના ગ્હાની ભાવનાઓ

સુખનુ નૂળ અક્ષયર્થનુ પાવન સદા યાઓ

દુ ખદાથી વિષયેચ્છાનો નાશ યાઓ

અનલ, અશ્વય સન્યમુખ આપનાર શુદ્ધ અક્ષયર્થનુ પાવન સદા દુ

ચાત્રિશુભનુ શુદ્ધ પાવન કરવામા નજાયક અક્ષયર્થ શુભ પ્રગટ યાઓ વિભાગના નાશ યાઓ અવિભારી શુભ પ્રગટ યાઓ

મોમ માગમા વિનબૂત ભોગેચ્છાનો નાશ યાઓ

નવવા સહિત શુદ્ધ અક્ષયર્થનુ પાવન કરુ

ગ્રી-પુ-ષ નબધી ભો નો ત્યા તે ન્યૂતન-અક્ષયર્થ, પવ ઈન્દ્રિયોના વિરથોનો ત્યાગ તે બવજાર અક્ષયર્થ, શુદ્ધ આ મમ્વકપમા નમનુ મનુ તે નિશ્ચય અક્ષયર્થ મને પ્રાપ્ત યાઓ

બધા ગોળુ મૂળ, આયુધ્યનો ગ્રીન અન પ્રનાર અને ગી, બાર દેવ મનતિ કંપનન કરના વિષયાનકનો નાશ યો

અમુચિમય શરીર પરથી મોઠ દૂર યાઓ, વિષયવામનાઓ યાઓ અને આત્મિક મમમ પ્રાપ્ત યાઓ અનલ ખદાના વિષયેચ્છાનો નાશ યાઓ, અન વચન શરીરે ઈ અક્ષયર્થનુ પાવન યાઓ

આત્મબાન બૂલાવનાર ભોગેચ્છાનો નાશ યાઓ અને ગી અવસ્થા પ્રાપ્ત યાઓ

વ્યાપારમાં સત્ય, નીતિ. પ્રમાણિકતા. વગેરે હું પાલન કરું, અને ધર્મના આદેશોને ન ભૂલું. એવો યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરીશ.

જેવી રીતે વ્યાપારનો હિસાબ રાખું છું એવી રીતે જીવન વ્યાપારના પુણ્ય પાપનો હિસાબ રાખીશ અને જેમ બને તેમ પાપનો ત્યાગ કરવાનો પ્રયત્ન કરીશ વ્યાપાર કરના સ્વાર્થવૃત્તિને નહિ પોપુ પણ પરોપકારની ભાવના, સગાનતાની ભાવનાને જ કેળવીશ.

દેશ, જાતિ અને ધર્મને હાનિ કરનાર વસ્તુઓનો વ્યાપાર નહિ કરું.

ધન સંચય સમાન કોઈ પાપ નથી. સંચયવૃત્તિનો ત્યાગ કરવાનો પ્રયત્ન કરીશ અને દાનવૃત્તિ વધારવાનો પ્રયત્ન કરીશ.

ધન અને ભોગ ભાવરોગ છે તેને ઘટાડવાનો પ્રયત્ન કરીશ આરંભ, પરિગ્રહ દુ.ખ, દુર્ગુણને વધારનાર અને દુર્ગતિના દાતા છે. એમ જાણી તેને ઘટાડવાનો પ્રયત્ન કરીશ.

૧૧

મંગલ કામના

ક્ષમાપનાનો અગ્નિ આપણા સર્વને વિશુદ્ધ બનાવે !

ધર્મની આરાધના હું નિષ્કામવૃત્તિથી કરું એવી મનોવૃત્તિ કેળવું, બાર ભાવનાનું સ્વરૂપ રોજ વિચારું, જ્યારે દુ.ખ આવે ત્યારે કાયર થઈ દીન બનું છું તો એથી નવા કર્મ બધાય છે, માટે આવેલા કર્મોને શૂરવીર બની શાંત ભાવે ભોગવું. સમાધિભાવની રક્ષા અને વિકાસ માટે યથાશક્ત્ય

મત, નિયમ, ત્યાગ, તપ, પ્રભુભક્તિ, મતનેવા, દીન બધુઓની
સેવા, પવિત્ર ભાવનાઓ, ચાન્દ્રિની સાધના, હે પરમાત્મા !
આપની કૃપાથી મને પ્રાપ્ત થાઓ

ઉપ ! કૃપા બધી નાધનાનો આ રૂપે આત્મતત્ત્વનો
અનુભવ કરવો તે જ છે હે પ્રભો ! આપના આલબન અને
ઉપામનના ફળ વડે આત્માનુભવ પ્રાપ્ત કરવાનું બળ પ્રાપ્ત
થાઓ ભવાનરના આત્માનુભવની નામથી મુક્તિ યાચ તેવા શુદ્ધ
દેવ, શુદ્ધો યોગ સરળતાથી મળે તેવી ભાવના હે પ્રભો !
તમારી પાસે વા વાર ભાવુ છું હે પરમાત્મા ! તમારો અમૃત
રૂપી ધર્મ, અને તમારું શુભ ભવોભવમા પ્રાપ્ત થાઓ અને
જગતના બધા જીવોને પણ પ્રાપ્ત થાઓ એ જ મંગલ કામના

૧૨

શાગરિડ અને માનસિડ રોગોને દૂર કરવાનો
ગમખાણુ ઈનાજ

ચરીરના રોગ પરિમિત છે મનના રોગ અપરિમિત છે
આ શારીરિક અને માનસિક ત્રણ પ્રકારના રોગો તમારે દૂર
કરવા છે ? આ ગટી તે સર્વ રોગો નિવારણ કરવાની અનોખ
દવા, જે વડે ત્રણ રોગો દૂર થવાનો વિશ્વાસ પ્રાપ્ત થાય છે,
અને સાથે ત્રણે આત્મબળ અને આ મનિધાસ વધે છે

સુઆપના

રાત્રે નિદ્રાપીન થતા પહેલા અર્ધા કલાક ચાનિપૂષક
જેસો અને જે કોઈ વ્યક્તિ પ્રત્યે નમને અભાવ અનુચિ, દેવ
વિરક્તાર કે દંરનો ભાવ હોય, તેમની સાથે તને તમારા આ

માનસિક એકાંતમાં ટમા માંગો. અંતરના સાચા ભાવથી ટમા માગવાનો પ્રયત્ન કરો.

જો તમને કોઈ પશુ, પક્ષી કે મનુષ્યનો ભય હોય, તો તમારા આંતર્યશ્તુ સમક્ષ તેને કલ્પના દ્વારા સાક્ષાત્ કરો, અને તેની ભાવપૂર્વક ક્ષમા માગો, તેના પ્રત્યે સદ્ભાવના, મૈત્રીભાવના તથા પ્રેમભાવનાના ભાવોનો પ્રવાહ વહાવો.

તમારા પ્રત્યે કોઈએ અન્યાય કર્યો હોય, તમે આવો આરોપ કોઈ ઉપર મૂકતા હો, તમે કોઈ પ્રત્યે શુષ્કપણે, વર્ત્યા હો, કોઈને કટુ શબ્દો કહ્યા હોય, કોઈની ટીકા-નિંદા કરી હોય, તો પણ તમારા આ માનસિક એકાંતમાં તેની ક્ષમા માગી આવા વિચારો ફરી ન કરવાનો તથા આવા શબ્દો ફરી ન બોલવાનો નિર્ણય કરો.

મિત્રો, સ્નેહી, સ્વજનો સાથેનો તમારો સ્નેહ ઓછો થતો જતો હોય, જો કોઈ સાથે તમે વિખવાદમાં હો, અણબનાવ બન્યો હોય, તો તમારી વચ્ચેની આ અંતર-ભેદની દીવાલ મૈત્રી અને સ્નેહભાવ વડે દૂર કરવા સર્વ શક્ય પ્રયત્નો આદરો.

૧૩

માનસિક સારવારની પ્રક્રિયા

Process of Mental Therapy

સર્વ જીવોમાં રહેલાં તેમના શુદ્ધ સ્વરૂપને જુઓ અને સર્વ જીવો પ્રત્યે દૃઢતાપૂર્વક પ્રેમના વિચારો મોકલો. સક્રિયપણે ની આદિ ભાવના ભાવો.

૧૪

મંગલ લાવના

ધર્મનો પાયો દઢ કરવા જો તમે ઇચ્છતા હો તો તમે વારંવાર નીચેની લાવનાઓનું રટણ કરો.

(લાવના લાવવી એટલે મનથી તેમાં એતપ્રેત થવું. વચનથી બહુમાન કરવું, અનુમોદના કરવી, અને કાયાથી પોતાની શક્તિ ગોપવ્યા વિના શક્ય એટલું ઉચિતપણે આચરણમાં મૂકવું.)

“ જગતના સર્વ જીવોને હું ખમાવું છું (તેઓના અપરાધોને હું સહી લઉં છું.) મારે સર્વની સાથે મૈત્રી લાવ છે. કોઈનીય સાથે વેર નથી.

જગતના સર્વ જીવોનું કલ્યાણ થાઓ. સર્વ પ્રાણી સમૂહ પારકાનું હિત કરવાની લાવનાવાળા બનો. સર્વ જીવો નિષ્પાપ બનો. સર્વને સદ્બુદ્ધિ મળો ! સર્વે બોધિબીજ પામે ! સર્વના સર્વ દોષો નાશ પામે, દોષ રહિત બનો. સર્વત્ર સર્વ લોક સુખી થાઓ ! ”

“ જગતના સર્વ આત્માઓ મારા આત્મા સમાન છે. એટલે મને જેમ સુખ ઇષ્ટ છે, અને હું ખ અનિષ્ટ છે, તેમ જગતના સર્વ જીવોને સુખ ઇષ્ટ છે.

જે વસ્તુ આપણને અનિષ્ટ હોય તે બીજા પ્રત્યે ન ઈચ્છવી, ન આચરવી. હું સર્વનું હિત ઈચ્છું છું. હું સર્વનું શુભ ઈચ્છું છું. હું સર્વનું પરમસુખ ઈચ્છું છું.

નિશ્ચયનું લક્ષ્ય રાખી શુદ્ધ વ્યવહારનું પાલન કરવાથી આત્મસ્વરૂપ અનુભવાતું જોવાય છે.

“હું જડ નથી, હું દેહ નથી, હું ચૈતન્ય સ્વરૂપ અનંત
શુભોનો પૂજ હું આત્મામાં અનંત શક્તિઓ ભરેલી છે જેમના
અનંત શુભો પ્રગટ થયા છે તેમનું હું શરણ લઉં છું અને
મા । અનંત શુભો પ્રગટે છે ”

આ મંત્ર જી ભાવનાઓ વારંવાર ભાવવાથી આપણામાં
દિવ્ય પ્રગટ થાશે માટે સવારે આ ૧૨ રાત્રે મુગા પહેલા ઉપરની
ભાવના ભાવવા આપ સૌને વિનંતિ —

૧૫

આત્મશ્રદ્ધાની ભાવના

હું જીવનમાં આવના કષ્ટો, વિધો વગેરેથી ભયભીત
નહિ બનું હું આત્મવિશ્વાસુ છું મત્તાગ્રહી છું હું આ મશ્વદા
જો નિધર છું મમા ની કોઈ શક્તિ મને વિ રક્ષિત નહિ કરી
શકે આત્મશ્રદ્ધાના બળ વડે હું અમલવને સભવ કરવા
સમર્થ છું આત્મશ્રદ્ધાના દેવી બળ વડે પરાધીનતાથી મુક્ત
થયેલ છું આત્મશ્રદ્ધાની અખંડ જ્યોત મારા અંતરમાં નંદા
પ્રગટિત છે, એથી માનુ અંતર મદા પ્રગાન અને તૃપ્ત રહે
છે મારા માટે કોઈ વસ્તુ દુર્લભ નથી, અનાધ્ય નથી મને
અનુભવ થઈ રહ્યો છે કે જ્ઞાનમ્યનો શુભ ભંજર આ મશ્વદા
જ છે હું કોઈ બીજી બાદ્ય નરના પર નિભર નથી, પરંતુ
આત્મશ્રદ્ધા જ માત્ર પરમ આવલબન છે બધા દુ જો, સકલો,
બધનોને દૂર દેરનાર માત્ર એક આત્મશ્રદ્ધા જ છે અનંત
અને અપાર બળ પ્રાપ્ત કરવાનો રાજમાર્ગ એક આત્મશ્રદ્ધાને
પ્રગટ કરવી તે જ છે

૧૬

સ્વ સ્વરૂપની ભાવના

હું સંસારની સર્વ કામનાઓથી પર છું. ઉચ્ચ વિચાર મને પવિત્ર ભાવનાઓ વડે પરિપૂર્ણ બની ગયો છું. ક્ષણભંગુર મહાર્થો પર હું આસક્તિ કરતો નથી. મનોવિકાર અને ાસનાઓ મને પોતાના ધ્યેયથી વિચલિત નહિ કરી શકે

મારો આત્મા મન, ઇન્દ્રિય અને શરીરનો સ્વામી છે, ગુલામ નથી. હું હવે ક્યારેય પણ વ્યાકુળ તથા ક્રુધ્ધ નહિ બનું. મારા આત્માની સામે કોઈની તાકાત નહિ ચાલી શકે. આસ્તવિક શક્તિ મારા આત્મામાં છે, એને કોઈ દબાવી નહિ શકે કે નહિ દોડી શકે. મારો આત્મા અપરિમિત બળવાળો છે. હું હવે રાગેશુર કે તમોશુરને વશ નહિ બનું સંસારના સર્વ મહાપુરુષોને મહાન કાર્ય કરવાની પ્રેરણા અંતરાત્મામાંથી જ મળે છે, એથી મારો પ્રેરક પણ આત્મા જ છે. ચિન્મય આત્માની પ્રેરણાથી જ હું સર્વ વ્યવહાર કરું છું. દુઃખ, શોક, ખીડા, સંતાપને પોતાના હૃદયમાંથી દેશવટો આપુ છું. પોતાના વિચારો પર પૂર્ણ અંકુશ રાખું છું. ચિદાનંદ સ્વરૂપી આત્માનું જ નિરતર નિદિધ્યાસન કરું છું. જે પરમાત્મા આ વિશ્વનું શાસન કરી રહેલ છે તેવો જ મારો આત્મા છે

૧૭

સત્ય વ્રતની ભાવના

હું ત્રિપત્તિ, દુઃખ અને કલેશોનું સહર્ષ સ્વાગત કરું છું. હું સારી રીતે જાણુ છું કે દુઃખ, દર્દ, કલેશ મારા લલા

માટે જ આવે છે, મારા બંધન નહીં કરવા માટે જ આવે છે હું
ભારેમા ભારે વિપત્તિ આવશે તો પણ ખેદ નહિ કરું પરંતુ
પ્રસન્ન રહીને જ સહન કરીશ અને પરમ પ્રભુ પર પૂર્ણ વિશ્વાસ
છે કે તેઓ સમસ્ત કલેશો તથા ભયથી માનુ રક્ષણ કરી ગ્રહેણ
છે અને કોઈ પ્રતારની ચિંતા કે ફિકર નથી હું સત્યપથનો
અનુગામી છું, અન્યનિષ્ઠ છું મારા આત્મામા અનલ બળ છે,
તેના પર વિશ્વાસ કરું છું કોઈ પણ વિપત્તિ અને પરાજિત
નહિ ની શકે, ન સત્યપથથી બાદ કરી શકશે હું ભારેમા ભારે
સંઘટમા અને વિપત્તિમા પરમ નિર્ભય અને નિશ્ચિત છું, કેમ કે
હું ઈશ્વરી અદ્ય કવચથી મહા સુરક્ષિત છું હું પોતાના જીવનમા
અન્યમતનો કદાપિ ભગ્ન નહીં કરું હું પોતાના મનમા અચરપણે
પ્રતિશ્વિત છું કોઈ વ્યક્તિ મારી સત્યતાને પરાજિત કરવા
અમથ નથી વિનંતિઓના ઘનઘોર વાહણ અને કુળ્લ અને
અશાન નહિ કરી શકે હું પોતાના માંથી નક્રમાત્ર
વિચારિત નહિ બનું અન્યનો જ નહા વિન્ય થાય છે

૧૮

સાધ્યમિદ્ધિની ભાવના

વિશ્વમા શાશ્વત વસ્તુ એક જ છે અને તે પરમાત્મા જ
છે એ પરમાત્માની પ્રાપ્તિ એ જ મારા જીવનનું લક્ષ્ય છે
એ જ શાશ્વત મહાનન્ય મારા જીવનનું ધ્યેય છે ને મારા
મનમા દૈ નિદ્યેય કરી લીધેા છે કે પરમાત્માની પ્રાપ્તિ માટે
દર સર્વ સગત ત્રયલશોક બનીશ હું પોતાના હૃદય પ્રાપ્તિના
માગથી એક રતીભર પણ અડીતરી વિચરિત નહિ બનું હું

ક્યારેય પણ લક્ષ્યપ્રત્ય નહિ બનું. પરમ લક્ષ્યને પ્રાપ્ત કરવા માટે મન, પ્રાણ અને આત્મા નિરંતર કાંતિ કરી રહેલ છે. ખાતા, પીતા, સુતા, બેસતા, ચાલતા, ફરતા, અહોનિશ મારું ધ્યાન પોતાના લક્ષ્ય પર જ સ્થિર રહે છે મારું જીવન પણ પળ એની કૃપા પર અવલંબિત છે, અને એનું શરણ અને એનો આશ્રય ગ્રહણ કરી રહેલ છે. મારા લક્ષ્યની પ્રગતિ થઈ રહી છે. અને હું દિનપ્રતિદિન તેના તરફ આગળ વધી રહ્યો છું. મારા બધા પાપ-તાપ ભસ્મ થઈને શરીર નીરાંગી મન નિર્દોષ અને આત્મા પવિત્ર બની રહેલ છે. અશાંતિનો ભાવ મારા મનમાં પ્રવેશ નહિ કરી શકે. મંસારમાં કોઈ પણ મારી લક્ષ્યસિદ્ધિમાં બાધા કબ્બાને સમર્થ નથી. શરીર, વાણી, મન એના તરફ દોડી રહ્યા છે. વૃત્તિમાં પણ સુંદર લક્ષ્યને પ્રાપ્ત કરવાના આનંદનું અખંડ ભાન થઈ રહ્યું છે, અને હું લક્ષ્યસિદ્ધિ તરફ આગળ ને આગળ વધી રહ્યો છું.

૧૯

પ્રસન્નતાની ભાવના

જીવનમાં પ્રસન્નતાનો અનુભવ કરવો એ જ મારી હાદિકે અભિલાષા છે. મારો જન્મ પણ એ માટે જ થયો છે, કે હું પ્રતિકૂળથી પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિમાં પણ પ્રસન્ન રહું. અનુકૂળ પરિસ્થિતિમાં સ્મિત કરવું સહેલું છે પરંતુ હું પ્રતિકૂળથી પ્રતિકૂળ પ્રસંગમાં પણ સદા સર્વદા પ્રસન્ન રહીશ વિષસમ વિઘ્નોનું પાન કરીને પણ હું ખિન્ન કે ઉદાસ નહિ બનું. કોઈ મારા પર ક્રોધિત થાય તો પણ હું તેના પર પુષ્પોની

વૃત્તિ કરીશ સિમન હાસ્ય મમીપ વિપનાઓ જરા પણ ટકતી
 નથી હું આશા અને પ્રમન્નતાનો આવિષ્કાર પોતાના જીવનમા
 કડુ છું નિર્મલ પ્રમન્નતા જ મારામા પ્રગટ થઈ રહી છે
 વિવિધ બ્યવહાર કરવા છતાં હું મનમા પ્રમન્નતાને સ્થિર
 રાખું છું, અનુકૂળતા હોય કે પ્રતિકૂળતા, કોઈ અપમાન કરે
 કે સન્માન આપે, નિંદા કરે કે મુતિ, હું એ મર્વ અવસ્થા
 યોમા પોતાની પ્રસન્નતા ગ્રિય રાખું છું હું પોતે પ્રસન્ન
 રીને બીજાઓને પ્રમન્ન કરી ગહેલ છું પ્રતિશ્વ હું પોતાના
 કિલ્લા પ્રસન્નતાનું ગાન જ કું છું હું પ્રમન્ન રહું છું
 અને સમગ્ર મારા માગી માથે પ્રમન્ન રહે છે હું નિરતર
 આનંદસ્વરૂપ પરમા માનું ધ્યાન કડુ છું, અને મર્વ વિપ્ન,
 બાધ યો પર વિશ્વ પ્રાપ્ત કડુ છું

કપાય ત્યાગ

કપાયોની વૃદ્ધિમાં દુઃખ છે, કપાયોની હાનિમાં સુખ છે. જ્યાં દુઃખનો અનુભવ થાય ત્યાં તપાસવું કે મૂળમાં કયો કપાય કામ કરી રહ્યો છે? કોઈ એક કપાય જરૂર તમને બેવા મળશે. તમે એ કપાયને દૂર કરશો કે તરત જ દુઃખ રવાના થશે. દુઃખનો બાહ્ય પ્રતિકાર કરવા જતાં દુઃખની વૃદ્ધિ થાય છે, કારણ કે તેમ કરવા જતાં કપાયો વધે છે. દુઃખનું કારણ ચાર કપાયો જ છે, તે કપાયોને ટાળવાનો જ પ્રયત્ન કરો. ત્યાર પછી જ આંતરશાંતિનો અનુભવ થશે.

વીતરાગના પંથે ચાલવા માટે રાગનો સંગ ત્યાગવો જોઈએ. રાગનો સંગ રાખી વીતરાગને અનુસરી શકાશે નહિ રાગના ત્યાગ માટે રાગના સાધનોનો ત્યાગ કરો. એવા સ્થાનોનો પણ ત્યાગ કરો. રાગ ઉપરથી તો મિત્રનો દેખાવ કરે છે. મિત્ર બનીને જીવને ફસાવે છે, તે પછી ફૂર બની જીવના ખેડાલ કરે છે. વાતવાતમા ક્રોધ ન આવે, પ્રસંગે પ્રસંગે અભિમાન ન ઉપજે, સ્થાને સ્થાને માયા ન જાગે, અવસરે અવસરે લોભ ન પ્રગટે, તેનું નામ છે શાન્તિ ! તેનું નામ પ્રશમ ! આવી શાન્તિ અહીં પ્રાપ્ત થઈ જાય તો સમજવું કે મોક્ષ સુખની આંશિક પ્રાપ્તિ થઈ. માટે જીવનનું આજ લક્ષ ક્રોધાદિ કપાયો કેટલા શમ્યા? બીજી બાબતુ ક્ષમા—નમ્રતા—સરળતા અને નિર્લોભતાનું લક્ષ રાખી સ્થાને સ્થાને તેનો ઉપયોગ કરો. હતાશ ન થશો. ક્રોધાદિ સામે જિદ્દગી સુધી લડવું પડશે. શ્રદ્ધા રાખો કે આંતરે અવશ્ય મારો વિજય થશે

—આંતરનાદ

મોક્ષમ
મોક્ષમ ૐ મોક્ષમ
મોક્ષમ

આત્મબોધ

લેખક તથા અગ્રાહક
 વિદ્યમાનિતિ ચાહક

શુખની પિપાસા અને દુઃખનો દેવ તારા અતરત્યાને માલિને।
 શુખનું અનુભવ નહિ થવા દે

સાગિનેા અનુભવ કરવા માટે તારે શુખને ત્યાગતા અને દુઃખને
 સંતા રીખવું પડશે.

તારે શુખને કયા બદ ત્યાગ કરવાનો છે

શુખ તો છે જ એ ।

મયત્ન તો દુઃખને સંહન કરવા માટે કરવાનો ॥

દેખ કે દુઃખ બધું છે ।

પરંતુ અહીં ૫૦-૧૦ વર્ષની જિંદગીમાં આવતા દુઃખને
 સમગ્રપૂર્વક સંહન કરીશ તો બંધિવકાળનું અનંત શુખ તારા
 અંગેના આવા પડશે

પ્રથમાવૃત્તિ

મોક્ષમ

મોક્ષમ

ॐ
ॐ મોહમ ॐ

આત્મ યોધ

૧

શરીર પણ મકાન છે

મનુષ્યને શરીર પર અન્યંત મોહ હોય છે. અને શરીરના મોહને કારણે તે ધર્મ તથા ન્યાય-નીતિના નિયમોનું બરાબર પાલન કરી શકતો નથી. પણ માનવ શરીરના વાસ્તવિક સ્વરૂપને જાણતો નથી. જેવી રીતે આપણે આપણા નિવાસ-સ્થાનને ઘર કહીએ છીએ, એ જ પ્રકારે આ શરીર પણ આત્માનું નિવાસસ્થાન અર્થાત્ ઘર છે.

ઘર ત્રણ તત્ત્વોથી બનેલ છે. પથ્થર, ચૂનો, તથા પાણી. એ જ પ્રકારે આ શરીર રૂપી ઘર મુખ્ય ત્રણ પદાર્થોથી બનેલ છે. હાડ, માંસ અને લોહીથી.

શરીરમાં ઘરની જેમ પથ્થરનું કામ હાડ, ચૂનો માંસની જેમ અને લોહી પાણીની જેમ કામ કરે છે.

ઘર પર ચૂનાનું પ્લાસ્ટર કરાય છે એ પ્રકારે શરીર પર ચામડીનું પ્લાસ્ટર કરાય છે. કેવળ આ પ્લાસ્ટરથી જ ઘર તથા શરીરની શોભા છે. શરીર પરથી જો આ ચામડીને દૂર કરવામાં આવે, તો એ જ શરીર અત્યંત ઘૃણાજનક બની જાય.

શી રૂપી ધરનો આગી, આત્મા શરીરરૂપી ધરનો ત્યાગ
કરીને અન્ય પ્રિયતા બધ છે, ત્યારે તે એનન્ય ગહિન શરીરરૂપી
કરી તેના નવન નેહી એટલી હુઈગા કરે છે અને તેનો
અર્થ નાશ કરે છે

આમ હોવા છતાં અજ્ઞાની માનવ આ દેહવાવચ પર
દેહો મોહ કરીને અનન્ય જન્મો બુધી લોગવાય એટલા પ પ
દેહની મામતી એકત્ર કરે છે

એક જીવન માટે, એક શરીરની મિથ્યા શાન્તિ માટે,
અનંત સમય તથા અનન્ય શરીર ધારણ કરીને અનંત હુ ખોનો
લોખના બને છે એને અનેક પ્રકારે જ્ઞાની પુરુષો જોધ આપે
ત પણ તેનારી આ તુચ્છ શરીરનો મોહ દોડી શકાતો નથી
તે જ અજ્ઞાનતા છે

પ્રિય વાચક ! જે મહાનમા તુ નિવાસ કરે છે, એની
અવસ્થા કેટલી વિચિત્ર છે ? આખની જે વારી કેટલી જબરદસ્ત
છે ? હાખ સૂર્ય હોય તો પણ આખ વિના કોઈ કામના નથી
હાખો સૂર્યથી પણ વિશેષ મૂલ્યવાન આ જે નેત્રો છે તેણે
મૂલ્ય કેટલું હોયું એકએ તે સ્વયં વિચાર !

આખ દરતા કાન વિશેષ મૂલ્યવાન ॥ એક એક દ્રવિય
આટલી મૂલ્યવાન છે તો બધી ઇદ્રિયો અને સર્વ શરીરનું
કેટલું મૂલ્ય ? ? ? વાચક ! સ્વયં વિચાર !

જ્ઞાની પુરુષોએ શરીરને અમૂલ્ય કહ્યું છે આવા અમૂલ્ય
શરીરના પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રિય વાચક ! તનોએ કેવળ
પુરુષકર્મો કર્યા હશે, એનો થોડોક તો વિચાર એકાદમા કરો

હીરા, મોતી અને માણિક્યથી પણ અનંત મૂલ્યવાન શરીર રૂપી મકાનમાં નિવાસ કરીને કેવાં કાર્યો કરવા જોઈએ એનો વિચાર કરો.

આ શરીર પવિત્ર છે, તેમાં પરમાત્માનો વાસ છે, માટે આ શરીર દ્વારા એક પણ અપવિત્ર કાર્ય ન થવું જોઈએ, એવો સંકલ્પ કરો. એમ નહિ થાય તો આ મૂલ્યવાન માનવ-લવ મળ્યો તે વ્યર્થ જશે.

આવા અપૂર્વ શરીરથી અપૂર્વ કાર્યો જ થવાં જોઈએ, એમ ન થાય તો આ શરીરની સાર્થકતા શું? કંઈ જ નહિ.

ચૌરાશી લક્ષ જીવા યોનિમાં માનવ-તન શ્રેષ્ઠ છે. સ્વર્ગના દેવ અને ઇન્દ્રાદિના શરીરથી પણ આ માનવશરીર અનંત ગુણુ ઉત્તમ છે. અસંખ્ય દેવો પોતાના સ્વર્ગના સુખો, દેવાંગનાઓ અને રતનો-મહેલો આદિ રિદ્ધિનો ત્યાગ કરીને આ માનવ-લવનમાં નિવાસ કરવાની ઇચ્છા કરે છે, પરંતુ એને આ માનવ-શરીર રૂપી લવન મળવું ઘણું જ દુર્લભ છે.

કેટલાક દેવો તો સ્વર્ગથી અવીને પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિ આદિ અધર્મ જીવાયોનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે અનંત ગુણવત્ત દેવોને આ માનવશરીર મળે છે ધર્મ રહિત મનુષ્યનું શરીર પશુના શરીરથી પણ અનંતગુણુ પતિત છે.

મનુષ્ય પાપથી ભય કરતો નથી. પણ, પક્ષી હિંસામય અનંત ભવ વ્યતીત કરીને જોટલા પાપ કર્મ અર્જન નથી કરી શકતા, જોટલા પાપ કર્મ એક મનુષ્ય અંતરમુદૂતમાં અર્જિત કરી શકે છે. ધર્મહીન માનવનું જીવન વિશ્વના સર્વ ખો કરતા કનિષ્ઠ છે.

પ્રાણે પોતાને હિતાહિતનો ભાષ હોતો નથી હું કોણ
 છું ? યાથી આ ચો છું ? કયા જવાનો છું ? મારે શું કરવું
 કે એ ? આ બાબતોનો એને ચત્કિચિત્ પણ ભાષ હોતો નથી
 મનુષ્યના આ બધી વાતોનું જ્ઞાન હોય છે પણ અજ્ઞાન છે,
 મનુષ્યના જ્ઞાન હોવા છતાં મનુષ્ય જો જીવનનો દુરુપયોગ કરે,
 એ તે પ્રાણી પણ હીન કહેવાય પરંતુ માનવશવ રૂપી ચિંતા
 વિનિ રાજનો ધર્મ આગ્રાધના કરવાના મદુપયોગ કરાય તો
 અનત મુખ્યમઃ થઈ શકે છે તેનાથી વિપરીત વિષય વિલામ-
 નામક જીવન વ્યતીત કરવામાં એનો દુરુપયોગ કરવામાં
 આવે તો તે સનકર દુષ્ટ દાવાનજના આગાર નરકમાં નાખે છે

૭

વચ્ચનામૃત શીતક

- નિર્બંજનુ શાન્ત વિષય કપાય છે ૧
- બગવાનનુ શત્રુ મયમ ને મમતાય છે ૨
- વિચાર વાચુમાત્ર છે, વ્યવહાર ચૈતન્ય છે ૩
- આત્મવાની ત્રણ લોકની વિભૂતિનો સ્વામી છે ૪
- આત્મવાદી આત્મની મસ્ત્રીમાં નસત બની ચક્રવર્તીના
 મ્વર્ગના મુખેને તુચ્છ જમજો છે ૫
- ધર્મ આટલા બગવાન છે ત્યાર બાજન્ય આત્મા કેટલો
 ન હશે તે વિચારો ૬
- જ્ઞાન રહિત જીવન પણ સમાન છે ૭
- જ્ઞાની સાગર સમ જબીર હોય છે ૮

ત્રૈતન્યવાદનું જ્ઞાન થાય તો વિદ્યમાં પરમ શાન્તિનું સામ્રાજ્ય થાય. જડવાદને કારણે જ રાગ, દેવ, કલેશ, ઈર્ષ્યા આદિનું સામ્રાજ્ય ફેલાય છે. ૯.

આત્મોદ્ધાર માટે મૌન જ શ્રેષ્ઠ માર્ગ છે. આત્મજ્ઞાન થાય ત્યારે વૃત્તિ નિવૃત્તિમાં પરિણીત થઈ જાય છે. (આત્મ ધર્મ નિવૃત્તિ છે.) ૧૦.

વિષયેન્દ્રિય વિષ સમાન છે, સંયમ અમૃત સ્ત્રમ છે. ૧૧

આત્મજ્ઞાની સંસારને માયામય જાણી આત્મામાં લીન રહે છે. ૧૨

શ્વાસોછ્વાસ લેતા અને છોડતા સ્વાભાવિક “સોડકમ”નો ધ્વનિ થાય છે, તો પણ અજ્ઞાની તે તરફ લક્ષ ન આપતા વિષય કષાયમાં લીન રહે છે. (સોડકમ અર્થાત હું સિદ્ધ સ્વરૂપ આત્મા છું) ૧૩

હે ભવ્યો ! હરહમ સોડકમનું રટણ કરો. ૧૪.

ધર્મશુરુઓની બેઠકારી ભક્તોના પતનનું કારણ બને છે. ૧૫

સંસાર અનંત કાળનું જેલખાનું છે, અને સંસારી જીવ અનંત કાળથી કેદી બનેલ છે.

સંસાર રૂપી જેલને મહેલ માનવાથી જ જીવને અનંત કાળથી કેદી બનવું પડેલ છે. ૧૭.

કેદી બંધનને જ સુક્રિત માની રહ્યો છે. ૧૮.

જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીની મિત્રતા થઈ શકે નહિ. ૧૯.

જિન વચનોના અજીર્ણવાળાને ઉપદેશ લાભદાયક થતો નથી. ૨૦.

દેહ દશા ત્યા આત્મદશાની હાનિ છે ૨૧

રાજપાદ, રમણીઓ એ બધાનો ત્યાગ મરણ છે, પરંતુ
મન, ક્રિયો, ધૂન, સન્માન આદિનો ત્યાગ કરવો કઠિન છે
એ જ ભરજમણનું મૂળ કારણ છે ૨૨

જેના જ્ઞાન ચમુ બધ છે તે સ્વર્ગ, નરક, પુણ્ય, પાપ,
બધ, મોઘ વગેરેને દેખી શકતા નથી, ભાલી શકતા નથી ૨૩

સુવિન્ય શ્રદ્ધા બધ મમાન છે હૃદયની શ્રદ્ધા હીરા
માન છે ૨૪

ધનની મમતા કરવી તે જ્ઞાનીઓની દષ્ટિએ અપરાધ છે ૨૫
માનવો ચોરની નિંદા કરે છે, પણ પરિગ્રહ ધારીની
કરવું નથી ચોર જેટલો દયાપાત્ર છે, તેટલો જ પરિ
દાઈ દયાપાત્ર છે ૨૬

ચોર એકની ચોરી કરે છે, પણ પરિગ્રહધારી ધનવાન
આહુકો સાથે મનીષિ, અન્યાય, અસત્ય આદિનો
હાર કરીને તેણે ધન લૂટે છે, છતાં લોકો તેને શાબુકાર
છે, આ જ અજ્ઞાન છે ૨૭

ધનવાનો ચોરની નિંદા કરે છે અને ચોર ધનવાનોની
કરતી વખતે કહે છે કે તને અમારી પાસેથી વધારે
લઈને લૂટી લીધા અમારી પાસે ખાવા માટે પણ
જ ન રહ્યું એથી તો અમે ચોરી કરીએ છીએ એમા
રો ચો દોષ ૧ ૨૮

સિદ્ધ ધનથી જ વર્તમાનમાં જ્ઞાનદાની મનવામાં આવે

છે, પૂર્વે ધર્મવાન જ મહાન ગણાતો હતો. આ છે સમયનો ફેર ! ૨૯.

જેતીનો, સોનીનો, ડુધારનો, મુતારનો આદિ ધંધાને પાપનો ધંધો કહ્યું છે. ગરીબો પાસેથી ૧૦ યા ૧૨ ગુણ વ્યાજ અધિક લેનારનો ધંધો પવિત્ર ગણાય છે. સાચું પાપ શું છે તે જ લોકો જાણતા નથી. એ જ અજ્ઞાન. ૩૦.

રાજા પોતાના વિદ્વાન માટે પ્રજાને લૂંટે છે. શ્રીમંત પોતાના વિદ્વાસ માટે ગરીબોને લૂંટે છે. બન્નેમાં શું અંતર છે ? કંઈ જ નહિ. ૩૧.

માનવ તું દેવ નહિ, પણ દેવોનો પણ દેવ છો તે શક્તિનો વિચાર કર અને ચેત. ૩૨.

બુદ્ધિવાદ યંત્રાલય સમાન છે, અને હૃદયની શ્રદ્ધા ચૈતન્યમય છે ૩૩.

બુદ્ધિની શ્રદ્ધા મૃતક શ્રદ્ધા છે, અને હૃદયની શ્રદ્ધા જીવિત શ્રદ્ધા છે. ૩૪

બુદ્ધિવાદી ધર્મને છોડી શકતો પણ નથી, અને ધર્મારાધન પણ કરી શકતો નથી. ૩૫.

હૃદયની શ્રદ્ધાવાળો ધર્મનું સેવન કરીને ધર્માત્મા બને છે ૩૬.

સુખ, દુઃખ વગેરે કેવળ બુદ્ધિની કલ્પના છે. ૩૭.

જ્ઞાની, વિષય-કષાયની પ્રવૃત્તિને ઘટાડે છે. ૩૮.

અજ્ઞાની, વિષય-કષાયની પ્રવૃત્તિને વધારે છે. ૩૯.

સત્નો નિવાસ હૃદયમાં છે ૪૦

પ્રભુ મહાવીરને ગૌતમસ્વામી ઓળખી શકે છે ગૌશાલો
ઓળખી શક્યો નહિ એ જ પ્રકારે જ્ઞાનીને જ્ઞાની જ ઓળખી
શકે, અજ્ઞાની જ્ઞાનીને ઓળખી શકતો નથી ૪૧

માનવ તન રૂપી મહિરથી વિશેષ મહત્વશાળી મહિર
તણ લોકમાં નથી ૪૨

ક્ષમા વચ નથી, એ તો અભૂષણ છે ૪૩

સયમી પુણ્યો માટે રાત્રિ પણ દિવસ મમાન છે ૪૪

જ્ઞાનીનું જીવન નિર્દોષ બાળકથી પણ અનત પવિત્ર
છે ૪૫

જેન શાસ્ત્રો આ જીવનને તથા અનત જીવનને પવિત્ર
બનાવવાવાળું પરમશક્તિશાળી સાધન છે ૪૬

જેનશાસન વિધિને પવિત્ર બનાવવાવાળું પરમાર્થી પવિત્ર
પુરુષાર્થી શાસ્ત્રન મંત્ર ૪૭

અપીગાનિના કર્તવ્યથી છોડવે તે જ ધર્મ છે ૪૮

આહાર-વિહારની અવિવેકના રાખનારની તદુરસ્તી ખરાબ
થાય છે, આહાર-વિહારમાં વિવેક રાખનારની તદુરસ્તી સારી
રહે છે એ જ પ્રકારે નાની વિવેકપૂર્વક પોતાનું જીવન જીવે છે
અને અજ્ઞાની પાપમય જીવન જીવે છે એથી તેની આત્મિક
તદુરસ્તી ખરાબ થાય ૪૯

પરમાત્મ પદ એ આત્માનો જન્મમિદ્ધ અધિકાર છે
પરંતુ અજ્ઞાનવશાત્ તે ભૂવાયેલ છે ૫૦

આધ્યાત્મિક જીવન નિરામય જીવન છે, નીરાગી, નિરામય, જીવાત્મા સ્વર્ગ, મોક્ષમાં જાય છે. ૫૧.

વિષય-કષાયજન્ય જીવન રોગી જીવન છે, જેથી રોગી જીવાત્મા નરક, નિર્ગોદમાં જાય છે. ૫૨.

આત્મા અરૂપી છે, જેથી એનો રોગ પણ સૂક્ષ્મ હોય છે ૫૩

આત્મિક સૂક્ષ્મ રોગને જાનીજનો જ જાણી શકે છે, અજ્ઞાની જ્ઞાનચક્ષુ હીન, અંધ છે, તેથી આત્મિક રોગને જાણી શકતો નથી. તેથી તે તો શરીરની જ રાતદિવસ ચિંતા કરે છે. ૫૪.

ધર્મસ્થાનક એ તો શાન્તિ, વૈરાગ્ય, અને વીતરાગતા જાગૃત કરવાનું સ્થળ છે. ૫૫.

ચર્મચક્ષુથી ન જોતા વિશ્વને જ્ઞાનચક્ષુથી જોતા શીખો. ૫૬.

વિષય-કષાયની માત્રાનો નાશ થાય તો અધર્મ ઘટી જાય અને સર્વત્ર ધર્મનો વિજય થાય. ૫૭.

સેવા કરનાર પોતાની જ સેવા કરી રહ્યો છે, ખીજાની નહિ, તે યાદ રાખવું જોઈએ. ૫૮.

વિવેકરહિત બુદ્ધિ તે જ જડતા. ૫૯.

ધર્મધ્યાન, દાન. આદિ સત્કર્મો પરોપકાર નથી, પરંતુ સ્વોપકાર છે. ૬૦.

અજ્ઞાની શરીરને જ આત્મા માને છે, અને સત્ સ્વરૂપી પોતાના આત્માને ભૂલી ગયો છે. ૬૧.

મનનો ગુલામ આત્મિક અનંત ગુણોની ઘાત કરે છે. ૬૨.

ધર્મ કોઈ પર વસ્તુ નથી, તે તો આત્મસ્વભાવ જ છે,
અજ્ઞાની એને પર વસ્તુ માને છે ૬૩

બી વાધી કષ્ટ સહન કરનાર જ માધુ છે ૬૪

આવેલા પ્રેરોને સહન કરવાનો જે પ્રયત્ન કરે છે, તે
શાશ્વત્ તથા અમ્યકલ્પિ છે ૬૫

જ્ઞાની કુ ખને આમત્રણ આપે છે, હૃદયજ્ઞા કરે છે,
ત્યારે અજ્ઞાની કુ ખથી કરે છે, ભય કષ્ટ છે, તેનો નાશ થયે
છે ૬૬

મુક્તિ કોઈ વસ્તુનું નામ નથી, પરંતુ રાગ દેવથી મુક્ત
થવું તે જ મુક્તિ છે ૬૭

હનનું નિર્બોધ રૂપી તપ મુખનું ધ્યાન છે, અને હનનને
વધારથી તે કુ ખનું ધ્યાન છે ૬૮

જ્ઞાન રહિત મનુષ્ય પશુ તુલ્ય છે ૬૯

ગૌવાદી ધર્મ જાગાનો પોષક છે ૭૦

અજ્ઞાન ઉપાસના તે જાગાની ઉપાસના છે ૭૧

શુભોની ઉપાસના તે ચૈતન્યની ઉપાસના છે ૭૨

ભોગો રોગના ભાર ક્રપ છે ૭૩

નાન્ટ પેટક આદિ વિલાસ વિલંબનાના મારગભૂત છે ૭૪

જોટલા હાસ્યજનક ગીત, ગાન, નૃત્ય વગેરે વિલાસ

ઉત્પત્તિ કરવાના કારણભૂત ૭૫

સર્વ આભૂષણો ભારભૂત છે, દર્મનો ભાર વધારનાર ૭૬

સર્વ કામભોગો કુ ખના કારણભૂત છે ૭૭

જેમ કિપાક ક્ષણ રૂપે, રંગે, સ્વાદે સુંદર હોય છે, છતાં ખાનારના પ્રાણ હરે છે, તેમ જ સુંદરમાં સુંદર ભોગવેલા ભોગોનું પરિણામ પણ દુઃખમાં જ પરિણમે છે, માટે હે સુજનનો ! તેનો ત્યાગ જ શ્રેયસ્કર છે એમ વિચારો. ૮૮.

હે આર્યો ! અનિત્ય વસ્તુનો મોહ ત્યાગો, નિત્ય વસ્તુનો પ્રેમ કરો. ૮૯.

હે શૂરવીરો ! મોહ છૂટ બનો, મોહને છૂટનાર જ સાચો શૂરવીર છે ૯૦

શાશ્વત સુખ માટે અશાશ્વત વસ્તુઓનો ત્યાગ જરૂરી છે, તે સદા યાદ રાખો. ૯૧.

હે સુખાર્થી ! અંતરમાં જ સાચું સુખ વસેલું છે, માટે ત્યાં જ શોધવાનો પ્રયત્ન કર, બાહ્યમાં વ્યર્થ ફાંફા ન માર. ૯૨

પરમાર્થ સમાન સુખ નથી, સ્વાર્થ સમાન દુઃખ નથી. ૯૩.

હે પુરુષાર્થી ! આંતર શત્રુઓને છૂટવાનો સતત પુરુષાર્થ કર, તે જ શ્રેયનો માર્ગ છે ૯૪.

ગરીબોની સેવા એ પ્રભુ સેવા સમાન છે. ૯૫

હે દાનવીર ! નિષ્કામ ભાવે જ દાન કર. હે સેવાર્થી ! સેવા ધર્મ ગહનો યોગીને પણ અગમ્ય છે, તે સેવા ધર્મ અંગીકૃત કરીને જીવનને સાર્થક કરવા કટીબદ્ધ થા. ૯૬.

હે મોક્ષાર્થી! મોક્ષ અર્થે નર્વસ્વનો ત્યાગ કરી છે,
નાટે સર્વસ્વનો ત્યાગ કરે ૬૭

હે આત્માર્થી! આત્મામાં લીન થા, બાંધીનું મર્વ
હેય છે ૬૮

હે જ્ઞાનાર્થી! જ્ઞાન આ મજ્જાન પ્રાપ્ત કરવા સતત
પ્રયત્નશીલ બન ૬૯

સ્વાનુભવ જેવું અમૃત નથી ૧૦૦

હે છવાતમા! તારું છે જુ અને પહેલું કર્તવ્ય સ્વાનુભવ
પ્રાપ્ત કરવાનું છે, તેનું નદા નગત સ્મરણ રાખ ૧૦૧

જ્યારે જ્યારે નાગદ્રેષના ન કલેશ ઉપજ્યા ત્યારે ત્યારે

(૧) અન્હિતાદિ આજીવન શરણ વારંવાર સ્વીકારો

(૨) એની સાથે વારંવાર જન્મ-જન્માનન્તા સ્વદુષ્ટ
તેની આલોચના કરો, માફી માગો

(૩) પરમાત્મા તથા સર્વ નિષ્કામ્યુપોના મોળ સુદૃષ્ટોની
અનુમોદના કરો

શિવ મ કલેશ ટાળવાના (૩) ઉપાય

મારે અરિષ્ટનું શરણ નિહ પ્રભુનું નમ્ર

સાધુ બાવતોનું શરણ જિનધર્મનું શરણ છે

સર્વ પાપોની નિદા કરી કરુ મુ, તર્વ સુદૃષ્ટોની અનુ
મોદના કરુ મુ

શરણ સ્વીકાર કરવામાં સત્, મહેનત કરી નહિ, જન
લાભ અપરવાર

જીવનમાં આનો અભ્યાસ પડી જવો જોઈએ. અભ્યાસ ચાલુ ત્રિકાળ તો ખરો જ, પરંતુ મનમાં ન્યારે રાગ-દ્વેષાદિ, લયાદિ વિકાર ઉત્પન્ન થાય ત્યારે વારંવાર આ સેવવાના.

ગદ્ગદ લાવણીના હૃદયે જાણે રટણા ચાલે, મારે અરિહંતનું શરણુ, મારે સિદ્ધ પ્રભુનું શરણુ, મારે જિનધર્મનું શરણુ, મારા દુષ્ટત્યો મિથ્યા (નિષ્ક્રિય) થાઓ. મહાપુરુષોના સુકૃત્યોને ધન્ય છે. આની સતત ધારા ચાલી તો પછી શું તાકાત કે સંકલેશ ઉભા રહે? કદાચ સર્વથા ન જાય તોપણ પાતળા તો જરૂર પડે. ૧૦૨.

૩

કર્મ ખત્રીસી

આત્મા અને કર્મનો અનાદિથી સંબંધ છે. ૧.

પુરુષાર્થ થાય તો આત્મા કર્મ રહિત શુદ્ધ સ્વરૂપ બની શકે છે. ૨.

આત્મા અનંત શક્તિવાન છે, આત્માની સામે કર્મની સત્તા અત્યંત બળ રહિત છે. કેમકે કર્મ જડ છે. ૩.

કર્મ પ્રલોભનના સાધનોનો-સંયોગ પ્રાપ્ત કરાવે છે. ૪.

નિર્બળ આત્મા પ્રલોભનોમાં ફસાઈ જાય છે અને તેનો પરાજય થાય છે સબળ આત્મા પ્રલોભનોનો પરાજય કરે છે, અને કર્મનો નાશ કરે છે. ૫.

મોહકર્મથી કષાયાદિ સંયોગ ઉત્પન્ન થાય છે પરંતુ તે ય કરવા માટે આત્માને પ્રેરણા કરતું નથી, અજ્ઞાની સ્વયં રે છે. ૬.

સગી કે વીનરાગી બનવું તે આત્માને સ્વાધીન છે, કર્મને આધીન નથી ૭

પ્રબળ આત્મા વિષય, કષાય ને વશ કરે છે, તેનો પરા જય કરે છે, અને નિર્બળ આત્મા તેને સ્વાધીન થાય છે તે જ સુખાનુ આદિ કારણ છે ૮

મોહ કર્મ મર્મ કર્મોનો રાજા છે, રાજાને છતવાથી, ભગ્ન સ્વયં આધીન થાય છે, તેમ મોહ રૂપી રાજાને છતવાથી બીજા કર્મો પણ છતાઈ જાય છે ૯

એક સમયનો વિજય અનતકાળનો વિજય છે, અને એક સમયની દાર અનતકાળની હાર છે ૧૦

કર્મોથી પોતાને પરાધીન માનનાર, કર્મરૂપ વ્યવસ્થાને ઉત્પન્ન કરે છે ૧૧

કર્મ બાળક છે, અને આત્મા પિતા છે, પિતાને બાલકથી જય પામવાની જરૂર શું છે ? ૧૨

રાગ, દ્વેષ કર્મબંધનના મૂળ કારણ છે ૧૩

આધુન્ય કર્મનો જય નકરમાત્ર જીવનમાં એક સમય જ થાય છે માટે અમુલ બાવેથી પ્રત્યેક નમયે સાવધાન રહેવું જોઈએ ૧૪

કષાયથી ધિનિ અને અનુભાગનો જય થાય છે ૧૫

ચોગથી પ્રકૃતિ અને પ્રદેશનો જય થાય છે ૧૬

ચેતના ચોગ (મન, વચન, કાયા) આધારીના ચોગથી

વિશેષ અપણ હોય છે, પરંતુ ખેડૂતના કપાય કેટલાક ધાન્યાદિ વ્યાપારી વર્ગની કપાયથી પાતળા હોય છે. ૧૭.

યોગનું પાપ માને છે, એમ કપાયમાં પાપ માનવાવાળા વીરલાત્મા જ હોય છે. ૧૮.

યોગની શાંત દશા અને કપાયની તીવ્રતાએ બગલા જેવું શાંત ધ્યાનસ્થ યોગમય જીવન વીતાવવા સમાન છે. ૧૯.

યોગ નિરોધની ચિંતા થાય છે, પણ કપાય નિરોધની ઉપેક્ષા કરાય છે. કપાય એ જ મંસાર છે, તે ન ભૂલવું જોઈએ. ૨૦.

યોગની અપલતા સમાન કપાયની અપળતા સમજાય તો જીવ જલદી મોક્ષગામી બની જાય, પરંતુ સમજ વિપરીત બની ગઈ છે. ૨૧.

યોગનો નિરોધ કરાય છે, પરંતુ કપાયના ઘોડા ઘોડાએ જાય છે. ૨૨.

લાકડી મારવામાં પાપ માને છે, પરંતુ અશુભ ભાવમાં એટલું પાપ મનાતું નથી, એ જ અજ્ઞાન દશા છે. ૨૩.

જાગૃત માનવ ઘોડાને વશ રાખીને ઇષ્ટ સ્થાન પર પહોંચી જાય છે, પણ નિદ્રાધીન માનવને ઘોડો નીચે નાખી દિયે છે, એ પ્રકારે જ્ઞાની કર્મરૂપી અશ્વને વશ કરી લે છે, અજ્ઞાની અજાગૃત કર્મને વશ થઈને નરક નિગોદના ખાડામાં પડે છે. ૨૪.

૧. યોગજ્ઞાન ન ભૂલે તો, કર્મની સત્તાનું જોર તે ૨૫.

૨. રાગ, દ્વેષ આદિ સર્વે જીવા-
અજ્ઞાનતાને કારણે એને મિત્ર

માની લીધા છે, હવે જ્ઞાનવ્યામા જાગૃત થઈને, તેને મનુ
ષ્યી તેનો નાશ કરવા પ્રયત્નવત્ત મનુષ્ય તે શ્રેયાર્થીનું પરમ
નૃપ્ય છે ૨૬

કર્મનો માથે લડવામા આનંદ થવો જોઈએ, પણ પગવશ
, ક્રોધને આધીન થવું તે શમજન છે ૨૭

જ્ઞાની આધીન છે, અજ્ઞાની કર્મધીન છે ૨૮

અજ્ઞાનીને કર્મરૂપ વાયરો ત્રણવળે જ્યાં ત્યાં જમણું કરાવે
છે, જ્ઞાની મેળ સમાન અડોલ રહે છે, અને કર્મરૂપ વાયરો
પાદ સ્પર્શ પરાન્ત થઈને નહીં થાય છે ૨૯

કર્મ રૂપી મેલની શખલા જ્ઞાની શણગારમા તોડી નાખે
છે, અને અજ્ઞાની કર્મ શખલાને મજબૂત બનાવે છે ૩૦

જ્યાં જીવાત્મા પોતાના દોષોને જોતા શીખે છે ત્યાં
ક્યાંયોના દોષો નહીં વધા માડ છે ૩૧

જ્યાં જીવાત્માને નમજાય છે કે, કર્મ તો નહીં છે, તેની
નજા હું અનંત શક્તિવળ આત્મા પર કેમ બાંધે બલ ત્યારથી
કેમ પર આત્માની નજા ચાલે છે અને કર્મનો વિચ્છેદ કરવા
પ્રયત્નવળ બને છે ૩૨

૪

શરીર

આ શરીર એક જીવ કુટીર છે એનો નો. મોજ કરે ? ૧

બીજાનું મનકે શરીર પોતાની બાંહેથી જન્મુ મેળે
પોતાના શરીરનો મોહ ત્યાગે ૨

વીર્ય નાશથી શરીર સત્ત્વહીન હાડપિંજર માત્ર રહે છે. ૩.

સર્વથા પ્રદ્યતારી રહેવાવાળાએ સદા ખરાબ સંગતથી દૂર રહેવું જોઈએ, કારણ મંગ દોષથી ત્રતભંગનો ભય છે. ૪.

એક બોલ અને એક તોલ એ વ્યાપારીની ઉન્નતિ માટેનું સત્ય સાધન છે. ૫.

મોહની સાંકળ કેવળ વૈરાગ્ય ત્યાગથી જ તોડી શકાય છે. ૬.

નિંદા કરવી તે પાપ છે. ૭.

જ્યાં મતાગ્રહ કદાગ્રહ વગેરે હોય, ત્યાં ધર્મ હોતો નથી. ૮.

જે મનુષ્ય લોભને જીતે છે, તે જ યોગી છે, તે જ સંસાર ત્યાગી, મોક્ષગામી છે. ૯.

ક્ષમા ગુણ સર્વોત્તમ છે. ૧૦.

આર્ય તે જ છે કે, ત્યાગવા યોગ્યનો ત્યાગ કરે છે. ૧૧.

કોઈ જીવની પ્રાણહાનિ કરવી તે તો હિંસા છે જ, પરંતુ ક્ષેષ બુદ્ધિથી કોઈનું અશુભ ચિંતન કરવું, માનસિક દુઃખ આપવું તે પણ હિંસા છે. ૧૨.

યદિ સર્પના મુખમાંથી અમૃત ઝરે તો દોષ દષ્ટિવાળા સમદષ્ટિ બની શકે. ૧૩.

પ્રેમ કરો, રાગ ન કરો, પ્રેમ નિઃસ્વાર્થ છે, રાગ સ્વાર્થ-જનિત છે, બદલો ઇચ્છે છે. ૧૪.

મૃત્યુ રહિત જન્મ નથી ૧૫

હું ખૂન્ય સુખ નથી એક મોમ સુખ જ નિરોધ
છે ૧૬

જન્મ-જન્માવરના હું ખોને યાદ કરે તો સસારથી વૈરાગ્ય
ઉપત્ત થાય ૧૭

વિવેક અને વિચારહીન મનુષ્ય પશુનુસ્ય છે ૧૮

સત્ પથ કટકાગીળું છે, પણ નવની પ્રાપ્તિમા અનવ
સુખ છે ૧૯

અરૂપી આત્માને ઠાણ બધન કરે? જીવાત્મા પોતાના
અશુદ્ધ ભાવોથી જ બધનને પામે ૨૦

પરમાર્થ જ પરમપથ છે, નોક્ષ માર્ગ છે સ્વાર્થમય પથ
સસાર માર્ગ છે ૨૧

સ્વચ્છતાનો નિરોધ કરનાર નોક્ષને પામે છે ૨૨

સ્વર્ગ, નરક, સસાર અને નોક્ષ બધુ અવરના જ છે,
બીજે કયાય નથી આ સત્ય, જ્ઞાન થતા નમઝાય છે ૨૩

જે વિનય રહિત છે તેનો ધર્મ અને તપ શું કાનના
છે? વિનય એ/કે વિશિષ્ટ નીતિ છે, ત્યા જ ધર્મ અને તપનો
નિવાસ છે ૨૪

સરળ દિલમા ધર્મ ત્યિર રહે છે ૨૫

ચાર બોલ મળવા હુલેલ છે, માનવપણુ, ચિન્મયલીનુ
શ્રવણ, શ્રવણ કરેલા વચનો પર શ્રદ્ધા અને ત્યારબદ વચની
જીવન જીવુ ૨૬

પ્રભુના પ્રેમની લગની લાગી નહિ, મદ્દુરુ ચરણે સ્વાપર્ણ કર્યું નહિ, પોતાના દોષોનું નિરીક્ષણ કર્યું નહિ, તો હે પ્રભુ! હું કેવી રીતે, કયા ઉપાય વડે તરી શકું? તરવાનો ઉપાય તો કયો જ નહિ. ૨૭.

સ્વાપર્ણની સરિતામાં સ્નાન કરનારને મોક્ષ ક્યાં દૂર છે. ૨૮.

એવું કર્યું પાપ છે કે જે પશ્ચાતાપથી ન ધોવાય? નિર્સર્ગની આ મહા સમસ્યાનો ઉકેલ છે—પશ્ચાતાપ. ૨૯.

પશ્ચાતાપના મહાપુરમાં અગ્નિસ્નાન કરનારના પાપોના પુંજ નાશ પામે છે, અને જ્ઞાન સૂર્યનો ઉદય થાય છે. ૩૦.

હુઃખનો સંયોગ થયે, હું રોઉં શા માટે? હુઃખ જ ન હોત તો હું શુદ્ધ કેમ બનત! પૂર્ણ કેમ બનત! પાપની શુદ્ધિ કેમ થાત? હુઃખનું પણ મૂલ્ય છે. હુઃખ પણ જીવનના અગણિત આશીર્વાદોમાંનું એક છે. ૩૧.

લગવાન મહાવીરદેવે આપણને સમજાવ્યું છે કે સહન કરવાથી શુદ્ધિ મળે છે. ગમે તેવું હુઃખ હોય પણ હુઃખ તે શુદ્ધિકરણની પ્રખર ક્રિયા છે. ૩૨.

લગવાન મહાવીરની બાર બાર વર્ષની ઘૌર સાધના શીખવે છે કે આવેલ વિપત્તિને પ્રસન્નતાથી શાન્ત ભાવે સહન કરો, અને શુદ્ધ બનો, સંપૂર્ણ બનો. ૩૩.

સાચો દષ્ટિકોણ પસંદ કરવાની કળા, તે જ સૌંદર્ય છે. ૩૪.

આ વિશ્વના મૂળમાં એક માત્ર વિચાર છે. ૩૫.

બધા જ વર્ગોવનુ મૂળ વિચાર છે વિચારમાંથી ભાવના, ભાવનામાંથી કર્મ પ્રગટે છે આથી જ સૌ પ્રથમ વિચારની કાન્તિ જરૂરી છે બર્નાડ શે કહે છે કે કાયરમાં કાયર માનવીના મગજમાં પણ જો એકાં તેજસ્વી વિચાર ધુમાડવામાં આવે તો તે કાયર મહાન્ શૂરવીર બની શકે છે ૩૬

૭

જ્ઞાન શતકે

મોહનિદ્રાથી નાન ચેતનાનો નાશ થાય છે ૧

અજ્ઞાની મોહનિદ્રામાં મૂનો છે, જાની તેને જાગૃત કરે છે, પણ પામરની નિદ્રા જિંતી નથી ૨

મોહનિદ્રાથી વિવેક, વિચાર લુપ્ત થઈ ભય છે ૩

મોહ પિશાચ જ્ઞાનીના વચનો પર ઘડા કરવા દેતો નથી ૪

છવોના ગળામાં કાળની ફામી લાગેલી છે, દોરી ખેંચતા જ પ્રાણરૂપી પક્ષી જિંદી ભર્યો ૫

ધન, જન, વજોરની ચિંતા માનવ કરે છે પરંતુ મૃત્યુ આવનાર છે તો પરભરની ચિંતા કરતો નથી ૬

ગર્ભમાં આંખો ત્યારથી જ આંખુ ઘટવા લાગ્યું છે પરંતુ આંખુ ઘટવાનું બન ન ગર્ભમાં જ, ન વર્તમાનન છે ૭

હું એકઠો આંખો છું અને એંધો જ જવાને છું આટલો વિચાર હોય તો બમ છે ૮

આત્મા શરીર રૂપી મૂનકને ઉપાડીને સસારમાં પરિવ્રમણ કરે છે ૯

સે. ૧૮

આ શરીરમાં પ્રશંસા કરવા યોગ્ય કયો પદાર્થ છે ? ૧૦.

શરીર રૂપી ગટરમાં કીડા-કૃમિ, અળસિયા કલબલ કરી રહ્યા છે, તેના પર કયો ખુદ્દિમાન રાગ કરે. ૧૧,

અસંખ્ય સમુદ્રના પાણીથી સ્નાન કરવા છતાં, આ શરીર શુદ્ધ થાય તેમ નથી, છતાં માનવ તેને શુદ્ધ કરવા. શણગારવામાં લીન થઈને માનવજીવનને વ્યર્થ ગુમાવી દે છે, તે શું મૂર્ખતા નથી ? ૧૨.

અનંત દુઃખ તથા લવબ્રમણનું મૂળ આ એક શરીરનો મોહ જ છે. હે પામર ! માટે ચેત. ૧૩.

માનવ તન મળવું અત્યંત મુશ્કેલ છે, એનાથી પણ મનુષ્યત્વ મળવું અતિ કઠિન છે. ૧૪.

મનુષ્યત્વ મોક્ષ જેમ પવિત્ર તથા મૂલ્યવાન છે. ૧૫.

મોક્ષનું ખીજ સમ્યગ્દર્શન છે. ૧૬

મનુષ્યત્વના કાર્યો કરવાથી મનુષ્યત્વ મળે છે. લડતા, વિનય, દયા, નિરાલિમાનતા એ ગુણો ન હોય તો, મનુષ્ય હોવા છતાં, પશુતુલ્ય છે. ૧૭

મનુષ્ય જન્મ અનંતવાર પ્રાપ્ત થયેલ છે, પણ મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત થવું અતિ દુર્લભ છે. ૧૮.

મોહ આત્મા માટે રોગ રૂપ છે, નિર્મોહ દશા નીરોગી દશા છે. ૧૯.

જ્યાં રામ ત્યાં કામ નહિ, અને જ્યાં કામ ત્યાં રામ હ, બન્ને એક જગ્યાએ રહી શકે નહિ. ૨૦.

જ્યા દેહ મમત્વ છે, ત્યા આત્મજ્ઞાનનો વાસ હોતો નથી ૨૧

દેહભાન ભૂવવાથી જ, આત્મભાન ભગૃત થાય છે ૨૨

મોહરૂપ અગ્નિથી વિશ્વના પ્રાણી જાગી રહ્યા છે ૨૩

વિષય, કપાયથી વિશ્વના પ્રાણી અધ બનેલ છે ૨૪

અપાત્રી અજ્ઞાનવગાત્ જામાર દાવાનળમા મુખી થયા
માટે દોડે છે, પરંતુ હુ ખ દાવાનળમા પડીને સમ્મ થાય છે ૨૫

અજ્ઞાત્રી અપાત્રથી આત્મધાત કર છે ૨૬

જેવું વિચારે છે, તેવું જો ન આચરે તો તે આત્મ
દગાઈ છે ૨૭

મોહ-દષ્ટિ એ, નર્મ વગેરેથી પણ વિશેષ ભય કર છે ૨૮

મિથ્યાત્વરૂપી પિશાચ, આત્મમનને ભૂટે છે ૨૯

મોહ નિદ્રા દ્રવ્ય નિદ્રાથી અનલ ભય કર છે ૩૦

દર્શનમોહ સમ્યક્ દર્શનની ધાત કરે છે ૩૧

ચત્રિમોહ જ્ઞાન સ્થિરતામા બાધક છે ૩૨

અજ્ઞાત્રી જ્ઞાન રૂપ ગજ પર સ્વાર ન થત, વિષય કપાય
રૂપ ગર્વિણ પર સ્વાર ધઈને પોતાને દુર્ગતિના ભઈભય છે ૩૩

તત્ત્વોનુ જ્ઞાન તે જ મમ્યક્ જ્ઞાન છે ૩૪

તત્ત્વોની દુષ્ટિ પ્રતીતિ એ સમ્યક્ દર્શન છે ૩૫

કપાયથી નિવૃત્ત થવું તે સમ્યક્ ચત્રિ છે ૩૬

આત્મદુષ્ટિ એ જ મમ્યક્ત્વ ૩૭

જ્ઞાની શુદ્ધ નિદ્રા સ્વ-પરનો ભેદ જાણી નર્મ પર
સમજાય રાખે છે ૩૮

લાજો રૂપિયા મળે તો પણ કોઈની નિંદા ન કરે, ન સાંભળે. ૩૯.

એક એક શબ્દને મોતીથી પણ મૂલ્યવાન સમજે. ૪૦.

નિર્થક વચન ન ગોઝો. ૪૧.

નિંદકના વચનો નાગણી સમાન છે. ૪૨.

મમલાય ચંદ્રમા સમાન શીતલ છે. ૪૩.

સંતોષી વિશ્વને પાવન કરે છે. ૪૪.

લોભી વિશ્વમાં કલંક રૂપ છે. ૪૫.

સંતોષી સંસાર સમુદ્રથી તરે છે. લોભી સંસાર સમુદ્રમાં ડૂબે છે. ૪૬.

સમલાવી સમુદ્ર જેમ ગંભીર છે, એમાં સર્વ ગુણરૂપી નદીઓ આવીને મળે છે. ૪૭.

કષાય દાવાનળ છે, એમાં સર્વ ગુણરૂપી ચંદનાદિ બળીને ભસ્મ થઈ જાય છે. ૪૮.

સમલાવીને દેવતા પણ નમસ્કાર કરે છે. ૪૯.

સમલાવી દેવતાઓનો પૂજ્ય છે. ૫૦.

સર્વ પાપોનું મૂળ કષાય છે. ૫૧.

કષાય, નરક, નિગોદની સીડી છે. ૫૨.

કષાય કોઈ પૂર્વની તપસ્યાને નષ્ટ કરે છે. ૫૩.

કષાયી પોતે બળે છે, બીજને બાળે છે. ૫૪.

વિષય-કષાય હળાહળ ઝેરથી પણ ભયંકર છે. ૫૫.

અનતકાળ વિષય-કથાયનુ સેવન કર્યું, તે પણ તૃપ્તિ ન થઈ, ન થવાની છે ૫૬

વિષય-કથાયથી હવ બેભાન બનેલો છે ૫૭

વિષય-કથાયથી મયવાનો ઉપાય વિવેક ૫૮

ચૌરાશી લક્ષ્યોનિમા પરિજ્ઞમણ કરાવનાર વિષય કથા ૫૯

વિષય-કથાય જ મમાર છે ૬૦

વિષય-કથાયની નિદા અનત જ્ઞાનીઓએ કરેલ છે, છતાં અજ્ઞાનીથી તેનો ઓછ છૂટનો નથી, તે જ મોહક છે ૬૧

વિષયી હવ સમારનો ગુલામ છે ૬૨

વિષય કથાય રૂપી બૂન અનત પુણ્યનો નાશ કરે છે ૬૩

પિશાચથી પણ મોહકર્મ ભયકર છે ૬૪

અજ્ઞાની ક્ષણિક-મિથ્યા મુખ માટે અનત દુખ ઉપાવન કરે છે, અને દુખને જ મુખ માને છે ૬૫

કથાય આ મધર્મનો નાશ કરે ૬૬

કથાય રૂપી બૂનને બગાડવા માટે સમભાવ રૂપી મત્રને બળ, સમભાવ મુખનો સાગર છે ૬૭

કથાયકથી કાદવમા અજ્ઞાની દુઃસાધ છે ૬૮

કથાયના અભાવમા સનારનો અભાવ ૬૯

કથાયનો નિરોધ ન કરવાથી તે અગ્નિ સમાન પ્રજ્વલિત થાય છે ૭૦

કેવલ રત્નત્રયનો નાશ કરે છે ૭૧

મારી ભૂલ બતાવનાર મારો ક્ષેત્રી મિત્ર છે. એના પર ક્રોધ શા માટે કરું? એમ જ્ઞાની વિચારે છે. ૭૨.

પરહિત માટે પરોપકારી પોતાનું સર્વસ્વ આપે છે. તો આ ક્રોધીને તો મારે કંઈ જ આપવાનું નથી, તેનો આનંદ એ જ મારો આનંદ. ૭૩.

અજ્ઞાની ક્રોધ કરીને ઝેર પીએ છે, પણ તું શા માટે ઝેર પીને નર્કગામી બને છે? ૭૪.

મારા અશુભ કર્મ નષ્ટ કરવાનું આ તો સાધન છે. ૭૫.

ક્રોધનો વિજય ન કર્યો તો, જ્ઞાન શા કામનું? ૭૬.

અંદન, કાપવાવાળાને તથા કુહાડીને સુગંધ આપે છે, તો મારે આ ક્રોધીને શું આપવું? ૭૭.

પોતાનું અહિત કરીને પણ ક્રોધી મને સુધારવાનો પ્રયત્ન કરે છે, એનો ઉપકાર હું કેમ ભૂલી શકું? ૭૮.

મારા અશુભ કર્મોનો ઉદય ન હોત, તો તે મારા પર ક્રોધ શા માટે કરત? એનો કોઈ દોષ નથી, દોષ મારો જ છે. ૭૯.

ક્રોધ કરવાથી નવા કર્મ બંધાય છે, ક્ષમા કરવાથી નવા કર્મ બંધાતા નથી, અને પૂર્વના કર્મનો નાશ થાય છે, તો હું એવા લાભને કેમ છોડું? ૮૦.

ઈન્દ્રિયો વાંદરા જેવી છે એને જ્ઞાન પિંજરામાં કેદ કરીને આત્મસાધના કરવી જોઈએ. ૮૧.

જાણી જાણી તો પણ ક્ષમાધર્મનો ત્યાગ ન કરવો. ૮૨.

સ સાર એ બીજુ કશુ જ નથી, પણ વિષય અને ક્ષાય પ્રત્યેનુ આપણુ અનુકૂળ વર્તન છે અને તેમાથી નિષ્ફળી આધારી તાબેદારી છે ૮૩

જ્યારે તમારુ નમ્રીય ફરેલુ લાગે, ત્યારે અનિત્ય ભાવનાનુ શરણુ લેા ૮૪

અનિત્યતાના જ્ઞાનની વેદના વિના પાકી માધના થતી નથી અનિત્યતાના જ્ઞાનમાથી પ્રગટેલી વેદના કુ સારના નિભાગની આમ જેવી છે જે વિના પ્રજ્ઞા અને પુરુષાર્થ પ્રગટના નથી ૮૫

પ્રજ્ઞા અને પુરુષાર્થ એ વિશ્વ ઉ કાનિના બે ફેફસા અને એ બે ફેફસાનો પ્રાણવાયુ છે નિત્યાનિન્યનો વિવેક આ વિવેક લાવે છે અનિત્યનો વૈરાગ્ય અને નિન્યનો અનુરાગ ૮૬

આત્મસુખમા રમે તેને વિષયસુખ રમે ગમે ? ૮૭

જે આત્મપ્રેમ કરે, તે બીજે કેમ મોહાય ? ૮૮

જે નોક્ષની સીટી ચઢે એ જમણામા યાનો બને ? ૮૯

જે અમૃતના પાન કરે, એને મૃત્યુ શુ દુ ખ આપે ૯૦

મનને મારો, મન એ જ સ સાર છે મનના સંકલ્પ વિહવ્ય પ્રદે કે નોક્ષ સુખ અનુભવાય ૯૧

અનંત સુખ અર્થે ચિત્તને યોધો ચિત્ત જ દુ ખનો ભંદાર છે ૯૨

પાપ અને પુણ્યની બે બેટી છે એમ જાણી દોરો દોરી બદ ન થવુ નાશના નટની દોરી એમ જાણ પ્રકુલ્ય મદિ જમાવો ૯૩

ચારિત્ર એટલે વિકારનો ત્યાગ. ૯૪.

ચારિત્ર એટલે ક્રોધનો ત્યાગ. ૯૫.

ચારિત્ર એટલે મદનો ત્યાગ. ૯૬.

ચારિત્ર એટલે મોહનો ત્યાગ. ૯૭.

ચારિત્ર એટલે બયનો ત્યાગ. ૯૮.

ચારિત્ર એટલે લોભનો ત્યાગ. ૯૯.

ચારિત્ર એટલે કપટનો ત્યાગ. ૧૦૦.

ચારિત્ર એટલે મત્સરનો ત્યાગ. ૧૦૧.

હું સર્વ વિશ્વનો શહેનશાહ છું. ૧૦૨.

જ્યાં બધું મારું છે ત્યાં આટલામાં શી મમતા ? ૧૦૩.

હું મન-બુદ્ધિ-પ્રાણ-ઈન્દ્રિયોનો સ્વામી છું, એમને જે હુંકમ કરું તે એ કરે, પછી પરતંત્રતા શી ? ૧૦૪.

હું સત્યમય છું; પછી જૂઠું, પ્રપંચ શાં ? ૧૦૫.

હું ચૈતન્ય છું, પછી કાયા-માયા શી ? ૧૦૬.

હું આનંદમય છું, પછી હર્ષ, શોક શા ? ૧૦૭.

હું નિરંજન, નિરાકાર છું, પછી કર્મ અને સંસાર ૧૦૮.

હું સંત-સમાધિમય છું, પછી ત્રિવિધ તાપ શા ? ૧૦૯.

હું-અમર છું, પછી જન્મ મરણ શાં ? ૧૧૦.

૮

અધ્યાત્મ શાતકે

જરૂની સંગતિથી જીવનું ભવજનમણ વધે છે ૧

સમારૂપ નૃત્યશાળામાં વિષયી-કથાથી નૃત્ય કરે છે
(અનતકાળથી) ૨

જ્ઞાન જ્યોતિનું આવરણ જ ભાવ નિદ્રા છે ૩

ચૈતન્યમાં લીનતા જ મોક્ષમાર્ગ છે ૪

આત્મ ધ્યાન વિના બીજા ધ્યાન જીવને અદ્વિતીયતા છે ૫

સ્વરૂપમાં લીન રહેનાર સ્વાધીન છે, શેષ મર્ષ પરાધીન
છે, અને અનંત મસારી છે ૬

આત્મ સમજના એ જ જીવન મુખ્યદશા છે ૭

જ્ઞાન, દર્શનનો માર ગ્યારિત્ર અને ગ્યારિત્રનો સાર નિર્વાણ
અને એ જ આત્મસ્વભાવ છે ૮

જ્ઞાની વ્યવહાર ઉદામીન બાવે કરે છે ૯

અજ્ઞાની જોડવા કર્મો હોડ ભવમાં ભસ્ય કરે છે, જોડવા
કર્મજ્ઞાની અતમુહૂર્તમાં ભસ્ય કરે છે ૧૦

જ્ઞાની પ્રત્યેક શ્વાસોસ્પ્રશ્વાસમાં મૃત છે ૧૧

હાથમાં શસ્ત્ર ને મસ્તક પર મુગટ ધારણ કરીને બિજા
માનવાવાળો દયાપાત્ર છે, એ જ પ્રકારે સાધુ ને માણસનો દેર
ધારણ દરી વિષય દયાવને આધીન દનર દયાપત્ર છે ૧૨વિષય કથાય જ્ઞાન અને દશન રથ જન્મે રૂપને રૂપી
અથે બનાવે છે ૧૩

પૂર્વદૃત પાપોનો પશ્ચાન્નત્ય કરે જર્મમાનને મુક્તિ ૧૪

કાળ શત્રુ મસ્તક પર ઊભો છે, હે ગાફલ ! તું કેમ નિદ્રામાં ઘોરે છે. ૧૫.

સંસારી સુખની ઇચ્છામાત્રથી અનંત દુઃખદાયી કર્મ બંધાય છે, માટે સંસારસુખની ઇચ્છાનો નિરોધ કર. ૧૬.

પરિશદ્ વધવાથી આરંભ, વિષય, કથાય અને પાપ વધે છે, માટે તેનાથી વિરમ ! ૧૭.

પોતાનો આત્મા જ પોતાનો બંધુ, મિત્ર અને સ્નેહી છે, બીજા બધા એનાથી પર છે. એમ જાણી પર પ્રીતિનો ત્યાગ કર. ૧૮.

બધા કષાયોનો નાશ તે જ શુદ્ધ ભાવ છે. ૧૯.

અજ્ઞાનીની ઇચ્છા અનંત અપાર છે. ૨૦.

આત્માની પાછળ મોહની સેના તેના શુભોનો નાશ કરવા તૈયાર જ હોય છે. ફક્ત જ્ઞાનીજનો તેનાથી પોતાનું રક્ષણ કરી શકે છે. ૨૧.

અજ્ઞાની સમયે સમયે સાત-આઠ કર્મ બાંધે છે, અને કર્મભારથી ભારે થતો જાય છે. ૨૨.

સંસારમાં સુખ છે જ નહિ, છતાં અજ્ઞાની રોગ સમ ભોગોમાં સુખ માને છે. ૨૩.

વાસના રોગ છે; કામભોગ ખાજ ખાણવા સમાન છે, જેને ખાજ ન હોય તે સ્વસ્થ છે. એ પ્રકારે વાસના રહિત જે છે તે નીરોગ છે. ૨૪.

જીવનનો ઘણો ભાગ એકેન્દ્રિય રૂપમાં વિતાવેલ છે. ૨૫.

વિભાવથી પાછા કરવું તે પ્રહાર્ય ! ૨૬

પ્રહારમા રમણ કરવું તે પ્રહાર્ય ! ૨૭

સ્વભાવ તરફ વળવું તે પ્રહાર્ય ! ૨૮

આત્મ પ્રગતિનું પ્રમવ માધન તે પ્રહાર્ય ! ૨૯

પ્રહાર્ય, એ કૃષ્ણવાના વિશ્વમાગરનું મધુર મંગીત છે ૩૦

પ્રહાર્ય, એ મહાયોગનો અનાહત ધ્વનિ છે ૩૧

પ્રહાર્ય એ તો અર્ધ તપોમા ધ્રુવ તપ ૩૨

બધા મનોની મરિનાઓ પ્રહાર્ય-સિંધુને આગ્રિ ગે છે ૩૩

પ્રહાર્યને આચર તે પ્રાદ્ય ૩૪

તપ અને પ્રહાર્ય એ બૌદ્ધના મુખ્ય લક્ષણ છે ૩૫

પ્રહાર્ય, પ્રહારિણ છે, માટે જ એના ઉપાસકો પ્રાદ્યો ૩૬

વીર્ય એ બળદો છે, એના વિના માનવરથ નિષ્ફળ છે ૩૭

એક તરફ ચાર વેદો રાખો

બીજી તરફ માત્ર પ્રહાર્ય રાખો

પ્રહાર્ય વધે છે પ્રહાર્ય અને છે ! ૩૮

સત્યની શોધને લગતો આચાર તે પ્રહાર્ય ૩૯

વિષયમાત્રનો નિરોધ તે પ્રહાર્ય ૪૦

માત્ર જનનેન્દિયનો નિરોધ એ પૂર્ણ પ્રહાર્ય ન
ગણાય ! ૪૧

અહિંસા જગત્યાપિ શાન્તિ-સ્થપક બળ છે પણ તે
માટે તો એક એ જ નર પ્રહાર્ય ૪૨

મનથી, વચનથી, શરીરથી વિશુદ્ધ પ્રહ્લચર્ય પાળો. ૪૩.

પ્રહ્લચર્ય અશક્ય છે તે ભ્રમ ટાળો. ૪૪.

માનવી વિકાર પૂર્તિ અર્થે નથી, વિકારના સંયમ અર્થે છે. ૪૫.

લગ્ન એ જીવનનો આદર્શ નથી, માનવી જીવનનો આદર્શ તો પ્રહ્લચર્ય છે. ૪૬.

જે લગ્નમાં પ્રહ્લચર્યના આદર્શ નથી, તે લગ્ન સફળ ન બની શકે. અશાન્તિ માત્રનું મૂળ અહીં છે. ૪૭.

પ્રહ્લચર્યની સિદ્ધિ શાથી થાય ?

પ્રહ્લચર્ય એ સ્વાભાવિક છે, અપ્રહ્લચર્ય અસ્વાભાવિક છે, મિથ્યા છે, “એ ધારણા હૃદયમાં દબ કરો.” ૪૮.

સૂતાં, જાગતાં, હાલતાં, ચાલતાં, ખાતાં, પીતાં પ્રહ્લચર્ય રટો, પ્રહ્લચર્ય રટો, પ્રહ્લચર્ય રટો, પ્રહ્લચર્ય રટો. ૪૯.

“વીર્ય-રક્તુ-પ્રહ્લચર્ય-રક્તુ પાર્શ્વઃ” એ જપમાં અજબ જાદુ છે, તેને રટો । ૫૦.

સ્ત્રી હો તો પુરુષમાત્રમાં બાળભાવ કલ્પો. પુરુષ હો તો સ્ત્રીમાત્રમાં માતૃભાવ કલ્પો. ૫૧.

વ્યસનમાત્રથી દૂર રહો, ખરાબ ભાષણ-શ્રવણ ત્યાગો. ૫૨

બીભત્સ ચિત્રો ન દેખો, ન સંઘરો

ઇન્દ્રિયોના વિષયો પરિહરો

જીભના સ્વાદને જીતો

અમર્ય ખાણુ-પીણુ હુગમ માનો ૫૩

બ્રહ્મચારી હો તો બ્રહ્મચારી રહે

વિવાહિત હો તો બ્રહ્મચારી બને

મનમાં વિચાર પેસે તેને હાથી મારો ૫૪

બ્રહ્મચર્ય-પ્રેમી-દયવી બ્રહ્મચારી નેતે

શ્રી પુરુષના પરિચયથી વેગળા રહે

પૂર્વના કામબોધ ન નભારે મન સયન મોહ તલે, બોધ
પરાધીમાં બે પુરુષ ન મૂએ, બે શ્રી રત્ન ન સૂએ, દાષદીપથી
જળમાં રહે, નીચું જોઈને ચાલે, કાચ વિના શ્રી પુરુષ બોધાદિ
ન મળે, કામ્ય કુતુહલ અમૃતમાં તલે વાતોના નિરપક દેખથી
બે, આદર્શ પાછળ મથ્યા રહે કાચમાં મન કાચા પરાધી
રાખે, પ મપર પદન્યવહારથી બે સ્નાન કરતા કાચના નિવારના
ચાવધ રહે, જનનેન્દ્રિયને ન જુએ ન અડે ૫૫

ધીરનો જોડા મગજ અને સદુપયોગ તે કીલ આપન
સેવા તેવી જ વિશ્વલેશ ૫૬

સર્વેન્દ્રિય સયન એ જ બ્રહ્મચર્ય ૫૭

કુદરતી નૌદયથી વિશ્વ ભરપૂર છે એને જુએ ઉપલા
કિંમિ ને બોધ, જાદુનો મોહ દાગી કરે ૫૮

ભૂખ કરતા ઓહુ ને સાત્ત્વિક ખદો તે રસ મળે
સ્વાદ દળે ૫૯

મર્મ અમરતાનો મહા અમરાર સર્વ કુલકેતુ મહા
મુળા, સર્વ અવતિત મહા નિષેન સર્વ દેહક

રસાયણ, સર્વ પ્રેમનું મહા શિખર, જ્ઞાન માટે, ધર્મ માટે, કર્મ માટે, પ્રદાયર્થ રહે ! ૬૦.

મૂર્છા ભાવ તે જ પરિશ્રદ્ધ મહાવીર દેવે ક્યો છે માટે મમત્વ ભાવને તજો. ૬૧.

પાપનો ખાપ લોભ, પાપથી બચવા લોભને તજો. ૬૨.

પાપની માતા હિંસા છે, પાપથી બચવા અહિંસા ધર્મનું પાલન કરો. ૬૩.

આંતર શત્રુઓને છૂતી લીધા છે, તેના પર વિજય ક્યો છે, તે જિનેશ્વર દેવો છે. જે આંતર શત્રુઓને છૂતવાનો પ્રયત્ન કરે તે જૈન કહેવાય છે. ૬૪.

અહિંસા, સંયમ, તપ રૂપી ધર્મ જેના દિલમાં વસેલ છે, તેને ચક્રવર્તીઓ, દેવતાઓ સર્વ નમસ્કાર કરે છે. ૬૫.

દાન વિના નિર્ધન હુખી છે, તૃષ્ણાથી ધનવાન હુખી છે, મેં સર્વ જગતમાં શોધ કરી, પરંતુ ક્યાંય સુખ નથી, સુખ માત્ર મારા અંતરમાં છે, માટે ત્યાં શોધવાથી જ સાચું સુખ પ્રાપ્ત થશે. ૬૬.

સંગ્રહવૃત્તિ સ્વ પરને હુખદાતા છે, એમ જાણી તેને ત્યજો. ૬૭

સંસાર ભ્રમણથી થાક લાગ્યો હોય તો હે માનવ ! તું તૃષ્ણાનો ત્યાગ કર. તૃષ્ણા જ સંસાર છે. સંસાર કોઈ સ્થૂલ પદાર્થ નથી. પર પદાર્થની તૃષ્ણા, જે નથી મળ્યું તે માટેનો દુઃખ વાસના, ઈચ્છા તે જ સંસાર છે. ૬૮.

જે પ્રાપ્ત છે, તેમા મતોષ કરવો, આનંદ માનવો, પ્રકૃતો ઉપરાંત માનવો તે સાગ પાગ કરવાનો ઉપાય છે ૬૯

ઈન્દ્રિયો આગ્રાસો-ઈન્દ્રિયો આકાશ સમાન અનંત છે, વસ્તુ પશિત છે પશિનીત વસ્તુ અનંતને કેમ પોચે, અગ્નિમા ધી નાખવાથી જેમ અગ્નિ પ્રજ્વલિત થાય છે, તેમ ઈન્દ્રિયની પૂર્તિ કે વા જ્યો તેમ તેમ અને ઈન્દ્રિયો ઉત્પન્ન થશે માટે ઈન્દ્રિયો હવે કરવો તે જ શ્રેયનો માર્ગ છે ૭૦

કામનાઓની પૂર્તિ દુષ્કર છે ૭૧

અધ્યાનનો ખરો અર્થ તો છે સત્યનુ દર્શન અને અન્યનો અનુભવ સત્યનો અવિદ્યુત દર્શન કરવાનો પ્રથમ શ્રેષ્ઠ પ્રયત્ન જ્યાં જ્યાં છે ત્યાં અધ્યાન છે ૭૨

સત્ય બહા નથી, અત મા છે સ્થૂણ ત્વચામ નથી અહમના ઉદાસી છે, ત્યાં શોધો તો અદર મળે ૭૩

સ્થૂણ નોહમા પૂરાયેલ બીજિન્વાદીનુ લન છે વિચરે કપલમા નજુડુ, જ્યારે અધ્યાનવાદીનુ લન દેનુદ્યો દેર છે તે વજાનો નથી, સ્વાર થાય છે દાન નથી નાનિ છે પૂરો વાના હવે મુખી જીવન પ્રવાહનુ સ્વછિત્ત નિરવર છે ૭૪

વસાઈ દુનુડુ, બીજા અને અસાર છે એનુ નરે દ કાન એ જ દેરાન્ય, અને વાન્યથી ને દુ કે હી વચન ના અર કવચ નથી ૭૫

વસ્તુને તેમ અનંત સ્વરૂપને જે જમરું તે જ અને સમુદ્ધિનો નેરો કપલ છે ૭૬

સ્વોપદેશ નુમયે તે તેમનો ઘાત કરે છે, તાત્પર્ય કે ગુરુઓ
ધરૂં ધરૂં વાર ચુકિત પ્રચુકિત વડે મનનબ્યા છતા તેમનું
તેનનાથી મદલુ મનુ જ નથી. તે કર્મવાડના મનનો નિરોધ
કરવા છતા પણ છુત્તી કઠિન છે તેને કર્મવાડના મહેવાય છે

કામ્ય વાતના આ કામ્ય એટલે કનબ શેષ માત્ર આ
અનુષ્ઠ કર્તવ્ય છે, તે કર્તવ્ય બાધી છે, કન્યાદિ ૬૬ બાવના
હોતી તે તેની શાખાઓ પણ ઘણી છે ૭૫.૧૧ તેનો વિસ્તાર
પણ અનન છે બ્યવહારી તૃષ્ણાઓવાળા માનવાના કામ્યકર્મની
જખ્યા નક્કી કરવી અત્યંત છે તે કામ્યવાનના આકાશ કરતા
પણ વિશાળ અને મર્વત કરતા પણ અત્યંત છે એ કામ્યવાસનાને
આશા પિશાચિન પણ મહે છે તેના વડે જ આ સર્વ હોતે.
॥ જેવા બનેલ છે અને દુખાનિથી જ વાતન્યા, કામ્ય
હાય કરી બૂનો પાડે છે કોઈક યોગ નત પુરો જ નાત
એક મહાનત્ર વૈરાગ્ય બળ વડે આ આશા પિશાચિના પાતથી
ફરી સર્વાંગ શીતલ થયેલા જોવાના આવે છે

આ તણ પ્રકારની વાતનાઓ વડે નન આવરીત દોષથી
આ આત્મનત્ય અનુભવવાના આવતુ નથી તથી વાતનાને ને
નાથ એ જ તમામ સાધનોનું નૂળ છે

વાતના નિવૃત્તિનો કિપાય

(૧) અપરાધવાતના વિચારપૂર્વક નિવેશ કરવે થી વિરુદ્ધ
થાય ॥

(૨) કનવાતના કર્મરૂઢી રૂપથી નિવૃત્ત થવે છે બેબ

વાસનાઓ

આમ તો અનેક વાસનાઓ છે. પરંતુ મુખ્ય વાસના ત્રણ છે (૧) અપરાધવાસના (૨) કર્મવાસના (૩) કામ્યવાસના.

અપરાધ વાસના એટલે શાસ્ત્રના વચનો પર અવિશ્વાસ, અશ્રદ્ધા તે આત્મવિશ્વાસ થવામાં અટકાવ રૂપ અપરાધ છે.

કર્મવાસના એટલે વિપરીત ભાવ વસ્તુને વસ્તુ રૂપે ન સમજતા વિપરીત રૂપે જાણવી, જેમકે દોરીને સર્પ સમજવો. એ પુરુષનો ખીજો અપરાધ.

ધણું કરીને અનેક કળાઓમાં કુશળ એવા પુરુષો પણ આ અપરાધ વડે સંત મહાત્માઓનો ત્રહવાસ અને સત્ શાસ્ત્રોના જ્ઞાનનો યોગ આવવા છતાં પણ તે પરમ શ્રેષ્ઠ તત્ત્વને પામી શકતા નથી. સર્વ વિશેષ રહિત એવું જે પરમ આત્મતત્ત્વ તે બિલકુલ નથી, અને તેવું તે સંભવતું પણ નથી. એવી જાતની તેમની ભળતી જ સમજણ થયેલી હોય છે, એટલું જ નહિ પણ એ તત્ત્વ જાણવામાં આવે છતાં પણ આ પરમ આત્મ તત્ત્વ ન હોય, તેને પરમ આત્મતત્ત્વ માનવાથી મોક્ષ કેવી રીતે મળે, વગેરે શંકાકુશંકા વારંવાર કરે છે. પહેલો જે અશ્રદ્ધા, અવિશ્વાસ નામક અપરાધ છે, એ જ આવરણ કરનાર વાસના છે. શાસ્ત્રવિદ્યામાં કુશળ એવા હજારો પંડિતો તેના ઝપાટામાં સપડાઈને જન્મ-મરણના ફેરા કરે છે.

ખીજો કર્મવાસના પૈકી કેટલાકોની બુદ્ધિમાં પૂર્વના હુષ્કૃતોગ્રન્ય સંસ્કાર વડે મલિનતા આવેલી હોય છે. તેથી

આત્માનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર દ્વારા પ્રાપ્ત થાય છે ૫.

શિદ્ધ માત્ર ભક્ષણ કરે છે, છતાં તે ધારે તો જો ત્રણ દિવસ માટે માત્ર પોતાની શુદ્ધિમાં રાખી શકે, પણ તેનું પેટ ભરાય એટલે તે બીજા દિવસની ચિંતા કરતો નથી, અને સમ્રાટવૃત્તિને પોષતો નથી, તેથી તે પાવની નરકથી બચી જતો નથી ત્યારે માનવી પાસે ઘણા દિવસનો સમય હોવા છતાં તેની સમ્રાટવૃત્તિ બિન વધેલ હોવાથી તે સમ્રાટવૃત્તિને કારણે સાતની નરક મુખી બને છે ૬

મર્યાદા ઉપરાંત વધારે ખર્ચ કરનાર એટલા માનવને શુભે મારવાનું પાપ આવરે છે ૭

જેન આપણે લોભન કરીએ છીએ અને નિષ્કાર ભાગ્ય ત્યાં ૧ કરીએ છીએ, જો કાંઈને પેટ સારું ન થાય તો તેને આપણે રોગી કહીએ છીએ એ જ પ્રકારે જે ધનનો સમય કરે છે, પરંતુ ત્યાં ૧ (દાન) કરતો નથી તે પણ રોગી જ છે બધા મનુષ્ય ક્રિયા છે, ત્યાં ત્યાં ૧ ક્રિયા અવશ્ય હોવી એટલે, જો કુદરતી નિયમ જ ૮

સાધન અનેક હોય શકે, અને સાધ્ય એક જ હોય ૯

આધનને સાધ્ય માનવું તે ભૂલ છે ૧૦

જો સાધન વડે આપા શુદ્ધ થયે બાક તે સમય સુધી તેના જેટલું જ સાધ્યની સિદ્ધિ થાય છે ૧૧

ધન અને ધની નુકસાન નથી પરંતુ એક જ છે ૧૨

સેંકડો ઉપાય નકામા છે. અધિરુદ્ધા એટલે જ્ઞાનયોગ અધિરની અનન્ય પ્રીતિ પ્રેમ કરવો તે.

(૩) કામ્ય વાસના વૈરાગ્યાદિ સાધનોથી નિવૃત્ત થાય છે. એ વૈરાગ્ય વિષયોમાં દોષ દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા વિના થતો નથી. અને આ સર્વનું મુખ્ય કારણ મુમુક્ષુતા. તેના વિના શ્રવણ, વગેરેનો લાભ થતો નથી. પણ માત્ર લેકચર આપવાની કલા જ આવડે છે. પરંતુ પ્રવચન આપવાની કળાથી પરમ પદ પ્રાપ્ત થતું નથી.

હે ભણ્યો! ઉપરોક્ત ત્રણ વામનાઓ (ઈચ્છાઓ) ને જીતવાનો મતત પ્રયત્ન કરો. અને તેને જીતીને વિશુદ્ધ આત્મ તત્ત્વને પ્રાપ્ત કરો.

૧૦

ઉપદેશ રત્નમાળા

મોહકર્મના ઉદયથી સ્થાવર જીવોને પ્રભુએ તીવ્ર કષાય અને ત્રણ અશુભ લેશ્યાવાળા કહ્યા છે, તો મનુષ્ય રાત-દિવસ તીવ્ર કષાય તથા ત્રણ અશુભ લેશ્યાઓમાં જીવન વ્યતીત કરે છે, એની શી ગતિ થશે ? હે ભણ્યો ! વિચારો ૧.

ત્રસ કાયની સ્થિતિ પથ્થરને આકાશમાં અદ્ધર રહેવા જેટલી છે, ત્યારે સ્થાવર કાયની સ્થિતિ પથ્થર જમીન પર રહે જેટલી છે. વાંચનાર ! એના પર વિચાર કરે, મનન કરે. ૨.

કષાયની મંદતા જ સાચું સુખ છે, અને તીવ્રતા જ દુઃખદાયી અને સસારવર્ધક છે ૩.

શરીર ઘાતક જેમ ઝેર છે, તેમ આત્મગુણ ઘાતક હિંસા, વિષમ-સ્વાદ છે ૪.

પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિનો એક વિરલા જ બાણ છે ધણા લોકો કામકાજ છોડી જડ જેમ જેમી રહેવાને જ નિવૃત્તિ માને છે આવી નિવૃત્તિ અજ્ઞાનજન્ય છે નાની નિવૃત્તિ કેને કહે છે? પ્રવૃત્તિ એટલે હું અને ના, એ બાવ દિઠના રાખીને જે જે કામ કરવું અને હું અને ના, એ કેન્દ્રના બધું ધનધાન્ય, કૌલન વગેરે મગ્ન કરવું એનું નામ પ્રવૃત્તિ છે અને જ્યારે જ્યારે હું અને ના, એ બાવ ધનવા નાકે છે, ત્યારે નિવૃત્તિનો ઉચ્ચાળ થાય છે અથવા સ્વાધ્યાયથી કહેલ સર્વ કર્મો પ્રવૃત્તિનય છે, નિ સ્વાધ્યાય બાધથી ક'લા સર્વકર્મો નિવૃત્તિનય છે નિવૃત્તિ જ સર્વ નીતિ અને ધર્મનું મૂળ છે નિવૃત્તિ પૂણતા સપૂર્ણ આત્મત્યાગ (સ્વાધ્યાયત્યાગ) ન રહેથી છે સવથા મોહનો ત્યાગ તે જ નિવૃત્તિની પૂણતા છે ૨૦

ભક્તિ અને નિ સંગતા બન્ને સાધન છે. ૨૧

‘મે તેન એક દિષ્ટિ ન જાણી નરી દોટી’ એ જ સધન દિષ્ટિમા લીનતા ૨૨

પીતરામરેવે આ દિવ્ય દિષ્ટિ બતાવી છે કે હું ખ તાલોદને કિતવ માનો એથી અનુક કમનો ન થાય કદે કનેદને કાન્ત બાવ સહન કરવાથી કમનો ન થાય કયા કયા એક નસક જઈ થાય છે ૨૩

હે માનવ! તું જ તારા પદબા રેડી ન જાણ અને પોતાને છે એક નિવજ વિચારથી પડીને જો છે આ સધન વિચારવા બધા બધનેને તેડી ન જો છે ૨૪

જેના વડે જીવન પ્રદા, જીવનનો આનંદ, જીવનનો રસ
 ઠે-રધે ને કૃષ્ણે તે સર્વ પુણ્યકર છે, વિગતરૂપ છે,
 ધર્મ-૫ છે ૪૭

હે પ્રિય માનવો ! તમે નવ પ્રયત્નો કરીને આ નાનપત્ર
 હાં કરો, કે જીવન કુણુ નથી પ્રિયારૂપ કે અશૂચ નથી મૂક
 કે અપ્રનાત નથી, પણ જીવન નિધુર છે આનંદપ્રદ છે, પૂર
 છે, જીવન જીવવા જેવું છે ૪૮

દરેક મુનીષતમે ઉઠેલ છે દરેક તોફાનનો અગ ધ,
 માટે જિનન ન જા, આરામ દારણ આજી ર્ધા, મનુ
 મનારી સાથે છે ૪૯

ચિત્તન સ્થિતિ કંઈ નહાન છે ! તર્જન ચિત્તન સ્થિતિ
 ૧ અવશ્ય છે ! કઈજ નહિ

ચીટી પટ્ટી જગા અરિસાનુવનના બરને પણ ચિત્તન
 ક્યું ને કેવલને થયાં દોરટી પર નાનપત્ર નલ દેશાવધીકરને
 પણ ચિત્તન ક્યું અને સાધુ બન્યા ચિત્તનન નહાન છે
 તેને આદરો ૫૦

હે પ્રિય આત્માઓ ! તમે મનુના માત્ર અગર અવશ્ય
 જા પ્રદાર પવિત્ર અને પૂર્ણ છે કે કૃષ્ણનિવરે ૫૧ આ ના
 સમાન આત્માઓ ! તમે જગા પાપી ! તમે પાપી નિ
 પુષ્કારના મનુ સમાન છે પાપની કનઝ જીવનને અ-કે
 જ દિશામાં દૂર કરી ન પો ૫૨

હે ચિંટો, અરો અને પાને કરી-કેટ નવરવે

થોડો સમય વ્યતીત થતા શરીરમાં કીડા ખદખદે છે, તે શું તું નથી જાણતો? છતાં આત્મસૌંદર્યને ન જોતા શરીરમાં સૌંદર્યને શું જોવે છે? અને મોહે છે. આ જૂઠાને ટાળી સૌંદર્યની રાશિ આત્મ સૌંદર્યની આજ્ઞથી આ, પળથી શોધ કર અને તે સૌંદર્યમાં મુગ્ધ બની જા, તે જ શ્રેયનો પંથ છે. ૪૦.

હે આત્મવિશ્વાસુ ! તારો આત્મવિશ્વાસ તારી કૃપાતી નૈયાનો તારણહાર શ્રદ્ધાઝૂપી દોર છે. તેને સહારે નાવ તરી જશે. માટે આ જ પળથી આત્મવિશ્વાસુ બન. ૪૧.

તમે મહાન આત્મા છો, આ શ્રદ્ધાને, આ વિશ્વાસને, હૃદયમાં દબ કરો, અને તમે દીન, હીન કે પાપી વગેરે નથી, એ શ્રદ્ધાને દિલમાં સ્થાન આપો એ જ શ્રદ્ધા સારભૂત છે, એ શ્રદ્ધાને દિલમાં ધારણ કરો, અને ભવથી પાર ઉતરો. ૪૨.

હે નિરામય આત્મન ! આ નિઃસત્વ રોગ તને શું રોગી કરી શકવાનો છે? તુ તો નીરોગ નિરામય છો, તેનું સતત ભાન રાખ. ૪૩.

હે સુખના સાગર ! આ જડ તત્ત્વ તને દુઃખ કેવી રીતે આપી શકે? ન જ આપી શકે. તું જ સુખ સાગરને કોઈ જ સ્પર્શ કરવાને સમર્થ નથી. આ ભાનને સતત જાગૃત રાખ. ૪૪.

વિદ્ને ન હોત તો હૃદયમાં સૂતેલી શક્તિઓની ભાળ જ ન લાગત. ૪૫.

આપણા મોટા ભાગના ભયો કાલ્પનિક જ હોય છે; તેનાથી ભય ન કરો. ૪૬.

ચનીય છે અને જો તે સ્વાર્થી છે, તો ભલે જોવું નાહો એ/લા
નિર્દોશ દર્શન કર્યા હોય, કરતો હોય, તીર્થોમાં જમણ
કયુ હોય છતાં તે શિવપથથી દૂર જ છે ૫૭

એક ઉત્તમ શુદ્ધ આત્મિક વિચારને ઘડી લો, જો એક
વિચાર અનુસાર પોતાના જીવનને બનાવો, એના જ વિચાર
કરો, એના જ સ્વપ્ન દેખો, મલ્લક, સ્નાયુઓ, શરીરના પ્રત્યેક
ભાગને એ જ વિચારથી જોત-જાત થવા દો, અને જોઈ
વિચારોને પોતાથી દૂર કરે જો જ મહાન બનવાનો મહા
મંત્ર છે, સફળ થવાનો મહા મંત્ર છે ૫૮

ભય જ પાન તથા પાપનું કારણ છે ભયથી જ દુઃખ
થાય છે, ભય જ મૃત્યુ સ્વરૂપ છે તથા એના કારણે જ બધા
પાપો અને ખરાબી થાય છે માટે નિભયતા દીખા વીર
બનો, નિર્ભય બનો, પાપ અને દુઃખથી મુક્ત થવા નિભય
બનો, વીર બનો એ જ જ્ઞાનીઓની શિક્ષા છે ૫૯

જેવી મીઠી પુદ્ગલ પર છે તેવી જો પ્રભુ પર હાથ તો
જમાવો જ એવ થાય, અને કાઈતેના વિમ્બ કરી શકે જ નહિ ૬૦

અહીં હો મીઠા આત્માઓ! શાન્તિ મુખ વનદે એ જે
હોય તો નિશ્ચય નિભાવનાનું, પ્રભુનું સ્મરણ કરો એ જ સન્નિધિ
પ્રાપ્ત કરવાનો રાજમાર્ગ ॥ ૬૧

જેનું માનવ ગુણ છે, સન્નિધિ છે તે જ અનંત, અ
પરનું એવા જોનું નિગલ કરે છે ઉદરપિષ્ઠ અવર ૭
જનુકાને જ પોતાનું કુટુંબ વનદે છે અને છે ૬૨

પ્રમ હર કરો. તમે તો અમર આત્મા, શુદ્ધશુદ્ધ-મુક્ત-સ્વભાવ શાશ્વત અને મંગલમય છો. તમે જડ નથી, તમે શરીર નથી, જડ પદાર્થ તમારો ગુલામ છે, તમે એના ગુલામ નથી. ૫૨.

વિશ્વાસ, વિશ્વાસ, પોતાનો પોતામાં વિશ્વાસ, પ્રભુમાં વિશ્વાસ એ જ મહાન બનવાનો મહા મંત્ર છે. કદાચ તમે સર્વ દેવતાઓમાં પણ વિશ્વાસ કરો. પણ જો તમારા પોતા પર વિશ્વાસ ન કરો, તો તમારી મુક્તિ કોઈ દિવસ થવાની નથી. પોતાનામાં વિશ્વાસ કરો, એના પર સ્થિર રહો અને શક્તિશાળી બનો. ૫૩.

શક્તિ જ જીવન અને નિર્બળતા જ મૃત્યુ છે. શક્તિ પરમ સુખ, જીવન અજર અમર છે, નિર્બળતા કોઈ દિવસ ન હટવાવાળો બોલે અને યંત્રણા છે; નિર્બળતા જ મૃત્યુ છે. ૫૪

પોતાના મસ્તકને ઉચ્ચ વિચારો અને ઉચ્ચતર આદર્શોથી ભરી દો, અને રાતદિવસ પોતાની સામે રાખો, એમાંથી મહાન કાર્યનો જન્મ થશે. ૫૫.

શુદ્ધ બનવું અને બીજાની લલાઈ-સેવા કરવી એ જ ઉપાસનાઓનો સાર છે. જે ગરીબો, નિર્બળો અને પીડિતોમાં પ્રભુને દેખે છે, તે જ વાસ્તવમાં પ્રભુનો ઉપાસક છે, પરંતુ જો તે કેવળ મૂર્તિમાં જ પ્રભુને દેખે છે, એ તો એની ઉપાસનાનો આરંભ માત્ર છે. ૫૬

નિઃસ્વાર્થતા જ ધર્મની કસોટી છે. જે એટલો અધિક નિઃસ્વાર્થી છે, તે એટલો જ અધિક અધ્યાત્મિક અને પ્રભુની

હે પતિ ! તારી પતિવાઈ જડ વસ્તુઓના પ્રમદ
કાના ન વેદ્યાઈ બાથ તે માટે સતત સાવધાન રહેજે
નગર પતિવાઈથી આત્મચોધ આરંભે ૭૩

હે પતિ ! મોટા મોટા લેક-ચરો, ભાષણો આપવાથી
આત્મતત્ત્વ સાપાત્ર નથી આત્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિ માટે અતરંગ
બ્રહ્મા પ્રવેશવાનું છે ત્યાં તેની ચોધ કરે તો મળશે ૭૪

હે વિદેશી ! વિદેશમાં જ અન્નચાઈ જતો નહિ તારે તે
સ્વદેશ પહોંચવાનું છે તે સતત યાદ રાખજે ૭૫

હ વિદ્વાન ! તારા શુષ્કમાં શુષ્ક વિચારોને પણ પવિત્ર
રાખજે, તેના પણ સર્જનશક્તિ છે ૭૬

હે નિર્ભય ! નિર્ભયતાનું શબ્દ બહુ કરીને આગર
પપરો, તો તારા અતરશનુઓ તને હરાવ નહિ કરે ૭૭

હે જ્ઞાનાર્થી ! જ્ઞાનનો મહાન સિદ્ધિ અતરંગા કર્યો પડે
છે, તેના આવરણા દૂર કરે, તો તે પ્રગટ થયે ૭૮

હે શાશ્વત શુભનાર્થી ! શાશ્વત નિષ્કલેષ અતરંગ નામ
જ છે, તે માટે અનિત્ય વસ્તુનો નેક ભવ તો તે તને
જરૂર સાપડે ૭૯

હે પુરુષાત્મ ! ભવાટમાંના દેહ ટાળવા માટે પુરુષ
ઉત્તમ પુરુષ પરનાત્મ તમ બનવાનો જગત પુરુષ થઈ રહે ૮૦

હે હિતનુ ! ભવાટમાંના બે રસ્તા છે એક અસર
માન, બીજો જ્ઞાનનો નાવો અજ્ઞાનનો નેક ભવ થઈ રહે ૮૧

હે સહજનંદી ! આ પુદ્ગલાનંદિપણું તને શોભે નહિ, તેનો ત્યાગ કર, અને સુજ સુખનો ભોગતા બન. ૬૩.

હે સુખાથી ! સુખની શોધ બહાર કરવાને બદલે અંતરની શુદ્ધિમાં તેની શોધ કર, ત્યાં જ તે તને સાપડશે, બીજે નહિ. ૬૪.

હે વિવેકી ! વિવેકથી પંથ કાપ જે, રસ્તામાં વિવેચનિકારના કાંટા વેરાયેલા છે, તેથી સાવધાન રહેજે. ૬૫.

હે મુસાફર ! આ મુસાફરખાનાનો મોહ ન કરજે. ૬૬.

હે પ્રવાસી ! પ્રવાસ સાવધાનીથી કરજે. રસ્તામાં કામ, ક્રોધ, મોહ, લોભાદિ લૂંટારાનો વાસ છે, તે તને ન લૂંટી લે તે માટે સતત જાગૃત રહેજે ૬૭.

હે શિવાભિલાષી ! તારા કલ્યાણ માટે, શિવ સુંદરીને વરવા ઉતાવળે, પ્રમાદ છોડીને પ્રયત્નવંત બનજે. ૬૮.

હે વિલક્ષણ ! તારી વિલક્ષણતાની શોધ આજથી-અત્યારથી આદર. ૬૯

હે પંથી ! સુખાભાષનો મોહ, ત્યાગ તો સાચું સુખ લાભે, બીજે કોઈ ઉપાય નથી. ૭૦.

હે પરદેશી ! પરદેશને સ્વદેશ સમજવાની અજ્ઞાનતા દૂર કરવા સતત પ્રયત્ન સેવ. ૭૧.

હે પુરુષાથી ! સ્વાનુભવ પ્રાપ્તિનો પુરુષાર્થ તું સત્વર આદરજે. ૭૨.

હે પતિ ! તારી પતિવ્રત જીવંતુઓના પ્રત્યક્ષ દેશના ન વેદાર્થ બાધ તે માટે સતત સાવધાન રહેજે નયેલ પતિવાદ્યો આત્મચોધ આ જે ૭૩

હે પતિ ! મોટા મોટા લોકચર્યા, ભાષણ આપવાથી આત્મતત્ત્વ સાપજી નથી આત્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિ માટે અનુભવ જિજ્ઞાસા પ્રવેશવાનું છે ત્યાં તેની શોધ કરી તે બળદે ૭૪

હે વિદેશી ! વિદેશના જ અટકાર્થ કરતાં નહિ તારી જે સ્વદેશ પહોંચવાનું છે તે સતત યાદ રાખજે ૭૫

હે વિદ્વાન ! તારા શુભમા શુભ વિચારોનું પણ પરિચય રાખજે, તેના પણ સર્જનશક્તિ છે ૭૬

હે નિભય ! નિર્ભયતાનું યત્ન અહમ્ કરીને જીવંતુઓ, તે તારા અતરશતુઓ વગેરે ઉપાન નહિ કરે ૭૭

હે જ્ઞાનાર્થી ! જ્ઞાનના મહાન વિદુષી અતરશ ૭૮ ૭૯ છે, તેના આવરણ દૂર કરે, તે તે મેલ રહે ૮૦

હે શુભ શુભનાર્થી ! શુભના વિચારોનું જીવંતુઓ જ છે તે માટે અતિય પશુઓ જીવંતુઓ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦

હે શુભનાર્થી ! જીવંતુઓ હોય ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦

હે શુભનાર્થી ! જીવંતુઓ હોય ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦

કરાવનાર છે, જ્ઞાનનો ભાગ તેથી મુક્ત કરનાર છે. તું હિતાહિતના ભાગની પરીક્ષા કરીને હિતના ભાગમાં જ પ્રયાણ કરજે. ૮૧.

હે બુદ્ધિનિધાન ! બુદ્ધિનો સદુપયોગ આત્મતત્ત્વની શોધ કરવામાં જ કરજે, તે જ સફળતા છે. ૮૨.

હે વીરાત્મા ! વીરપણું તો દુઃખીઓના દુઃખ હરવામાં જ રહેલ છે. તે સતત યાદ રાખજે. ૮૩.

હે શૂરવીર ! તારી શૂરતાથી આંતરશત્રુઓનો નાશ કરજે, અને તારી શૂરતાને શોભાવજે. ૮૪.

હે ચતુરાત્મા ! તારી ચતુરાર્થ આશારૂપી દાસીને વશ કરવામાં વાપરજે. ૮૫.

આશારૂપી પિશાચિકાને જે જીતે છે તે જ નરોત્તમ છે. આશાના જે દાસ છે, તે વિશ્વના દાસ છે, ગુલામ છે હે નરોત્તમ ! તારી ઉત્તમતાને આશા પિશાચિકાને જીતવામાં જ વાપરજે. ૮૬.

હે નાવિક ! તારી નાવનું સુકાન આત્મપ્રભુને સોંપજે મનને સોંપીશ નહિ. મનને સોંપવાથી નાવ ભર દરિયે ડૂબશે. ૮૭.

હે કરુણાનિધિ ! તારી કરુણતાથી વિશ્વના પ્રાણીમાત્રને રસબસ કરજે, કરુણારસથી ભીંજાવી દેજે. ૮૮.

હે દયાનિધાન ! તારી દયાથી પ્રાણીમાત્રને નવપલ્લવિત કરજે. તારી દયાનો વરસાદ સર્વત્ર વરસાવજે ૮૯.

હે મંગલમય ! તારી માંગલ્યમય મૂર્તિના દર્શનથી બધું પવિત્ર બનાવજે. ૯૦.